

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการ การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่

**Eco-Tourism Management at Bann Mae Klang Laung,
Doi Inthanon, Chiang Mai**

โดย นางสาววิวัฒนา ใจมาและคณะ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

กุมภาพันธ์ 2546

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่”

**Eco-Tourism Management at Bann Mae Klang Laung,
Doi Inthanon, Chiang Mai**

คณะผู้วิจัย

นางสิริวัฒนา	ใจมา
นางสาวบุษบา	สิทธิการ
นายวุฒิชัย	ไชยกาญจน์
นายชิตีพัทธ์	โพธิ์รักษา
ชาวปกาเกอญอลุ่มน้ำกลาง	

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัย เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ สำเร็จได้ด้วยความร่วมมือของชาวบ้านบ้านแม่กลางหลวง บ้านอ่างกาน้อย บ้านหนองหล่มและบ้านผาหมอน โดยเฉพาะกลุ่มแกนนำที่สละเวลาส่วนตัว รวมทั้งแรงงาน แรงใจที่ร่วมทุ่มเทพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่หมู่บ้าน จึงขอกล่าวสรรเสริญพี่น้องปกาก่อญอผู้เื้อออริย ที่ช่วยพื้นวิถึชีวิต และความเป็นไปของชุมชนให้คงอยู่ ตลอดจนรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้เสื่อมหายจากกระแสการพัฒนา

ขอกราบขอบพระคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่ให้โอกาสทีมวิจัยได้ เรียนรู้และทำงานร่วมกับชุมชนท้องถิ่น อาจารย์ ดร.สินธุ์ สโรบล ตลอดจนเจ้าหน้าที่ประจำ สำนักงานภาคเหนือ ที่ช่วยเหลือให้คำปรึกษาและชี้แนะเป็นอย่างดีมาโดยตลอด

ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่สังกัดสำนักงานอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ที่ให้ความสะดวกในการเดินทางเข้าหมู่บ้านศึกษาแก่ทีมวิจัย ตลอดระยะเวลาการดำเนินกิจกรรม บุคลากรที่ว่าการอำเภอจอมทอง องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหลวง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และอีกหลายท่านที่ไม่ได้กล่าวไว้ ณ ที่นี้

สุดท้ายนี้ หากมีสิ่งใดบกพร่อง ทีมวิจัยขอภัยเป็นอย่างสูงและหวังว่าโครงการวิจัยฉบับนี้จะมีประโยชน์ได้ทั้งในทางปฏิบัติ ทางวิชาการและทางนโยบาย แก่หน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่อาจจะเกิดขึ้นในชุมชนรากหญ้า ตลอดจนหวังว่าอาจจะมีประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษากระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อสร้างความยั่งยืนให้แก่ ชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นในระดับที่มีประสิทธิภาพเพิ่มมากยิ่งขึ้น ต่อไป

ทีมวิจัย

นางสาวบุษบา	สิทธิการ
นางสิริวัฒนา	ใจมา
นายวุฒิชัย	ไชยกาญจน์
นายชิตพิพัทธ์	โพธิรักษา

ชื่อโครงการ	การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่		
ชื่อคณะวิจัย	นางสิริวัฒนา	ใจมา	หัวหน้าโครงการวิจัย
	นางสาวบุษบา	สิทธิการ	หัวหน้าโครงการวิจัย
	นายวุฒิชัย	ไชยกาญจน์	ผู้ร่วมโครงการ
	นายชิตีพัทธ์	โพธิ์รักษา	ผู้ร่วมโครงการ

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการพัฒนาควบคู่การวิจัยโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก ในการดำเนินการผ่านเทคนิควิธีการต่างๆ คือ การประเมินชาวบ้านแบบมีส่วนร่วม(Participatory Rural Appraisal), การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion), การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop), การอบรม(Training) , การทัศนศึกษาดูงาน(Educational Tour) , การสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Dialogue), การฝึกปฏิบัติและการประเมิน ตนเองจากประสบการณ์ที่ได้จากการทดลองปฏิบัติ (Interactive Learning through Action) เพื่อนำไปสู่การแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาวิธีการจัดการที่คาดว่าจะนำไปสู่ความยั่งยืน ทั้งนี้เพื่อศึกษา 1) สภาพการณ์ปัจจุบันของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ในประเด็นสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งรูปแบบการจัด กิจกรรมและบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน 2) ศักยภาพและองค์ความรู้ภายในชุมชนบ้านแม่กลาง -หลวงด้านต่างๆ ที่นำมาใช้รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3) รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ยั่งยืนที่เหมาะสมกับชุมชน

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวก่อนการพัฒนาทั้งในรูปของผู้ประกอบการที่ได้รับผลประโยชน์ และผู้ถูกท่องเที่ยวที่เป็นผู้เสียประโยชน์ ซึ่งสถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ผ่านมาได้เกิดปัญหาจากการจัดการ เนื่องจากการขาดความรู้และความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ถูกต้อง ตลอดจนการขาดทักษะในการจัดการและการมีทัศนคติในเชิงลบต่อการท่องเที่ยวที่ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการ สำหรับผลกระทบที่เกิดขึ้น พบทั้งในเชิงลบ ได้แก่ การสะสมของขยะมูลฝอยที่ขาดการจัดการที่มีประสิทธิภาพ การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน และผลกระทบเชิงบวกที่มักเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าจะมีความชัดเจนเฉพาะในกลุ่มชาวบ้านที่มีส่วนร่วมจัด การท่องเที่ยวก็ตาม

ส่วนผลของการดำเนินโครงการสามารถสรุปการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนได้ว่าต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดแก่ระบบนิเวศและความสัมพันธ์ทางสังคมใน ชุมชน ทั้งการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพ ซึ่งควรเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ร่วมมือกันจัดการในทุกขั้นตอน โดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์ได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม นอกจากนั้นแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต้องมีความสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชน ทั้งศักยภาพทางพื้นที่และศักยภาพทางสังคมของชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก โดยปัจจัยที่ผลักดันให้ชาวบ้านแต่ละบุคคลตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ การมีความรู้ความเข้าใจที่ถูก

ต้องในเชิงนิเวศ และมีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งการคาดหวัง ผลตอบแทน ที่ทำให้เกิดการยอมรับการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง และเข้ามามี บทบาทด้านจัดการ

โดยกระบวนการเรียนรู้ทางการท่องเที่ยวมีขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2) ขั้นตอนการวิเคราะห์ศักยภาพทางการท่องเที่ยวและกำหนดแผนงานแนวทางการพัฒนา 3) ขั้นตอนการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ชุมชน 4) ขั้นตอนการดำเนินการพัฒนา 5) ขั้นตอนการติดตามประเมินผลการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน 6) ขั้นตอนการแก้ไขปรับปรุงและพัฒนา ที่แต่ละขั้นตอนมีลักษณะเป็นวงจรการพัฒนาเพื่อปรับปรุงและแก้ไขให้สอดคล้องกับสภาพเหตุการณ์การท่องเที่ยวในแต่ละชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอน

Project name : Eco-Tourism Management at Bann Mae Klang Laung, Doi Inthanon, Chiang Mai

Project Team:

Mrs Siriwattana	Jaima	Project leader
Miss Bussaba	Sitikarn	Co- Project leader
Mr Vuttichai	Chaiyakarn	Research
Mr Chitipat	phoruksa	Research

Abstract

This research aims to involve the local community of Ban Mae Klang Luang in the development of ecotourism by using the participatory process. The methodologies employed include Participatory Rural Appraisal techniques, Focus Group Discussions, Workshops, Training programmes, Educational Tours, Informal Dialogue, and Interactive Learning through Action.

Objectives:

- 1) To investigate the current situation of ecotourism at Ban Mae Klang Luang destination by, focusing on aspects of the environment, society, culture, economy influenced by tourism development, tourist activities and their management and involvement of the locals in the developmental process;**
- 2) To examine characteristics of the destination and identify potential factors in tourism development as well as employing local knowledge (local wisdom) which potentially supports tourism management and its activities; and**
- 3) To identify an appropriate form of sustainable tourism for a particular location of Ban Mae Klang Luang.**

The Findings

In the last situation , the development of ecotourism contributes to the locals' income generation and distribution, whereas the locals themselves became part of the tourist attraction. The resulting consequence would be the changing face of society and culture of the local residents. Additionally, tourism results in a negative impact on the natural environment of the area, the most obvious problem being the potential litter increase due to lack of proper waste management in the area.

After action research, in terms of tourism management, the research indicates the locals face problems of management due to lack of knowledge, misconception of ecotourism including its cost-benefits, management skills and negative attitude towards the development. These factors influence all levels of local participation in tourism management. However, it is suggested that the economic benefit and conservation of natural environment to the society and culture of the local community would increase the level of participation in the development process.

The Learning Process of Ecotourism Management

It is essential to encourage involvement of the local residents at all levels of the developmental process, which includes:

- 1) Education and knowledge about ecotourism and related issues;**
- 2) Analysis of characteristics of the destination and the potential factors in tourism development in order to formulate a plan of ecotourism development;**
- 3) Improve the locals' knowledge and tourism management skills through techniques of Participatory Rural Appraisal, Focus Group Discussions, Workshops, Training programmes, Educational Tours, Informal Dialogue, and Interactive Learning through Action;**
- 4) Implementation of the plan;**
- 5) Evaluation and auditing of the implementation process; and**
- 6) Problem solving and formulation of the developmental process and adoption of techniques suitable for the destination.**

In summary, to achieve success and sustainability, it is essential to be aware of the potentially negative impacts of ecology and socio-culture of the host destination. Involving the locals in the participation and development of the project from the beginning, in addition to receiving fair benefit sharing among the community are essential factors in achieving conservation, preservation of the environment and local contribution to the project. Besides, the development must take into account the present characteristics of the destination area and its population, who ultimately, will influence the development of ecotourism and its impact, which may include the following.

- 1) Natural environmental features and its processes;**
- 2) Economic structure and economic development;**
- 3) Social structure and organisation;**
- 4) Political organisation; and**
- 5) Level of tourist development.**

The success of the above, emphasises the degree of local involvement, rate of development, nature and diversity of attractions, types and quality of accommodation, services, facilities and the role of travel intermediaries that will be required for this project to be successful in terms of environmental, socio-economic factors and local population.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อ	ง
สารบัญ	ช
สารบัญแผนที่	ฉ
สารบัญภาพ	ฐ
สารบัญแผนภูมิ	ฑ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามการวิจัย	2
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	2
1.4 ขอบเขตการวิจัย	3
1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.6 ข้อจำกัดในการวิจัย	4
1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น	5
1.8 คำนิยามศัพท์	5
บทที่ 2 แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 สถานการณ์การท่องเที่ยวในประเทศไทย	6
2.2 การจัดตั้งองค์กรชุมชน	16
2.3 กระบวนการเรียนรู้ในชุมชน	19
2.4 กรอบแนวความคิดในการวิจัย	24
บทที่ 3 กระบวนการดำเนินการวิจัย	26
ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสถานการณ์การท่องเที่ยวในหมู่บ้านและ บริบทของชุมชน	26
ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว	27
ขั้นตอนที่ 3 การให้ความรู้และความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยว เชิงนิเวศให้แก่ชาวบ้าน	28
ขั้นตอนที่ 4 การเตรียมความพร้อมแก่ชุมชน	29

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ขั้นตอนที่ 5 พัฒนาบุคคลากรและเพิ่มศักยภาพให้แก่กลุ่มท่องเที่ยว ในแต่ละกลุ่มบ้าน	29
ขั้นตอนที่ 6 นำองค์ความรู้ที่ได้จากการจัดกิจกรรมมาฝึกปฏิบัติ	29
ขั้นตอนที่ 7 กระบวนการสร้างเครือข่ายความช่วยเหลือ	30
ขั้นตอนที่ 8 การสรุปองค์ความรู้	30
บทที่ 4 ผลการดำเนินโครงการ	
ประเด็นที่ 1 บริบทชุมชนบ้านแม่กลางหลวง	32
สภาพที่ตั้งและพื้นที่ทางภูมิศาสตร์	32
โครงสร้างประชากรและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน	40
โครงสร้างพื้นฐานและการบริการของรัฐ	42
โครงสร้างการเมืองการปกครอง	44
โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิตและการบริโภค	45
อิทธิพลของสังคมภายนอกต่อชุมชน	48
ความสัมพันธ์ภายในชุมชน	51
การจัดการทรัพยากรภายในหมู่บ้าน	55
วัฒนธรรม/ความเชื่อและประเพณีในชุมชน	57
ประเด็นที่ 2 สถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่	61
2.1 พื้นฐานการท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มบ้าน	61
2.2 บทบาทการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการ การท่องเที่ยวในชุมชน	68
2.3 ปัญหาการจัดการการท่องเที่ยวที่ผ่านมา	70
บทที่ 5 กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว	
1. การสร้างองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	72
2. การวิเคราะห์ศักยภาพทางการท่องเที่ยว	74
2.1 วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น	75
2.2 องค์ความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่น	77
2.3 ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ	77
2.4 ประชาชนชาวบ้าน	78

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3. การเตรียมความพร้อมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน	81
1. องค์การชุมชน	81
2. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว	81
4. การพัฒนาบุคลากรและเพิ่มศักยภาพกลุ่มการท่องเที่ยว	82
1. เทคนิคการบริการและการจัดการ	82
2. เพิ่มความรู้และทักษะในการจัดการ	83
3. กฎข้อห้ามสำหรับการท่องเที่ยว	83
4. สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว 4 กลุ่มบ้าน	84
5. ติดตามประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน	84
บทที่ 6 ผลการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	
6.1 การพัฒนาองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน	90
1) ชมรมการท่องเที่ยว	90
2) รูปแบบกิจกรรมและแผนการดำเนินการ	95
3) การกำหนดกฎข้อห้ามสำหรับการท่องเที่ยว	99
6.2 การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว	103
6.3 สถานการณ์การดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน	113
6.4 การประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน	118
1) กลุ่มแกนนำในชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	118
2) ชาวบ้านทั่วไปในชุมชน	120
3) นักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการในโครงการ	123
บทที่ 7 สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ	
7.1 สถานการณ์การท่องเที่ยวของชุมชนในช่วงที่ผ่านมา	125
1) รูปแบบการท่องเที่ยวและบทบาทของชาวบ้าน	125
2) ปัญหาและผลกระทบจากการท่องเที่ยว	126

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
7.2 ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชน	126
1) องค์ประกอบทางพื้นที่	126
2) องค์ประกอบด้านชุมชน	127
3) องค์ประกอบภายนอกพื้นที่	127
7.3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน	128
องค์ความรู้ทางการท่องเที่ยว	129
บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม	130
ปัญหา อุปสรรคระหว่างการดำเนินงาน	134
ข้อเสนอแนะ	136
บรรณานุกรม	133
ภาคผนวก	135

สารบัญแผนที่

แผนที่		หน้า
แผนที่ 1.1	แสดงที่ตั้งหมู่บ้านปกากะญอในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์	33
แผนที่ 1.2	แสดงเส้นทางเดินเท้าที่เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านทั้ง 4 กลุ่ม	35
แผนที่ 1.3.1	แสดงแผนที่ตั้งและอาณาเขตหมู่บ้านแม่กลางหลวง	36
แผนที่ 1.3.2	แสดงแผนที่ตั้งและอาณาเขตหมู่บ้านอังก้าน้อย	37
แผนที่ 1.3.3	แสดงแผนที่ตั้งและอาณาเขตหมู่บ้านหนองหล่ม	38
แผนที่ 1.3.4	แสดงแผนที่ตั้งและอาณาเขตหมู่บ้านผาหมอน	39

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
ภาพที่ 1.1 แสดงความสัมพันธ์ในการช่วยเหลือในลักษณะ “การลงแขก”	52
ภาพที่ 1.2 แสดงพิธีผูกข้อมือปีใหม่ของชาวปกากะญอ	59
ภาพที่ 1.3 แสดงการทำพิธีเลี้ยงผีนาก่อนการปลูกข้าว	59
ภาพที่ 1.4 แสดงสภาพธรรมชาติซึ่งเป็นศักยภาพทางการท่องเที่ยว	79
ภาพที่ 1.5 แสดงวิถีชีวิตของชาวบ้านอันเป็นศักยภาพทางการท่องเที่ยว	80
ภาพที่ 1.6 แสดงการเตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชนโดยการอบรมให้ความรู้ และศึกษาดูงานพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	88
ภาพที่ 1.7 แสดงการจัดกิจกรรมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงนิเวศในชุมชน	89
ภาพที่ 1.8 แสดงรูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบวิลเลจ สเตย์ในบริเวณ บ้านแม่กลางหลวงของสหกรณ์การท่องเที่ยวฯ	100
ภาพที่ 1.9 แสดงรูปแบบการจัดกิจกรรมการเดินป่าดูนกของบ้านผาหมอน	100
ภาพที่ 1.10 แสดงรูปแบบการจัดบริการที่พักแบบโฮม สเตย์ของบ้านอังก้าน้อย	101
ภาพที่ 1.11 แสดงการจัดบริการเดินท์และถูงนอนให้นักท่องเที่ยวเช่า รวมทั้งการบริการพื้นที่บริเวณหมู่บ้านสำหรับกางเดินท์	101
ภาพที่ 1.12 แสดงลักษณะพิพิธภัณฑ์ที่พื้นที่บ้านที่ชาวบ้านแม่กลางหลวงร่วมกันสร้าง แสดงการจัดวางสิ่งของในศูนย์วัฒนธรรมปกากะญอที่บ้านหนองหล่ม	102
ภาพที่ 1.13 แสดงที่ทำการเครือข่ายการท่องเที่ยวปกากะญอ ซึ่งเป็นสถานที่เดียวกัน กับศูนย์บริการการท่องเที่ยวของสหกรณ์เดิม	108
ภาพที่ 1.14 แสดงการสอนภาษาสำหรับสื่อสารกับนักท่องเที่ยว โดยกลุ่มอนุรักษ์ ทรัพยากรและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (TEC)	112
ภาพที่ 1.15 แสดงความก้าวหน้าทางการท่องเที่ยวฯในบ้านแม่กลางหลวง ที่มีการผลิตกาแป้สุตรกะเหรียงขึ้นโดยใช้ผลิตผลในชุมชนเพื่อ ให้บริการนักท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้าน ทรัพยากรและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (TEC)	117

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ	หน้า
แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย	25
แผนภูมิที่ 2 แสดงขั้นตอนการจัดกิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน	31
แผนภูมิที่ 3 แสดงกระบวนการเรียนรู้และเทคนิคการสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	73
แผนภูมิที่ 4 แสดงการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่นำไปสู่ความยั่งยืนในการพัฒนา	87
แผนภูมิที่ 5 แสดงความสัมพันธ์เครือข่ายการท่องเที่ยวปกาเกอญอระหว่างชุมชน ทั้ง 4 กลุ่มบ้านและภายนอก	109

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในระยะเวลาที่ผ่านมาทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทยได้ถูกนำมาใช้เป็นปัจจัยการผลิตเพื่อการพัฒนา ที่นำไปสู่การเพิ่มรายได้ของประชากรและรายได้ประชาชาติของประเทศ ซึ่งมีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของประชาชน โดยกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นพื้นฐานเป็นกลยุทธ์หนึ่งของอุตสาหกรรมบริการ ที่รัฐบาลให้การสนับสนุนและส่งเสริมอย่างจริงจัง และเป็นการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จในการทำรายได้เข้าสู่ประเทศอย่างมากมาย แต่อย่างไรก็ตามสถานการณ์ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ยังขาดการเอาใจใส่ดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและเกี่ยวข้องในพื้นที่ท่องเที่ยว นั้น จนส่งผลให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและ ความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้ประโยชน์ ซึ่งจากปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว รัฐบาลจึงได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ขึ้น เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ให้มีบทบาทในการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมได้ด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญต่อเอกลักษณ์ทางกายภาพของพื้นที่และวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งถูกใช้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยว ที่รัฐบาลเชื่อว่า จะสามารถแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว ในรูปแบบเดิมที่ผ่านมาได้

ประกอบกับกระแสการตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable development) แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงผลกระทบอันอาจเกิดขึ้นต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม หรือแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism Development) จึงได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น และแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมในแหล่งท่องเที่ยว ถึงแม้ว่าการตีความและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย ยังคงคลุมเครือและไม่สามารถยึดถือเป็นมาตรฐานในการพัฒนาได้

อย่างไรก็ตามสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทยที่เกิดขึ้น ส่วนใหญ่ก็ยังยึดหลักการพัฒนาดังกล่าวเป็นแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่มีกระจายอยู่ในพื้นที่บริสุทธิ์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เปราะบางตามชายขอบ โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณภาคเหนือซึ่ง

อุดมไปด้วยธรรมชาติที่สมบูรณ์และวัฒนธรรม ประเพณีที่เก่าแก่และหลากหลาย จึงมีความเสี่ยงต่อการได้รับผลกระทบจากการจัดการที่ยังมีแนวทางที่ไม่ชัดเจนและอาจนำไปสู่ความไม่ยั่งยืนต่อระบบนิเวศและการพัฒนาได้ในที่สุด ดังนั้นจำเป็นต้องเร่งรัดการศึกษาหาแนวทางและรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสม เพื่อนำมาใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่นับวันในประเทศไทยจะมีพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ทวีจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ

โดยกรอบในการศึกษาชุดนี้จะอยู่ภายใต้หลักการมีส่วนร่วมของชุมชนเจ้าของพื้นที่ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรก่อนที่จะถูกนำมาพัฒนารองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนเป็นผู้ที่มักได้รับผลกระทบจากความเสื่อมโทรมที่อาจเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวโดยตรง และยังเป็นผู้อาศัยในพื้นที่ที่ตามรัฐธรรมนูญกำหนดให้เป็นผู้มีหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรในพื้นที่อยู่อาศัยของตนเอง เนื่องจากการเปิดโอกาสให้ชุมชนในพื้นที่ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่อาศัยของตนเองนั้น จะสามารถนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยวภายใต้การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ในที่สุด

คำถามการวิจัย

รูปแบบและกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมต่อแหล่งท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสภาพการณ์ปัจจุบันของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านแม่กลางหลวง โดย
  - 1.1 ศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
  - 1.2 ศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและบทบาทการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2) เพื่อค้นหาศักยภาพและองค์ความรู้ภายในชุมชนบ้านแม่กลางหลวงด้านต่างๆ ที่นำมาใช้รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 3) เพื่อหารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ยั่งยืนที่เหมาะสมกับชุมชนบ้านแม่กลางหลวง

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตทางพื้นที่ ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่หมู่บ้านปกากะถอญ บริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์เป็นพื้นที่ศึกษา ครอบคลุมบ้านแม่กลางหลวง หมู่ 17 , บ้านอ่าก้าน้อย หมู่ 17 , บ้านผาหมอน หมู่ 8 และบ้านหนองหล่ม หมู่ 22 ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพเหมาะสมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งทางด้านกายภาพและวัฒนธรรม สภาพสังคมและการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ประกอบกับเป็นพื้นที่ในโครงการทดลองพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของที่ทำการอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การฝึกหัดและการกระจายรายได้แก่ชุมชน จนสามารถเลี้ยงตัวเองได้โดยไม่ต้องบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ในเขตอุทยานฯ โดยการจัดการในรูปของสหกรณ์การท่องเที่ยว ที่ใช้ทรัพยากรในพื้นที่หมู่บ้านแม่กลางหลวงและพื้นที่ป่าชุมชนของทั้ง 4 หมู่บ้าน เป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตามการดำเนินงานของสหกรณ์ที่ผ่านมา ยังมีแนวทางและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ไม่สอดคล้องกับหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเท่าที่ควร และยังขาดระบบการจัดการโดยชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้เกิดปัญหาทั้งจากปัจจัยภายในสหกรณ์และองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดการตัดสินใจของชาวบ้าน นอกจากนี้ทางกลุ่มยังขาดงบประมาณและบุคลากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ส่งผลให้ไม่สามารถดำเนินการได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ขอบเขตทางเนื้อหา การวิจัยได้กำหนดขอบเขตการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ 4 องค์ประกอบหลัก เพื่อใช้เป็นแนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูลในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ศึกษา ได้แก่

- 1) องค์ประกอบด้านพื้นที่ หมายถึง สภาพธรรมชาติอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งนี้รวมถึงชาติพันธุ์วรรณาของชุมชนในพื้นที่ และขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ด้วย
- 2) องค์ประกอบด้านการจัดการ คือ ระบบการจัดการที่ยั่งยืน มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ไม่ให้เกิดผลกระทบใดๆ รวมทั้งควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวให้อยู่ในขอบเขตที่ยอมรับได้
- 3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จัดขึ้นต้องเอื้อต่อการเรียนรู้ โดยเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ และสร้างความตระหนัก รวมทั้งสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องให้แก่นักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง
- 4) องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวตลอดกระบวนการเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนและท้องถิ่น ได้แก่ การวางแผนพัฒนา

การท่องเที่ยว การดำเนินการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น และการมีส่วนแบ่งในผลตอบแทนที่เกิดขึ้น ทั้งในรูปตัวเงินและความพึงพอใจ ซึ่งในที่สุดชุมชนท้องถิ่นจะมีบทบาทในการควบคุม การพัฒนาการท่องเที่ยวได้อย่างมีคุณภาพ ตั้งแต่ระดับรากหญ้าจนถึงการปกครองท้องถิ่น

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. ทราบถึงแนวทางการจัดการและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง
3. ทราบศักยภาพของชุมชน ทั้งในด้านองค์ความรู้ ทรัพยากรท้องถิ่น วัฒนธรรม รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญ สาขาต่างๆ ที่สามารถนำมาพัฒนาใช้ร่วมกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่
4. ทราบแนวทางและเงื่อนไขที่เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่สอดคล้องกับหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน และสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณพื้นที่อื่นๆ ในภาคเหนือของประเทศไทยได้ในอนาคต

ข้อจำกัดของการวิจัย

ข้อจำกัดด้านเวลาและสภาพชุมชน เนื่องจากชุมชนศึกษาเป็นชุมชนเกษตรที่ยึดการผลิตเพื่อ ยังชีพเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นในการดำเนินกิจกรรมของการวิจัยจึงต้องหยุดชะงักในฤดูการเพาะปลูก ที่ทำให้ขาดความต่อเนื่องในกระบวนการพัฒนา ประกอบกับช่วงเวลาในการวิจัยที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงมีส่วน ให้กระบวนการพัฒนาในบางช่วงดูขาดหายไปไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะในขั้นตอนของการเพิ่มศักยภาพให้แก่ ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการอบรม ศึกษาดูงานทัศนศึกษา หรือการฝึกปฏิบัติก็ตาม นอกจากนี้ชุมชนยังมีทัศนคติ ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในลักษณะของงานรอง ดังนั้นจึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเข้าร่วม กิจกรรมมากนัก ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะมีผลกระทบต่อกรดำเนินการวิจัยเนื่องจากกลุ่มเป้าหมายการ ศึกษามีความเคลื่อนไหว เพิ่มลดจำนวนหรือสับเปลี่ยนตัวกันอยู่ตลอดเวลา ที่ทำให้การพัฒนาขาดความ ต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าจะยึดกลุ่มแกนนำเป็นหลักก็ตาม ความก้าวหน้าของการพัฒนาที่เกิดขึ้นก็ยังไม่ สามารถทำได้อย่างรวดเร็ว

ข้อตกลงเบื้องต้น

การจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษาอยู่ภายใต้กรอบความคิดของการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ ซึ่งหมายความถึงการมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ (benefit sharing) เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ในชุมชน ทั้งนี้หากชุมชนได้รับประโยชน์จากโครงการดังกล่าว ก็จะสามารถนำไปสู่การรวมกลุ่มจัดการทรัพยากรในพื้นที่ อันก่อให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรมในที่สุด

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) หมายถึง การดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวที่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวน้อยที่สุด ภายใต้เงื่อนไขที่ให้ประชาชนในพื้นที่ต้องมีส่วนเป็นเจ้าของและมีโอกาสเท่าเทียมกันในการมีส่วนร่วมในทั้งกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่ขั้นตอนการตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินการ การได้รับประโยชน์ ตลอดจนการตรวจสอบประเมินผลและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หมายถึง การจัดการแหล่งท่องเที่ยวโดยเน้นการนำเสนอธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในพื้นที่และสภาพสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่จะต้องได้รับประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism development) หมายถึง การริเริ่มการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน โดยมีการเตรียมความพร้อมและสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินการให้แก่ชาวบ้านก่อนการพัฒนาตามกรอบและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ต้องให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมและการถ่ายทอดความรู้ในกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคบนความพร้อมด้านพื้นที่

กระบวนการมีส่วนร่วม (Participatory) หมายถึง การร่วมมือของชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน ตลอดจนการพัฒนาทุกขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน การวิเคราะห์ติดตาม/ประเมินผลและการแก้ไขปัญหา

แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism management approach) หมายถึง การบริหารจัดการท่องเที่ยวภายใต้องค์ประกอบใดๆ ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ ลักษณะการดำเนินชีวิตของชุมชน ประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน การประกอบอาชีพหลักของชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมและความรู้ความชัดเจนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เป็นเงื่อนไขการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งสามารถนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยววนั้นได้อย่างยั่งยืน

กระเหรี่ยงลุ่มน้ำแม่กลาง หมายถึง ชาวกระเหรี่ยงที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำแม่กลาง อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ โดยในที่นี้รวมเฉพาะบ้านแม่กลางหลวง หมู่ 17 บ้านอังก้าน้อย หมู่ 17 บ้านผาหมอน หมู่ 8 และบ้านหนองหล่ม หมู่ 22 ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น

กลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือกลุ่มสนใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน หมายถึง กลุ่มชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนในลักษณะกลุ่มเริ่มต้นหรือกลุ่มแกนนำ ที่จำเป็นต้องเสียสละเวลาและผลประโยชน์บางอย่าง เพื่อเริ่มสร้างฐานการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน (Community empowerment) หมายถึง ความสามารถของชาวบ้านในการรวมกลุ่มเพื่อบริหารจัดการ และแก้ไขปัญหาใดๆ รวมทั้งฝ่าฟันอุปสรรคที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ด้วยตนเอง หรือความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และการพัฒนาโครงการใด ๆ ภายในชุมชน

บทที่ 2

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยชิ้นนี้มุ่งค้นหารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ที่ไม่เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและชุมชน โดยอาศัยการศึกษาศักยภาพและองค์ความรู้ภายในชุมชนร่วมกับชาวบ้าน รวมทั้งศึกษาสถานการณ์การท่องเที่ยวในอดีตที่เคยเกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางความคิดระหว่างชุมชนกับนักวิจัยเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นในการกำหนดกรอบแนวคิดและขอบเขตการศึกษา จึงต้องทบทวนและศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการวางแนวทางการวิจัยให้เกิดความชัดเจน ซึ่งสามารถจำแนกประเด็นขององค์ประกอบที่ใช้เป็นพื้นฐานการศึกษาได้ 2 ประเด็น โดยครอบคลุมแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน ตลอดจนแนวทางการพัฒนาที่สามารถนำไปสู่การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผู้มีความใกล้ชิดกับทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การถ่ายทอดและกล่อมเกล่าอย่างเป็นระบบในชุมชน จนก่อให้เกิดการยึดถือปฏิบัติ และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด ซึ่งสามารถแจกแจงได้ดังนี้

1. สถานการณ์การท่องเที่ยวในประเทศไทย

1.1 พัฒนาการรูปแบบและผลกระทบจากการท่องเที่ยว

จากการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วในอดีต ในลักษณะของการมีนโยบายเร่งส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยให้สูงขึ้น โดยปราศจากการควบคุมและคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดมูลค่าและรายได้แก่ประเทศ เนื่องจากเมื่อพิจารณาความสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยอ้างอิงจากหลักเศรษฐศาสตร์แล้ว พบว่าการท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาที่สำคัญต่อประเทศกำลังพัฒนา ที่มีพื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติที่ยังคงความเป็นธรรมชาติอยู่อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นจุดดึงดูดสำคัญของการท่องเที่ยว อันสามารถนำเงินตรารายได้จากการท่องเที่ยวสู่ประเทศ และยังสามารถนำไปสู่การพัฒนาทั้งทางด้านอุตสาหกรรม การบริการ การกระจายรายได้ที่เพิ่มขึ้น (ชัยวุฒิชัย พันธ์, 2542)

อย่างไรก็ตามการเร่งพัฒนาการท่องเที่ยวมักมีผลให้เกิดความขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐาน และปัญหาด้านสุขภาพอนามัย ตลอดจนส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อสังคม ชุมชน และสภาพแวดล้อม ซึ่งเกริกเกรียงติ พิพัฒน์เสวีธรรม (2530) ได้อธิบายไว้ในการสัมมนาผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 25 – 26 เมษายน 2530 ซึ่งเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศไทย ถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจในท้องถิ่นว่า ถึงแม้จะก่อให้เกิดการกระจายรายได้ แต่ส่วนใหญ่ก็ยังมีรวมตัวอยู่ในกลุ่มนักลงทุนและผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีอยู่แล้ว ที่มีผลให้ค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้น จนมีผลต่อผู้ที่มิรายได้จำกัด นอกจากนี้ชุมชนในท้องถิ่นมักไม่มีบทบาทร่วมในการจัดการและรับปันผลประโยชน์ ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องพิจารณาฐานทรัพยากรที่ใช้รองรับการท่องเที่ยวนั้นให้เกิดความสมดุล เพื่อไม่ให้กระทบต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนความสามารถในการรองรับของท้องถิ่นทั้งในด้านสินค้าท่องเที่ยว การบริการและผลิตภัณฑ์ที่อาจมีผลให้ต้องนำสินค้าจากที่อื่นมาใช้และก่อให้เกิดรายจ่ายที่ไม่เกิดประโยชน์กับคนในท้องถิ่น

สอดคล้องกับข้ออธิบายของ นิธิ เลี้ยวศรีวงศ์ (2530) เกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ว่าเกิดจากการใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว การอนุรักษ์หรือการฟื้นฟูวัฒนธรรม จึงเกิดขึ้นเฉพาะรูปแบบ ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตที่แท้จริง แต่เป็นเพียงเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ที่ทำให้มีผลต่อการสืบทอดวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งอาจถูกบิดเบือนและเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นอกจากนี้ยังเกิดจากการรับวัฒนธรรมใหม่ๆ จากนักท่องเที่ยว เช่นเดียวกันกับข้อสังเกตของขวัญสุวรรณ อติโพธิ์ (2530) ที่ได้กล่าวว่าการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass tourism) ที่มุ่งเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวอย่างไม่จำกัด มักส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งในด้านวัฒนธรรม สังคม ตลอดจนทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดความเสื่อมโทรม เนื่องจากเป้าหมายของการท่องเที่ยวเพียงเพื่อการชมและสัมผัสกับสิ่งที่แตกต่างจากวิถีชีวิตเดิมของตน หากแต่ไม่ได้ช่วยระงับอนุรักษ์และรักษาสิ่งเหล่านั้นให้คงอยู่ ทั้งในกลุ่มนักท่องเที่ยวและเจ้าของพื้นที่

สำหรับการศึกษาของ จีรพร ศรีวัฒนานุกุลกิจ (2544) เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในกลุ่มชุมชนชาวเขา ในพื้นที่จังหวัดเชียงรายบริเวณเส้นทางท่องเที่ยวใน ลุ่มน้ำกก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่าการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบทางเศรษฐกิจ ด้านอาชีพ รายได้ ระบบการผลิตและการลงทุน การตลาด ส่วนในสังคมจะเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านในชุมชนท่องเที่ยว การร่วมกิจกรรมทางสังคมในชุมชน การย้ายถิ่นฐานของชาวบ้าน และปัญหาสังคมต่าง ๆ สำหรับในด้านวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการอยู่อาศัย การบริโภค การแต่งกาย โดยสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ วัฒนธรรมที่ใช้เป็นบรรทัดฐานการดำเนินชีวิตของ

ชาวบ้านในชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว ศึกษากรณีจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยสุรีย์ บุญญานุกพงศ์ (2539) ซึ่งได้รับการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในเวลาเพียง 10 ปี มีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นจาก 17,000 คน ในปีพ.ศ. 2530 เป็น 125,000 คน ในปีพ.ศ. 2533 และเพิ่มเป็น 190,395 คน ในปี พ.ศ. 2539 ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งในด้านบวกและด้านลบ โดยด้านเศรษฐกิจ มีผลต่ออัตราการขยายตัวของภาคการบริการเพิ่มสูงขึ้น และมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่ามูลค่าการผลิตยังต่ำกว่าภาคเกษตรกรรม แต่ก็พบว่ามีการใช้ที่ดินจำนวนมากในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมีรายได้สูงขึ้น มีโอกาสและทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้นด้วย แต่อย่างไรก็ตามรายได้จากการท่องเที่ยวก็ยังกระจุกตัวอยู่ในชุมชนที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวและในกลุ่มผู้ประกอบการกิจการท่องเที่ยวเท่านั้น

ส่วนผลกระทบต่อสภาพสังคมจะส่งผลให้การพัฒนาการบริการทางสังคมดีขึ้น สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชน แต่มักก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อและค่านิยม เนื่องจากการยอมรับวัฒนธรรมต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชนชาวไทยใหญ่ มีผลให้วัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ที่อ่อนแอลงถูกทำลายโดยวัฒนธรรมใหม่ที่มีความเข้มแข็งกว่า สังคมปัจจุบันจึงมีการคลี่คลายไปจากเดิมค่อนข้างชัดเจนและรวดเร็ว นอกจากนี้การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณียังมุ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว จนทำให้คุณค่าและจุดมุ่งหมายของประเพณีที่แท้จริงถูกละเลย เช่นเดียวกับผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ที่พบว่าทรัพยากรทางธรรมชาติถูกทำลาย ทั้งโดยนักท่องเที่ยวและผู้นำเที่ยว ที่ไม่รู้คุณค่าและความสำคัญของทรัพยากร และยังก่อให้เกิดมลภาวะต่างๆ ในสังคม เช่น ขยะ น้ำเสีย และมลภาวะต่อทัศนวิสัย จากความขัดแย้งของรูปแบบอาคารสิ่งก่อสร้างเก่าและใหม่

แต่อย่างไรก็ตามผลการศึกษาระบบการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เป็นผลจากการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาจังหวัดน่าน ของ ระพีพรรณ ทองหล่อและคณะ (2545) พบว่ามีความขัดแย้งกับข้อมูลข้างต้น คือ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่เป็นผลกระทบจากการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยเฉพาะในด้านสังคมและวัฒนธรรม ต่างจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นสูงและยังเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก เนื่องจากการท่องเที่ยวมักก่อให้เกิดรายได้ ส่งผลให้ชาวบ้านมีอาชีพใหม่จากการท่องเที่ยว นอกเหนือจากการประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียว โดยผลกระทบที่มีต่อชุมชนจากการสอบถามความคิดเห็นจากชาวบ้าน มีดังนี้

- 1) กลุ่มผู้ประกอบการ เห็นว่าการท่องเที่ยวทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น และความ เป็นอยู่ที่ทันสมัยมากขึ้นอย่างชัดเจน นอกจากนั้นการท่องเที่ยวยังทำให้มีการ ผลิตสินค้าประเภทหัตถกรรมในชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาสาธารณูปโภค ในท้องถิ่น
- 2) กลุ่มประชาชน เห็นว่าการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อประชาชน คือ
  - ผลกระทบทางเศรษฐกิจ พบว่าการท่องเที่ยวทำให้ชาวบ้านมีการ พัฒนาตนเอง เพื่อให้เป็นคนที่มีความรู้ มีฝีมือในการประกอบอาชีพ มากขึ้น
  - ผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม พบว่าการท่องเที่ยวก่อให้เกิด การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในชุมชน
  - ผลกระทบทางวัฒนธรรม พบว่าการท่องเที่ยวทำให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิต ที่ทันสมัยขึ้นกว่าเดิม

สอดคล้องกับ วิชัย เทียนน้อย (2540 : 5-7) อ้างในระพีพรรณ ทองหล่อ (อ้างแล้ว) ที่ได้ สรุปผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวว่ามีทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยในแง่เศรษฐกิจจะทำให้เกิด รายได้และสามารถสร้างงานให้เกิดขึ้นทั้งในชุมชนท่องเที่ยว และบุคคลอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้อง แต่อย่างไรก็ ตามการใช้บริการในสถานที่ท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว มักส่งผลให้ค่าใช้จ่ายในการบริการในชุมชนสูงขึ้น ทำให้ประชาชนที่มีรายได้ต่ำและปานกลาง ใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างยากลำบากขึ้นกว่าเดิม ส่วนผลกระทบด้าน การเมืองมีข้อดีคือช่วยก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอันเกิดจากการเดินทางไปมาหาสู่กัน อันนำไปสู่ ความมั่นคงภายในท้องถิ่นและประเทศ ส่วนข้อเสียด้านการเมืองที่พบเกิดจากการรับรู้ข่าวสารในแหล่ง ท่องเที่ยว และเกิดการเปรียบเทียบที่อาจนำไปสู่การเข้าใจผิดและไม่ไว้วางใจในที่สุด

นอกจากนั้นยังมีการศึกษาผลกระทบในด้านสังคมที่สรุปว่ามีข้อดีที่ช่วยให้ประชาชนเห็น ความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น ช่วยให้มีการรักษาสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ส่งผลให้สภาพ สังคมน่าอยู่และมั่นคง ส่วนข้อเสียมักเกิดในเชิงศีลธรรม เนื่องจากมีความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมของ ชาวบ้านและนักท่องเที่ยว ที่นำไปสู่การเกิดปัญหาทางสังคมได้ และการท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดความรู้สึกไม่ ดีต่อการท่องเที่ยว ที่เกิดจากความรู้สึกด้อยค่าของชาวบ้านในแหล่งท่องเที่ยว เช่นเดียวกับความไม่เข้าใจถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นของนักท่องเที่ยว ที่ทำให้มีการเข้าใจและการนำวัฒนธรรมความเชื่อในท้องถิ่นออกไปเสียอย่างผิดๆ

ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ไม่ว่าในด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม รวมทั้งตัวชุมชนในพื้นที่ ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้สรุปการป้องกันการเกิดปัญหาว่า ควรหลีกเลี่ยงการส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่ที่ไม่มีความพร้อมด้านการบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว ที่เชื่อว่าจะนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้อย่างไรก็ตามนอกจากสถานการณ์การท่องเที่ยวแบบมวลชน(mass tourism) จะมีผลกระทบดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีผลกระทบต่อระบบโครงสร้างพื้นฐานในลักษณะของความไม่เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้ประโยชน์ ทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวมีปริมาณลดลง และนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงการอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ก็ตาม ซึ่งโดยรวมแล้วจะหมายถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติ และกระบวนการทางสังคม เพื่อเป็นทางเลือกใหม่แก่นักท่องเที่ยวและเพื่อรักษาสภาพทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่เป็นต้นทุนทางการท่องเที่ยวให้สามารถตอบสนองต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวได้ในระยะยาว ทั้งนี้เนื่องจากการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติให้มีสภาพคงเดิมอยู่เสมอจะสามารถก่อให้เกิดการท่องเที่ยวขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง และนำไปสู่ความยั่งยืนทั้งทางธุรกิจ การดำรงชีวิตของชุมชนและสภาพทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ โดย ชัยวุฒิ ชัยพันธ์ (2542) ได้สรุปลักษณะของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ว่าจำเป็นต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมไปพร้อมกับการรักษาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนได้พึ่งพา ซึ่งความสำเร็จในการพัฒนาการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชุมชนในท้องถิ่นได้รับอำนาจตามกฎหมายให้มีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ ตลอดจนมีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

1.2 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism)

จากการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development:UNCED) sinv Earth Summit ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 โดยมีผู้นำและนักบริหารระดับสูงขององค์กรต่างๆ จาก 179 ประเทศ ประชุมหารือเพื่อการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกร่วมกัน และลงนามรับรองเอกสารสำคัญ 5 ฉบับ คือ ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The Rio Declaration on Environment and Development), คำแถลงเกี่ยวกับหลักการเรื่องป่าไม้ (Statement of Principles on Forests) , กรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

(UN framework Convention on Climate Change), อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) และแผนปฏิบัติการ 21(Agenda 21)

โดยแผนปฏิบัติการ Agenda 21 ได้ถูกนำมาใช้เป็นแผนแม่บทในการพัฒนา ตามแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม จากการกำหนดนโยบายของรัฐบาลและเอกชนในโลก ให้ยึดถือวิถีทางการพัฒนาที่มีการทำลายสิ่งแวดล้อมต่ำลง เช่นเดียวกับในประเทศไทยซึ่งได้ตอบสนองเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเพิ่มมากขึ้นทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ด้วยการปรับเปลี่ยนแนวทางและกระบวนการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน ให้อยู่ในกรอบของอนุสัญญาดังกล่าว เช่นเดียวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบของ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ”

เช่นเดียวกับสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540 ได้ให้ความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่า คือ “การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีกระบวนการเรียนรู้ของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศให้เกิดความยั่งยืน” และยังได้กำหนดองค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ 4 ส่วน ได้แก่

- 1) องค์ประกอบด้านพื้นที่ ได้แก่ สภาพพื้นที่ที่ต้องเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (identity or authentic or endemic or unique) ทั้งนี้รวมถึงการมีวัฒนธรรมและองค์ความรู้ที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากร/ระบบนิเวศในพื้นที่ เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based Tourism)
- 2) องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมดั้งเดิมในพื้นที่ โดยต้องมีความรับผิดชอบต่อสภาพธรรมชาติ และมีการจัดการที่ยั่งยืน (Sustainably Managed Tourism)
- 3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ ต้องสามารถสร้างความรู้ได้ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยา เพื่อสร้างความตระหนักและจิตสำนึกที่ถูกต้อง ให้แก่นักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการ (Environmentally Education-Based Tourism)

- 4) องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ หรือชุมชนท้องถิ่น ต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของตนตลอดทั้งกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน (Involvement of local Community or People Participation)

ซึ่งจากข้อสรุปดังกล่าว เห็นว่าโดยรวมแล้วการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะมีรูปแบบที่มุ่งเน้นการให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ในแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนเป็นการท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมการเรียนรู้ และก่อประโยชน์ด้านการพัฒนาในชุมชน รวมทั้งต้องให้ชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยเป้าหมายสูงสุดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ที่จะส่งผลต่อความยั่งยืนของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ในที่สุด

นอกจากนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยยังได้กำหนดองค์ประกอบที่เป็นตัวชี้วัดว่าแหล่งท่องเที่ยวใด มีลักษณะเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น จำเป็นต้องมีองค์ประกอบด้านพื้นที่ที่เปรียบพร้อมไปด้านธรรมชาติ ทรัพยากรและระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ ตลอดจนมีวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ที่โดดเด่น มีองค์ประกอบด้านการจัดการซึ่งจำเป็นต้องเกิดจากการร่วมมือกันของชาวบ้านในพื้นที่ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเสมอภาค และมีการเรียนรู้อันเกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะองค์ประกอบที่เกิดจากการร่วมมือของชาวบ้านในชุมชน ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นผู้ที่มีส่วนได้เสียกับทรัพยากรในพื้นที่ที่ถูกนำมาใช้รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีกระบวนการการพัฒนาให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่ ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และได้รับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นวงจรพื้นฐานสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แต่อย่างไรก็ตามกองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้อ้างไว้ในเอกสารปีท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ (2545) ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังมีความหมายที่ค่อนข้างคลุมเครือและมีแนวทางการดำเนินงานที่ไม่ชัดเจน ที่ไม่สามารถยึดถือเป็นหลักปฏิบัติได้ ประกอบกับจำเป็นต้องตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวตามความสนใจเฉพาะกลุ่ม ที่ทำให้ไม่มีรูปแบบเฉพาะที่ใช้กำหนดให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ แต่จะขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ ซึ่งสามารถสรุปลักษณะส่วนใหญ่ที่พบครอบคลุมรายละเอียด ดังนี้คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวที่ค้ำประกันถึงธรรมชาติเป็นหลัก โดยแรงจูงใจของนักท่องเที่ยว คือ การสัมผัส เรียนรู้และชื่นชมธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว
2. มีการให้และรับแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว
3. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยทั่วไป
4. มีส่วนช่วยลดผลกระทบเชิงลบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและสังคม วัฒนธรรม
5. สนับสนุนการอนุรักษ์แหล่งธรรมชาติ เช่น การส่งเสริมให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชน องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยว สร้างรายได้และการจ้างงานในชุมชน รวมทั้งสามารถสร้างจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรให้เกิดขึ้นได้ในชุมชน

จากการขาดหลักการและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชัดเจนดังได้กล่าวมา ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ปรากฏในปัจจุบันไม่สามารถนำไปสู่ความยั่งยืนของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม และยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่สืบเนื่องมาจากการท่องเที่ยวแบบมวลชน (mass tourism) ดังจะเห็นได้จากผลกระทบในเชิงลบจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ สุวณี ทรัพย์พิบูลย์ผล (2544) ได้ศึกษาไว้ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ว่ามีผลนำไปสู่การเกิดปัญหาขยะมูลฝอยจากการท่องเที่ยว การรบกวนระบบนิเวศในพื้นที่จากการจัดกิจกรรมการเดินป่าหรือการจัดกิจกรรมอื่นๆ และรบกวนความเป็นส่วนตัวหรืออิสระในการดำรงชีวิตประจำวัน และการใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชน ถึงแม้ว่าจะสามารถพบผลกระทบในเชิงบวกบ้าง คือ ช่วยให้ชุมชนเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของชนเผ่า สามารถสร้างรายได้และยกระดับมาตรฐานการครองชีพ รวมทั้งสร้างจิตสำนึกในการรักษาดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่

เช่นเดียวกับการศึกษาของ จักร กินีสี่ , สาโรจน์ แวมณี , ฉันทสิทธิ์ บุญยสาระนัย และ กุลวจิต ฝาเจริญ (2543) เกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของนกของปลาเกาะกอบ ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งศึกษาความเป็นไปได้ของการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวของชาวบ้าน และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านที่ร่วมเป็นมัคคุเทศก์เดินป่า ดูนก ว่าการเข้าร่วมเป็นผู้นำเดินป่าดูนกของชาวบ้านยังมีข้อจำกัดในด้านทักษะการสื่อความหมาย ภาษา เทคนิคการบริการ และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในภาพกว้าง ที่ชาวบ้านยังไม่มีความพร้อม ส่งผลให้ชาวบ้านกลายเป็นชุมชนผู้ถูกท่องเที่ยวมากกว่าเป็นผู้ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวและมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว

นอกจากนั้น ปรีชา ลีปรีชา (2538) ยังได้วิจารณ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในลักษณะทัวร์ป่า ที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในยุคต้นๆ ซึ่งมีความเด่นชัดในพื้นที่อำเภอแม่แตงจังหวัดเชียงใหม่ ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นว่าแม้จะสามารถสร้างรายได้และงานด้านการบริการแก่ชุมชนบริเวณพื้นที่ท่องเที่ยว แต่อาจนำไปสู่ผลทางลบโดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การลดพื้นที่ป่าไม้ เนื่องจากถูกตัดโค่นสำหรับปลูกแพลงแม่ น้ำแม่แตง , การสูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชาวเขาที่มีวิถีชีวิตดั้งเดิมแบบพึ่งพาธรรมชาติและการผลิตเพื่อการบริโภค , การนำประเพณีวัฒนธรรมและพิธีกรรมชนเผ่ามาเป็นสินค้ารองรับการท่องเที่ยว ที่ทำให้สูญเสียระบบคุณค่าและความเคารพนับถือ รวมทั้งการสื่อความหมายออกไปนอกชุมชนอย่างไม่ตรงความหมายเดิม , ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในชุมชนเนื่องจากระบบตลาดและการแข่งขัน , การเกิดปัญหาเสพติดและหญิงบริการในหมู่บ้าน รวมทั้งปัญหาอาชญากรรมที่สืบเนื่องมาจากปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นทั้งหมด สอดคล้องกับ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538) ที่สรุปไว้ว่าวัฒนธรรมชุมชนแบบเกษตรกรรมที่เลี้ยงตัวเองกำลังจะล่มสลาย เนื่องจากการพัฒนาการท่องเที่ยวได้เข้ามาในพื้นที่ชายขอบที่เปราะบางเหล่านั้น ที่ซึ่งเคยเป็นที่อาศัยของชุมชนเกษตรกรรมและชุมชนชาวเขารวมทั้งการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ยังมีข้อด้อยในการจัดการโดยเฉพาะในส่วนของ การให้ความสำคัญต่อการถือครองที่ดิน สิทธิ วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งล่อแหลมต่อการเกิดปัญหาเมื่อมีการนำมาใช้รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนการเข้ามาใช้ประโยชน์ของบุคคลนอกพื้นที่ที่มักไม่ส่งผลในด้านบวกต่อชุมชน

ดังนั้นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ชุมชนชายขอบของประเทศไทยตามที่ได้ศึกษาทบทวนมาดังข้อมูลเบื้องต้น สรุปได้ว่ามีสาเหตุมาจากความไม่ชัดเจนและไม่เหมาะสมระหว่างรูปแบบการท่องเที่ยวกับสภาพพื้นที่และศักยภาพของบุคลากร ตลอดจนกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้น ดังนั้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในโครงการวิจัยนี้ จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกรอบการพัฒนา โดยเฉพาะองค์ประกอบด้านชุมชนในพื้นที่ ซึ่งต้องมีการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถนำไปสู่การเกิดทักษะในการพัฒนา และส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน อันถือได้ว่าเนื้องค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมักพัฒนาขึ้นในพื้นที่อาศัยของชุมชนใด ๆ ซึ่งชุมชนนั้นก็ควรจะได้สิทธิในการจัดการทรัพยากรในชุมชนที่ถูกนำมาใช้รองรับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ตลอดจนมีสิทธิที่จะเลือกหรือปฏิเสธการพัฒนาในรูปแบบที่ชุมชนพิจารณาแล้วว่าไม่เหมาะสมหรือสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของตน

2. การจัดตั้งองค์กรชุมชน (Community Organization)

ในการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชายขอบ อนุชาติ พวงสำลี (มปป.) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า เพื่อตอบสนองการแก้ไขปัญหาหนี้สินและปลดพันธนาการจากกองทุนระหว่างประเทศ รัฐได้พยายามใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรูปของ “การท่องเที่ยวและการพัฒนา” โดยละเลยความสำคัญของ “ทุนของสังคม (social capital) “ ซึ่งหมายถึงการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนให้สามารถยืนหยัดกำหนดตัวตนและความเป็นไปของท้องถิ่นที่ตนอยู่อาศัย ที่เป็นตัวผลักดันให้ชาวบ้านสามารถพัฒนาตนเองได้โดยไม่ต้องอาศัยรัฐเข้ามาพัฒนา และก่อให้เกิดความเป็น “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม” หรือ “ประชาสังคม (Civil Society)” ภายใต้สังคมเปิดที่ต้องเกี่ยวข้องกับระบบตลาดภายนอก

โดยเงื่อนไขของการเกิดขึ้นของประชาสังคม อนุชาติ พวงสำลี(อ้างแล้ว) ได้อธิบายว่า จำเป็นต้องสร้างความเป็นชุมชนที่แท้จริงให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม มีการให้ความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน ที่เกิดจากจิตวิญญาณ ความตระหนักและความรับผิดชอบ โดยยึดถือประเพณี และวัฒนธรรมดั้งเดิมในชุมชนเป็นหลัก รวมทั้งต้องมีการสร้างองค์ความรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนจำเป็นต้องมีการสร้างองค์กรชุมชนหรือประชาสังคมเป็นสื่อกลางของชุมชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับองค์กรชุมชน (Community Organization) ประเวศ วะสี (2535 : 17) สรุปว่าองค์กรชุมชนเป็นกลไกในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน เนื่องจากรูปแบบการรวมกลุ่มทางสังคมก่อให้เกิดอำนาจและปฏิสัมพันธ์ ที่เกี่ยวโยงกันระหว่างรัฐ ระบบตลาดและองค์กรชุมชน โดยการพัฒนาจะเกิดความยั่งยืนได้หากทั้งสามองค์ประกอบมีความสมดุลและสอดคล้องกัน เช่นเดียวกับข้อสรุปในชุดวิชาการวิจัยชุมชน (2545, 82) เกี่ยวกับองค์กรชาวบ้านที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญร่วมกัน ซึ่งจะมีทั้งการจัดตั้งอย่างเป็นทางการโดยรัฐสนับสนุน หรือจัดตั้งตามระบบความสัมพันธ์ทางสังคม โดยองค์กรชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ (self-reliant) จะต้องมีการจัดการที่เอื้ออำนวยให้สมาชิกสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง (self fulfilment) ด้วยการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกลุ่ม รวมทั้งมีอิสระในการจัดการในทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การตัดสินใจแก้ไขสถานการณ์ การดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย หรือการปรับปรุงพัฒนาองค์กร โดยกิจกรรมของกลุ่มต้องสามารถตอบสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญได้สำเร็จ (กาจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ , 2530)

นอกจากนี้ยังอธิบายความสามารถในการพึ่งพาตนเองขององค์กรชุมชนว่าจำเป็นต้อง

- 1) มีกิจกรรมที่สนองความต้องการของชุมชน
- 2) กลุ่มจะต้องมีอิสระในการบริหารจัดการ
- 3) กลุ่มต้องมีพัฒนาการและปรับตัวตามสถานการณ์ในสังคมเพื่อความอยู่รอด
- 4) มีการกระจายผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรม
- 5) กิจกรรมของกลุ่มต้องก่อให้เกิดประโยชน์และผลกำไร
- 6) มีอำนาจการต่อรองกับระบบตลาดภายนอก

ซึ่งกระบวนการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้นั้น จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมภายในองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดพลังในการทำงาน ซึ่งลักษณะในการรวมกลุ่มของชาวบ้านเริ่มต้นจากความสนใจที่รวมเป็นกลุ่มสนใจ ที่ขยายผลเป็นการศึกษาร่วมกัน และทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบหนึ่ง

ดังนั้นการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนของตนเอง จึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง และเมื่อศึกษาทบทวนแนวคิดการมีส่วนร่วมเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางการวิจัย สามารถสรุปความหมายได้ คือ การที่ชาวบ้านหรือประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมใดๆ ของชุมชน ทั้งในระดับของของการตัดสินใจ การกำหนดนโยบายและการวางแผนการดำเนินงาน การร่วมปฏิบัติกิจกรรม การร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำกิจกรรม การได้รับส่วนแบ่งจากการดำเนินงานและการร่วมประเมินผลการปฏิบัติงาน ทั้งทางตรงโดยเข้าร่วมควบคุมการประเมินผลด้วยตนเองหรือทางอ้อม ผ่านคณะกรรมการที่เป็นฝ่ายบริหารงานของชุมชน

โดยกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สามารถป้องกันการเสื่อมโทรมด้านวัฒนธรรม สารภี ศิลา (2545) ได้อ้างว่าจำเป็นต้องให้โอกาสชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมจัดการการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ผ่านกระบวนการที่นำไปสู่ความร่วมมือตามขั้นตอน ดังนี้

1. การเตรียมชุมชน
2. การเตรียมบุคลากร
3. การเตรียมงานและแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ทั้งในส่วนของกิจกรรมการบริการ จุดสนใจ สถานที่ และเจ้าหน้าที่ในบริการในแต่ละกิจกรรม
4. การจัดเสวนาเวทีชาวบ้านเพื่อขอความคิดเห็นกลุ่มอาวุโสในชุมชน
5. การดำเนินงาน
6. การประเมินผลการดำเนินงาน

ซึ่งกิจกรรมทุกขั้นตอนจะต้องให้ชุมชนเกิดความเข้าใจและตระหนักถึงคุณประโยชน์ของกิจกรรมนั้น ๆ อย่างแท้จริงก่อน ชุมชนถึงจะมีความพร้อมและมั่นใจ ที่จะตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรม อันจะสามารถทำให้ชุมชนมีประสบการณ์และเกิดกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง สามารถแก้ไขปรับปรุงและพัฒนากิจกรรมจนสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเองอย่างมั่นใจและนำไปสู่ความยั่งยืนได้ในที่สุด ทั้งนี้การดำเนินงานที่มุ่งให้เกิดความยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยเวลา ประสบการณ์ การเรียนรู้ และการร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจัง และลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้เหลือน้อยที่สุด ตลอดจนกระจายผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

สำหรับกระบวนการสร้างจิตสำนึกและแรงจูงใจให้ชาวบ้านมีความตระหนักที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมใด ๆ ในชุมชน นเรศ สงเคราะห์สุข (2541, อ้างในชุดวิชาการวิจัยสังคม 118 - 119) ได้สรุปไว้ 2 แนวทาง คือ

- 1) การจัดการกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) ที่ทำได้โดย
  - จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้าน เพื่อทำความเข้าใจในการเรียนรู้และร่วมกันค้นหาข้อมูลในประเด็นต่างๆ
  - จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาดูงานระหว่างกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน
  - ฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ
  - ลงมือปฏิบัติจริง
  - ถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม
- 2) การพัฒนาผู้นำเครือข่าย

เป็นกระบวนการที่นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้และความสามารถของผู้นำที่ถูกสร้างขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ ที่จะช่วยให้สามารถริเริ่มแก้ไขปัญหาหรือกิจกรรมการพัฒนาได้ โดยทำได้ ดังนี้

  - แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำภายในและภายนอกชุมชน
  - สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง
  - แลกเปลี่ยนเรียนรู้และดำเนินงานในรูปของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่กระบวนการจัดการและการจัดองค์กรร่วมกัน

3. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำเป็นต้องอาศัยเทคนิคการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งจากการศึกษาเอกสารเพื่อใช้เป็นแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน สรุปได้ ดังนี้

4.1 เทคนิคการประชุมแบบ A-I-C (Appreciation - Influence – Control)

ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) ที่มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้เกิดความรัก ความเข้าใจ และการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีขั้นตอนการจัดกิจกรรม 3 ขั้นตอน

- 1) ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation หรือ A หรือ I) เป็นการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยให้ทุกคนมีการยอมรับและชื่นชมผู้อื่นโดยไม่รู้สึกหรือแสดงการต่อต้าน วิพากษ์วิจารณ์ และมีการเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมกิจกรรมแสดงความคิดเห็น รับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างเป็นประชาธิปไตย แบ่งเป็น 2 ช่วง

(1) A1 การวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของชุมชน

(2) A2 การกำหนดอนาคตของชุมชนว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาในแนวทางใด

- 2) ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence หรือ I) เป็นการใช้ความคิด ความรู้และประสบการณ์ของสมาชิกแต่ละราย ร่วมวางแผนและกำหนดแนวทางการพัฒนา โดยสมาชิกทุกคนมีโอกาสในการเสนอความคิดเห็นอย่างเสมอภาค แบ่งเป็น 2 ช่วง

(1) I1 การวางแผนโครงการพัฒนา

(2) I2 การจัดลำดับความสำคัญของโครงการพัฒนา

- 3) ขั้นตอนการสร้างแนวทางการปฏิบัติ (Control หรือ C) เป็นการร่วมกำหนดรายละเอียดในการปฏิบัติ ครอบคลุมหลักการ เป้าหมาย บุคลากร งบประมาณ ผลที่คาดหวัง แบ่งได้ 2 ช่วง

(1) C1 การแบ่งกลุ่มรับผิดชอบ

(2) C2 การวางแผนและกำหนดรายละเอียดในการดำเนินการ

กระบวนการ A-I-C สามารถสร้างพลังงานสร้างสรรค์ในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนด้วยความรัก ความเมตตา รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ที่นำไปสู่พลังทางจิตวิญญาณ และ

หลังจากเกิดความรักความเข้าใจ จะทำให้เกิดการเรียนรู้กันและกันจากการร่วมปฏิบัติงาน(ชุดวิชาการวิจัยชุมชน ,2542)

4.2 เทคนิค SWOT

กระบวนการวิเคราะห์ SWOT เป็นวิธีวิเคราะห์สถานการณ์(situation analysis) หรือการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (environmental analysis) ในชุมชน ที่ทำให้ทราบจุดอ่อน จุดแข็งของชุมชน เพื่อนำผลที่ได้มาใช้ในการวางแผนพัฒนาหรือแก้ไขปัญหา จึงสามารถนำมาใช้ในเชิงกลยุทธ์ได้เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพการณ์ของชุมชน (ทวีป ศิริรัมย์ , 2544)

โดย SWOT ย่อมาจาก คำว่า Strength, Weaknesses, Opportunities, and Threats มีความหมายในทัศนะ ของ Hutanuwatr (1998) และสมยศ (2538) (อ้างในนันทิยา และณรงค์, 2543) ดังนี้

- Strength คือ จุดแข็ง หมายถึงความสามารถและสถานการณ์ภายในชุมชนที่เป็นบวก ที่ชุมชนสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์
- Weaknesses คือ จุดอ่อน หมายถึงสถานการณ์ภายในชุมชนที่เป็นลบและด้อยความสามารถที่ชุมชนไม่สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์
- Opportunities คือ โอกาสหมายถึงปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยให้การทำงานของชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ หรือสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการของชุมชนหรือสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของชุมชน
- Threats คือ อุปสรรค หมายถึง ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางการทำงานของชุมชนไม่บรรลุวัตถุประสงค์ หรือสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัญหาต่อชุมชน

โดยทวีป ศิริรัมย์(2544) ได้แยกประเภทขององค์ประกอบของเงื่อนไขที่มีผลต่อการพัฒนา ที่ถูกนำมาวิเคราะห์จุดอ่อนและจุดแข็งไว้ 2 ส่วน ได้แก่

1. สภาพแวดล้อมภายนอกของชุมชน (External environment) เป็นการวิเคราะห์โอกาส(Opportunities) และอุปสรรค (Threats) เช่น สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น
2. สภาพแวดล้อมภายในชุมชน (Internal environment) เป็นการวิเคราะห์จุดแข็ง (Strengths) และจุดอ่อน (Weaknesses) ของชุมชน เช่น ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน การปกครอง ระบบเครือญาติ เป็นต้น

สำหรับการตรวจสอบข้อมูลตามกระบวนการวิเคราะห์ SWOT ดังกล่าว ทำได้โดยวิธีการศึกษาหลายรูปแบบประกอบกัน โดยเฉพาะการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ซึ่งเป็นการศึกษาสภาพความเป็นอยู่ในชุมชน หรือปรากฏการณ์อันใดอันหนึ่ง เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงของสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ โดยการวิจัยจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชนเป็นหลักเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงสูงสุด นอกจากนี้ยังสามารถนำวิธีการรวบรวมข้อมูลอื่นเป็นเครื่องมือควบคู่กัน ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ , การสังเกตการณ์ , การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก, การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ, การจัดกิจกรรม PRA และการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion)

4.3 การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อย หรือ กิจกรรมความเห็นกลุ่ม (Focus group)

การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลเพื่อหาข้อสรุปที่นำไปสู่การวางแผนพัฒนาที่เหมาะสม โดยการอภิปรายต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นอย่างอิสระ ซึ่งการพูดคุยต้องเป็นไปอย่างธรรมชาติ และกลุ่มคนที่เข้าร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนกำหนดไว้ระหว่าง 6 – 12 คน นอกจากนั้นควรกำหนดช่วงเวลา สถานที่ หัวข้อ/ประเด็นที่จะอภิปรายให้มีความชัดเจน รวมทั้งสร้างบรรยากาศการอภิปรายให้เป็นกันเองมากที่สุด

4.4 กระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

การเรียนรู้อย่างเป็นระบบ หมายถึง การคิดในเชิงวิเคราะห์ (Analytical Thinking) คิดให้กว้างและสร้างสรรค์ (Creative Thinking) โดยคิดในภาพรวมทั้งระบบ (Systems Thinking)

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่จะส่งผลให้เกิดความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาใด ๆ ในชุมชน จำเป็นต้องเป็นการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (Interaction learning through action) หรือเป็นการเรียนรู้โดยการลงมือทำจริง (Learning by doing) ที่เป็นการเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติหรือการทำกิจกรรมต่างๆ

โดยกิจกรรมการเรียนรู้ที่สำคัญต่อการพัฒนาองค์ความรู้ ได้แก่

- 1) การศึกษาดูงานเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลใหม่ ที่จะก่อให้เกิดภูมิปัญญาในการพัฒนาต่อไป
- 2) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ เพื่อระดมสมอง (brain storming) ของ

ชาวบ้านในการวิเคราะห์ข้อมูลใหม่ร่วมกัน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์
 ของกันและกัน ทั้งในระดับชุมชนและระหว่างชุมชน

4.5 การระดมสมอง (Brain Storming)

สายสอวงค์ แก้วเพชรกรรณ (2535) อธิบายว่าการระดมสมองเป็นวิธีการ
 กระตุ้นให้ผู้ร่วมกิจกรรมเกิดความคิดสร้างสรรค์(Creative thinking) หรือเป็นการกระตุ้นให้ผู้เข้า
 ร่วมกิจกรรมได้ใช้ความคิดหาคำตอบในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างเสรีในเวลาที่กำหนด โดยมุ่งให้ได้
 จำนวนความคิดจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากที่สุด แต่ไม่มีการประเมินค่าถูกผิด หากจะทำการ
 วิเคราะห์ความคิดทั้งหมดเพื่อเลือกความคิดที่เหมาะสมและดีที่สุดเป็นแนวทางในการให้คำตอบใน
 เรื่องนั้นๆ การระดมสมองจึงสามารถสร้างการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นให้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้เข้า
 ร่วมกิจกรรม และยังส่งผลให้เกิดความคิดที่หลากหลายจากผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ซึ่งบทบาทของผู้ดำเนินการระดมสมองจะต้องกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิด
 ความคิดเป็นระยะๆ และตื่นตัวสนใจกับกิจกรรมตลอดระยะเวลาดำเนินการ อย่าให้ขาดตอนและ
 เสียจังหวะความคิด รวมทั้งระงับการวิจารณ์ข้อเสนอและความคิดระหว่างกัน ทั้งทางวาจาและ
 ท่าทาง เนื่องจากจะมีผลไปขัดขวางความคิดของผู้อื่น นอกจากนั้นพยายามต่อความคิดซึ่งกันและ
 กันให้แก่ผู้เข้าร่วม โดยการคิดต่อจากความคิดที่มีผู้เสนอ ที่จะช่วยกระตุ้นให้ความคิดเกิดขึ้นได้
 ง่ายยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามการรวบรวมความคิดเห็นที่ได้จากการระดมสมอง จำเป็นต้องมีการ
 เรียบเรียงและจัดหมวดหมู่ ขยายความหัวข้อที่ยังคลุมเครือให้ชัดเจน เพื่อนำไปวิเคราะห์และสรุ
 ยอดความคิดทั้งหมดให้เป็นความคิดเห็นที่เหมาะสมและดีที่สุด ที่จะนำไปใช้ในการแก้ไขและ
 ตอบคำถามในหัวข้อที่ตั้งไว้ โดยอาศัยหลักการนำไปปฏิบัติ ความเหมาะสมกับสถานการณ์จริง
 และคุณประโยชน์เมื่อนำไปใช้ แต่อย่างไรก็ตามผู้เข้าร่วมการระดมสมองจำเป็นต้องมีความรู้
 พื้นฐานเกี่ยวกับหัวข้อที่ตั้งไว้ และปัญหา/คำถามที่ใช้ ตลอดจนกลุ่มผู้เข้าร่วมจะต้องไม่ใหญ่
 จนเกินไป เนื่องจากข้อเสนอแนะที่ได้ อาจมีจำนวนมากแต่มี คุณค่าต่ำเกินกว่าจะนำไปใช้ประโยชน์

4.6 การประเมินแบบมีส่วนร่วม(Participation Evaluation)

สำนักงานมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ
 และสำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย.(2545) ได้สรุปว่าเป็นกระบวนการที่ผู้มีส่วน
 ได้ส่วนเสีย (Stakeholders) กับโครงการได้ร่วมกันศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และ

ตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินโครงการของตน ตั้งแต่การเริ่มทำโครงการ กระบวนการดำเนินงาน การสรุปผลโครงการ และแนวโน้มทิศทางความเป็นไปได้ในอนาคตของโครงการ โดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ผู้ร่วมโครงการสามารถพัฒนาตนเองและพลังอำนาจในตนเองได้ ซึ่งการดำเนินการมีกรอบความคิดภายใต้พื้นฐานแนวคิดในการประเมินโครงการอย่างมีส่วนร่วม ดังนี้

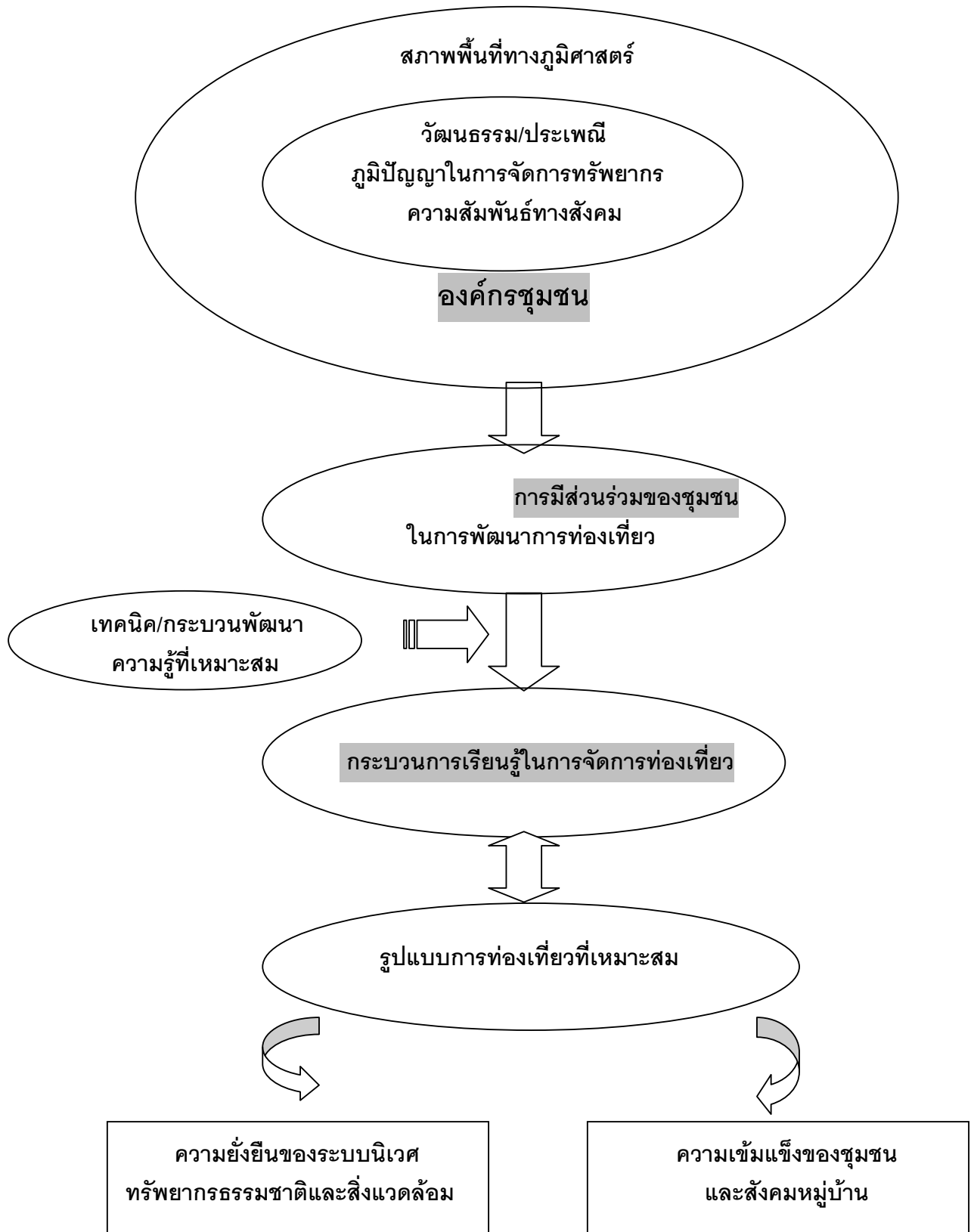
- 1) การประเมินแบบมีส่วนร่วมต้องทำให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ตระหนักเห็นความสำคัญของการประเมินร่วมกัน การติดตามประเมินจึงจะดำเนินไปได้อย่างราบรื่น และก่อให้เกิดการเรียนรู้ และปรับปรุงอย่างแท้จริง
- 2) ในการประเมินอย่างมีส่วนร่วมทุกฝ่ายต้องมีความเข้าใจร่วมกันในเรื่อง
  - หลักการและแนวคิดในการประเมินแบบมีส่วนร่วม
  - ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการประเมินแบบมีส่วนร่วม
  - บทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายที่จะร่วมประเมิน
- 3) ในการประเมินต้องให้ความสำคัญต่อบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้ปฏิบัติงาน บริหารโครงการ ที่ปรึกษา นักวิชาการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการรับผลประโยชน์
- 4) มาตรฐานสำหรับการประเมินควรเกิดจากการร่วมตัดสินใจของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด โดยเฉพาะควรเคารพในความคิดและประสบการณ์ความรู้ของชาวบ้าน นักวิจัย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
- 5) ในการประเมินแบบมีส่วนร่วมมุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยไม่ใช่การวิเคราะห์ว่าผิดหรือถูก ดังนั้นไม่ว่าการดำเนินโครงการจะสำเร็จหรือไม่ ถือว่าเป็นบทเรียนที่สำคัญ ที่สามารถนำมาใช้เป็นต้นแบบในการปรับปรุงและพัฒนาต่อไปในอนาคต

ดังนั้นจากการทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำความรู้ที่ได้มาใช้เป็นพื้นฐานในการวิจัยในโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ศึกษา เห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยังไม่มีความชัดเจนในรูปแบบ และไม่สามารถเป็นหลักประกันได้ว่าจะสามารถป้องกันการเกิดความเสี่ยงและผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ การอาศัยหลักขององค์ประกอบ

ของการท่องเที่ยวทั้ง 4 ด้าน ตามที่กล่าวมาแล้ว จึงเป็นเรื่องจำเป็นหากแต่ต้องหารูปแบบการดำเนินการที่สามารถครอบคลุมองค์ประกอบทั้งหมด ที่จะนำไปสู่รูปแบบที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนได้ในที่สุด

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถกำหนดกรอบแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว ที่นำไปสู่ความยั่งยืนในระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ให้มีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง โดยการอาศัยศักยภาพทางภูมิศาสตร์และสภาพสังคมของชุมชน ที่เอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว มาเป็นพื้นฐานการพัฒนาที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกกระบวนการพัฒนา เพื่อให้รูปแบบและแนวทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ซึ่งแสดงได้ตามแผนภูมิ ดังนี้

บทที่ 3

กระบวนการดำเนินงานวิจัย

เนื่องจากการวิจัยมีเป้าหมายหลักเพื่อการค้นหารูปแบบและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเงื่อนไขของชุมชน จึงถือได้ว่าเป็นการวิจัยที่ยึดองค์ประกอบด้านชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนา ดังนั้นวิธีการวิจัยที่เลือกใช้จำเป็นต้องส่งผลให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ผลลัพธ์ที่ได้สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านที่นำไปสู่การเรียนรู้ผ่านการฝึกฝน ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจขั้นตอนการพัฒนาได้อย่างชัดเจน และสามารถนำความรู้ที่ได้เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติ โดยหลักสำคัญของการวิจัย ได้แก่ การสร้างองค์ความรู้และพัฒนาระบบคิดของชุมชน การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการทั้งในระดับการวางแผนและการปฏิบัติด้วยตัวเอง เพื่อกระตุ้นให้มีทักษะการจัดกระบวนการเรียนรู้ ในลักษณะ “การเรียนรู้ร่วมกันโดยผ่านการปฏิบัติ (Interactive Learning through Action)” ที่สามารถขยายผลไปสู่การสรุปเป็นบทเรียนและองค์ความรู้ในการจัดการท่องเที่ยว อันเกิดจากการเก็บเกี่ยวความรู้/ประสบการณ์จากการดำเนินการนั้น โดยที่วิจัยเป็นเพียงที่ปรึกษาการพัฒนากระบวนการท่องเที่ยวในชุมชนเท่านั้น

วิธีการวิจัยที่ใช้ส่วนใหญ่จึงอยู่ในรูปของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ได้แก่ การประเมินชาวบ้านอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Research Appraisal), การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop), การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion), การอบรม(Training), การทัศนศึกษาดูงาน(Educational Tour) , การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Dialogue), การฝึกปฏิบัติและการประเมินตนเองจากประสบการณ์ที่ได้จากการทดลองปฏิบัติ (Interactive Learning through Action) เพื่อนำไปสู่การแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาวิธีการจัดการที่คาดว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งขั้นตอนการวิจัยที่ใช้ได้กำหนดจากวัตถุประสงค์การวิจัย คือ

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการศึกษาสถานการณ์การท่องเที่ยวในหมู่บ้านและบริบทของชุมชน เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งอาศัยการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เช่น สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ทำการปกครองอำเภอจอมทอง ที่ทำการอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ และที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหลวง บันทึกข้อมูลของหมู่บ้าน ร่วมกับการรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในหมู่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ โดยมีโครงสร้างคำถามประกอบการสัมภาษณ์ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมเมื่อที่วิจัยอยู่ในสถานการณ์ใดๆ ในหมู่บ้าน รวมทั้งการ

ประชุมชาวบ้านแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) และการจัดกิจกรรมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) เพื่อให้ชาวบ้านทุกคนได้ร่วมคิดและแสดงทัศนคติต่อการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการใช้แบบสอบถามทั้งแบบปลายปิดและเปิด โดยเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวและชาวบ้านผู้ถูกใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจะตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (Triangular check) และการเปลี่ยนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ก่อนนำมาวิเคราะห์และสรุปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาต่อไป

โดยข้อมูลที่รวบรวมได้มีการบันทึกไว้อย่างเป็นระบบ และแยกประเภทข้อมูลของแต่ละหมู่บ้านไว้อย่างชัดเจน คือ

- ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน สภาพทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมและความเชื่อ เป็นต้น
- สถานการณ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมาของหมู่บ้าน ครอบคลุมรายละเอียดของสภาพปัญหา/ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว บทบาทการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมา รวมทั้งทัศนคติและความต้องการของชาวบ้านต่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ถือเป็นข้อมูลสำคัญต่อแนวโน้มการพัฒนางานวิจัยชิ้นนี้ เนื่องจากความต้องการของชาวบ้านถือเป็นพื้นฐานของกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคต

อย่างไรก็ตามเนื่องจากในเป้าหมายเบื้องต้นของการวิจัย ได้วางขอบเขตไว้เฉพาะบ้านแม่กลางหลวง การเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานจึงครอบคลุมพื้นที่บ้านแม่กลางหลวงเท่านั้น แต่หลังจากการศึกษาผ่านไประยะหนึ่งพบว่าหมู่บ้านบริวาร ได้แก่ บ้านอังก้าน้อย บ้านผาหมอน และบ้านหนองหล่ม มีความต้องการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเช่นกัน จึงได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานในส่วนของ 3 หมู่บ้านที่เหลือเพิ่มเติม โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลลักษณะเช่นเดิม นอกจากนี้ยังทำการเก็บข้อมูลในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบ้านทั้งหมด เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการวิจัยต่อไปด้วย

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค ดังต่อไปนี้

- การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) เพื่อตรวจสอบความต้องการของชุมชนต่อการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นจากความไม่สมัครใจหลังจากการพัฒนาเริ่มต้นปฏิบัติจริง
- การจัดอภิปรายกลุ่มย่อย (Focus group) เพื่อระดมความคิดเห็นในการค้นหาศักยภาพเชิงพื้นที่และวัฒนธรรมจากชาวบ้าน เช่น เอกลักษณะทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น ความเชื่อและองค์ความรู้ท้องถิ่น โดยศักยภาพที่ได้จะนำมาสรุปจากการจัดเวที

ชาวบ้าน ให้ชุมชนทั้งหมดได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตรวจสอบและยืนยันขอบเขตการนำ ศักยภาพทางชาติพันธุ์ไปใช้เป็นพื้นฐานรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะพัฒนาขึ้น

- การทำ SWOT Analysis ร่วมกับชาวบ้าน เพื่อร่วมวิเคราะห์ข้อได้เปรียบ ข้อจำกัด โอกาส ความเป็นไปได้ และอุปสรรค ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแต่ละกลุ่มบ้าน

โดยในขั้นตอนนี้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจะจัดขึ้น 2 ระดับ คือ การเปิดเวทีเฉพาะในแต่ละกลุ่มบ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมรับฟังข้อมูลที่เกิดขึ้น มีโอกาสซักถามข้อสงสัยและเสนอความคิดเห็น เพื่อพัฒนาระบวนการวิจัยให้เกิดการยอมรับจากชุมชน ซึ่งมีพื้นฐานของการปฏิเสธการพัฒนาใดๆ หลังจากนั้นข้อมูลของแต่ละกลุ่มบ้านที่ได้จะนำมาจัดการประชุมแบบมีส่วนร่วมพร้อมกันทั้ง 4 หมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง โดยแต่ละกลุ่มบ้านจะส่งตัวแทนเข้าร่วมการประชุม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มบ้านทั้งหมด ซึ่งข้อมูลส่วนใหญ่ที่ได้จากกระบวนการวิจัยขั้นตอนนี้ จะถูกใช้เป็นพื้นฐานในการวางแผนและกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การให้ความรู้และความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ถูกต้องให้แก่ชาวบ้าน โดยอาศัยข้อมูลความพร้อมและปัญหาในการจัดการการท่องเที่ยวที่ผ่านมาของชุมชนเป็นพื้นฐาน ผ่านการอบรมความรู้ (Training) และการทัศนศึกษาดูงาน (Educational Tour) เพื่อให้ชุมชนได้สัมผัสสถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้นจริง นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Dialogue) ระหว่างเจ้าของพื้นที่และชาวบ้าน ที่ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความชัดเจน มากขึ้นจากการเรียนรู้เชิงวิชาการจากการอบรม

อย่างไรก็ตามการเลือกพื้นที่ศึกษาสำหรับการทัศนศึกษาดูงาน ได้กำหนดพื้นที่ที่มีความใกล้เคียงกับชุมชนศึกษาทั้งในด้านชาติพันธุ์และพื้นที่ เพื่อแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการสื่อสาร คือ ชุมชนปกากะญอ บ้านห้วยฮี้ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ต้นแบบให้แก่ชาวบ้าน และหลังจากชาวบ้านได้รับความรู้จากกิจกรรมการวิจัย ได้จัดให้มีการทบทวนและสรุปองค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับ โดยการประชุมแบบมีส่วนร่วมเพื่ออภิปรายประสบการณ์ความรู้จากการอบรมและศึกษาดูงาน พร้อมทั้งร่วมประเมินความพร้อมและสิ่งที่ต้องการพัฒนาเพิ่มของชาวบ้าน โดยใช้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นบรรทัดฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นอกจากนี้ในกระบวนการจะสามารถตรวจสอบความพร้อม ความต้องการ และความกระตือรือร้นของชุมชนต่อการพัฒนา หลังจากมีความรู้ความเข้าใจในหลักการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพิ่มขึ้น

ขั้นตอนที่ 4 การเตรียมความพร้อมแก่ชุมชนเพื่อเริ่มต้นพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้น โดยอาศัยเทคนิคการประชุมแบบ A-I-C (Appreciation - Influence - Control) ซึ่งเป็นขบวนการพัฒนาดังแต่ การสร้างความรู้ วิเคราะห์ศักยภาพ กำหนดแนวทางพัฒนา และการดำเนินการ ที่ต่อเนื่องจากการทำกิจกรรมในขั้นตอนที่ผ่านมา ได้แก่ การสร้างกลุ่มสนใจร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน การประชุม ชาวบ้านเพื่อสร้างกลุ่มอย่างสมัครใจ และเลือกกรรมการกลุ่มให้เป็นโครงสร้างการบริหารงานที่ชัดเจน หลังจากการสร้างกลุ่มสนใจในแต่ละกลุ่มบ้านแล้ว จะผลักดันกลุ่มฯ ให้จัดการประชุมชาวบ้านแบบมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดรูปแบบและแนวทางการท่องเที่ยวในชุมชน ที่สอดคล้องกับกฎระเบียบ วิธีการดำเนินชีวิต รวมทั้งความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ซึ่งรูปแบบดังกล่าวจะเกิดขึ้นจากการร่วมวิเคราะห์ความเป็นไปได้จาก ศักยภาพ และโอกาสทางการท่องเที่ยวของชุมชนในแต่ละกลุ่มบ้าน ที่เคยได้ทำไว้ในขั้นตอนที่ 2

นอกจากนั้นในขั้นตอนนี้จะมีการจัดประชุมกลุ่มย่อย เพื่อให้ชาวบ้านแต่ละกลุ่มบ้านได้แลกเปลี่ยนและระดมความคิดเห็นในการวางแผนการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนของตน รวมทั้งกำหนดรายละเอียดของรูปแบบและขั้นตอนการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 พัฒนาบุคลากรและเพิ่มศักยภาพให้แก่กลุ่มท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มบ้าน โดยการให้ความรู้ในลักษณะทางเดียว เช่น การอบรม (Training) การศึกษาดูงาน (Education tour) และการอบรมเชิงปฏิบัติการ (workshop) ควบคู่ไปกับการสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากกิจกรรมด้วยการจัดประชุมแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้ชาวบ้านได้ทบทวนความเข้าใจและอธิบายความรู้ รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับก่อนนำมาปรับใช้กับชุมชน ซึ่งประเด็นความรู้ที่พัฒนาแก่กลุ่มการท่องเที่ยว ได้แก่ การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว , การจัดการตลาดสำหรับธุรกิจการท่องเที่ยวและรูปแบบกิจกรรม การบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในลักษณะต่างๆ (โฮม สเตย์ , การจัดพิพิธภัณฑสถานและศูนย์วัฒนธรรม) รวมทั้งการร่วมกันจัดทำกฎระเบียบสำหรับการท่องเที่ยว (Code of conduct) เพื่อใช้เป็นกรอบการปฏิบัติตนของนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 6 นำองค์ความรู้ที่ได้จากการจัดกิจกรรมมาฝึกปฏิบัติ การจัดการด้านพื้นที่ การบริหารจัดการ การประชาสัมพันธ์และการทดลองให้บริการแก่นักท่องเที่ยว โดยการฝึกปฏิบัติจำเป็นต้องอาศัยช่วงเวลานานพอสมควร เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินการ ซึ่งทำได้ด้วยการติดตามผลการดำเนินงานเป็นระยะๆ แล้วจึงทำการประเมินผลการพัฒนาที่แยกเป็น

- การประเมินกลุ่มการท่องเที่ยวที่ถือเป็นแกนนำชุมชนในการพัฒนา ในประเด็นของความรู้ ความเข้าใจที่ได้รับจากการพัฒนาโครงการ และความสามารถในการบริหารจัดการด้วยตัวของชุมชนเองอย่างต่อเนื่องภายหลังสิ้นสุดโครงการ
- การประเมินชาวบ้านทั่วไปในชุมชน ในประเด็นความรู้ความเข้าใจที่ได้จากกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้น

โดยในสองส่วนนี้ถือเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของกระบวนการวิจัยที่นำมาใช้ว่ามีประสิทธิภาพต่อการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายมากน้อยเพียงใด ซึ่งเป็นความสำเร็จของการพัฒนาโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก

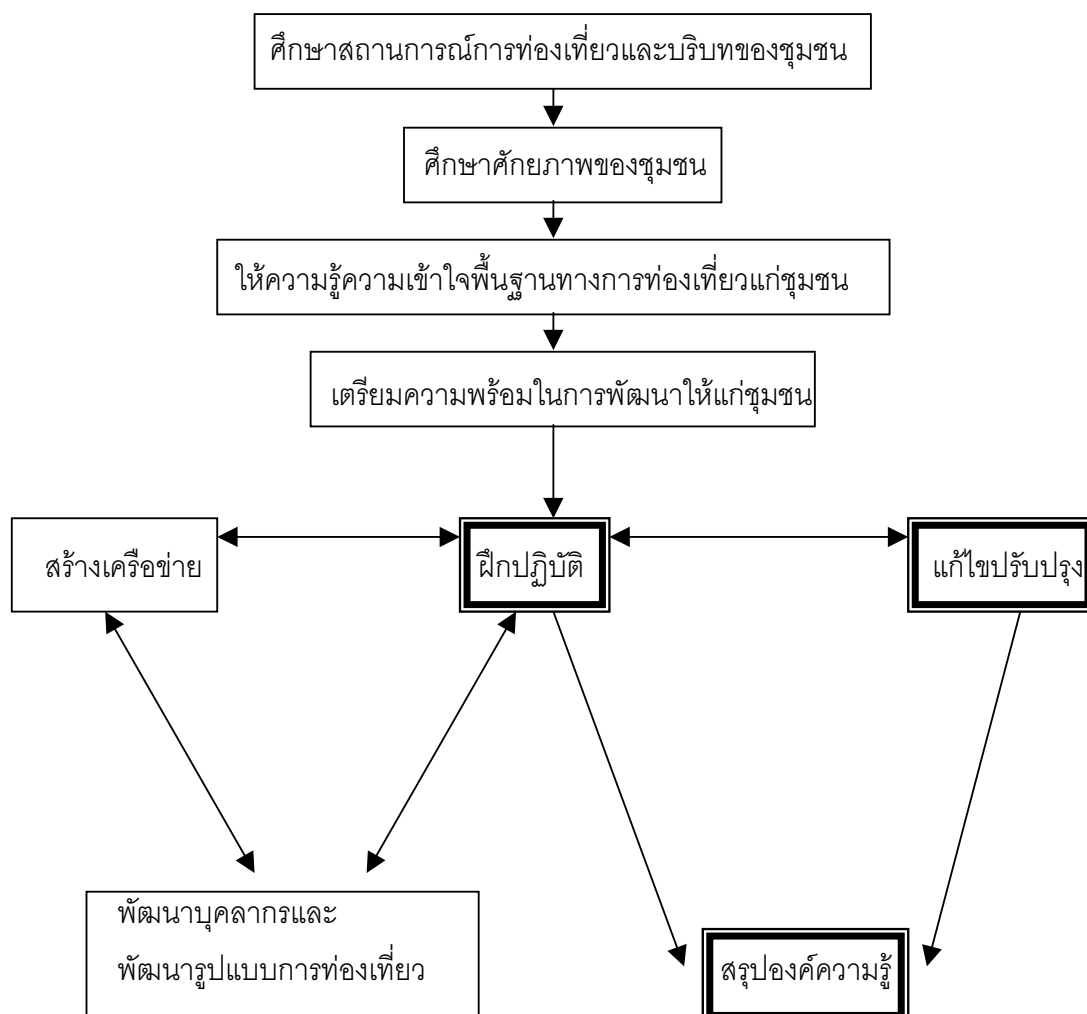
- การประเมินนักท่องเที่ยวที่เข้าใช้บริการ ในประเด็นของการได้รับความรู้จากการเข้ามาท่องเที่ยวและความพอใจที่ได้รับจากการบริการ ที่อาจถือเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการบริการการท่องเที่ยวของชาวบ้าน ซึ่งนอกจากจะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว ยังต้องมีความรู้ด้านการบริการและประสบการณ์ รวมทั้งความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวแต่ละบุคคล ดังนั้นการประเมินในส่วนนี้ จึงไม่มีผลใด ๆ ต่อกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของโครงการวิจัย แต่ต้องการประเมินเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการปรับปรุงคุณภาพการบริการการท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต

ขั้นตอนที่ 7 กระบวนการสร้างเครือข่ายความช่วยเหลือ การจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งในการวิจัยเป็นการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวในกลุ่มปกากะญอ 4 กลุ่มบ้านศึกษา เพื่อให้ความช่วยเหลือกันในเรื่องการประชาสัมพันธ์ การตลาดและการพัฒนาการดำเนินงานด้านอื่นๆ โดยการสร้างเครือข่ายจะอาศัยการจัดกิจกรรมประชุมกลุ่มแกนนำของทั้ง 4 กลุ่มบ้าน เพื่อร่วมกำหนดแนวทางและรูปแบบของเครือข่ายการท่องเที่ยวที่ต้องการ รวมทั้งรายละเอียดเรื่องการจัดตั้ง การบริหารเครือข่าย และการเลือกตั้งเจ้าหน้าที่ในรูปคณะกรรมการ

ขั้นตอนที่ 8 การสรุปองค์ความรู้ โดยการจัดการวิเคราะห์โครงการแบบมีส่วนร่วม ร่วมกับกลุ่มการท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มบ้าน เจ้าหน้าที่โครงการ ผู้ประสานงานสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ภาคและผู้สังเกตการณ์ ภายหลังจากที่แต่ละชุมชนและเครือข่ายการท่องเที่ยวได้ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวไประยะหนึ่งแล้ว เปิดโอกาสให้ชาวบ้านแต่ละกลุ่มได้ร่วมสรุปและอภิปรายผลการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมา ซึ่งกำหนดโครงสร้างของข้อมูลไว้ ดังนี้

- ข้อมูลเปรียบเทียบความรู้ ทักษะคติและท่าทีของชาวบ้านต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ระหว่างก่อนและหลังการพัฒนาโครงการ
- ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวและวิถีแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน
- ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการจัดการท่องเที่ยวและวิถีแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน
- แนวโน้มความต่อเนื่องของการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน รวมทั้งการขยายผลไปสู่ชุมชนที่มีความสนใจอื่นๆ ต่อไป
- แผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนในอนาคต

โดยกระบวนการวิจัยสามารถแสดงในรูปของแผนภูมิ เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงความต่อเนื่องระหว่างผลที่คาดว่าจะได้รับในแต่ละขั้นตอน และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาดังนี้

บทที่ 4

ผลการดำเนินโครงการ

หมู่บ้านกะเหรี่ยงบ้านแม่กลางหลวง

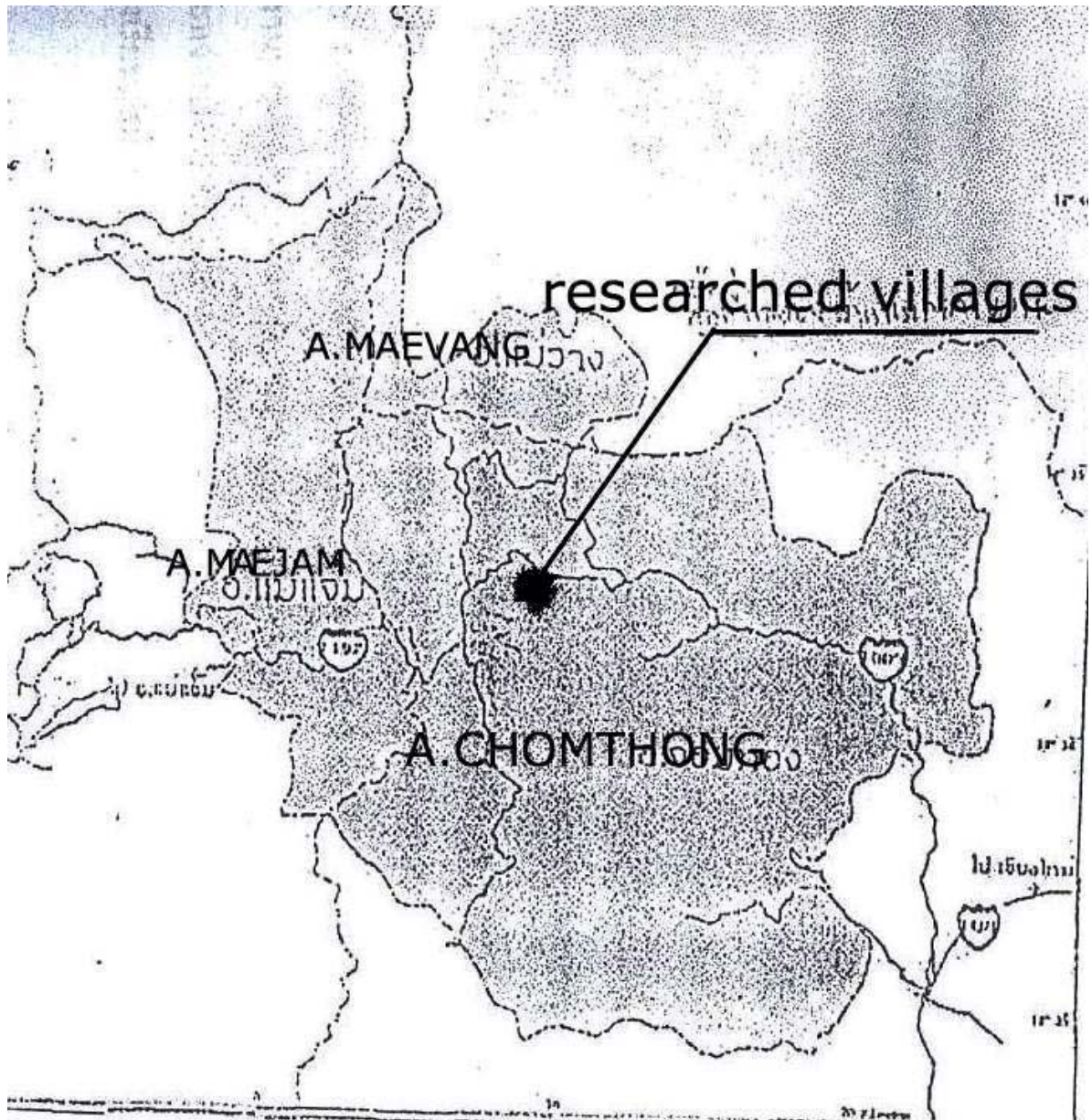
สำหรับเนื้อหาในส่วนนี้เกี่ยวข้องกับชุมชนในพื้นที่กลุ่มบ้านแม่กลางหลวงครอบคลุมเนื้อหาบริบทของชุมชนทั้ง 4 กลุ่มบ้าน กล่าวถึงลักษณะโดยทั่วไปของชุมชน และสถานการณ์การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งเป็นรายละเอียดของชุมชนที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวได้ในอนาคต โดยแยกอธิบายตามประเด็นดังกล่าวให้เกิดความชัดเจน ได้ดังนี้

ประเด็นที่ 1 บริบทชุมชนบ้านแม่กลางหลวง

สำหรับในบริบทของชุมชนบ้านแม่กลางหลวง นอกจากจะเป็นการเสนอรายละเอียดที่ครอบคลุมลักษณะโดยทั่วไปทางภูมิศาสตร์และโครงสร้างพื้นฐานแล้ว ยังได้เสนอรายละเอียดทางสังคมในหมู่บ้านแม่กลางหลวง อันได้แก่ โครงสร้างทางประชากรและการตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างการเมือง/การปกครอง ระบบเศรษฐกิจและการผลิตในชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก และรายละเอียดทางวัฒนธรรม/ประเพณีและความเชื่อ และการจัดการทรัพยากรภายในหมู่บ้าน ที่ครอบคลุมการจัดการทั้งทางวัฒนธรรม/ความเชื่อและการจัดการตาม กฎระเบียบที่รัฐกำหนด ซึ่งอธิบายเป็นหัวข้อย่อยได้ดังนี้

สภาพที่ตั้งและพื้นที่ทางภูมิศาสตร์

กลุ่มกะเหรี่ยงลุ่มน้ำแม่กลาง ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหุบเขานาชั้นบันได ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 3 บริเวณตอนกลางของพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ในเขตการปกครองของหมู่ที่ 8 หมู่ที่ 17 และหมู่ที่ 22 ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์บริเวณรอบหมู่บ้านเป็นป่าผสมระหว่างป่าเบญจพรรณและป่าดิบชื้น(ดิบเขา)ที่อุดมสมบูรณ์ สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,200 เมตร สภาพอากาศหนาวเย็น มีลำห้วยธรรมชาติที่มีน้ำไหลตลอดปีแทรกอยู่ในหมู่บ้าน พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่การเกษตรมีความลาดชัน ซึ่งถูกกันออกจากเขตอุทยานฯ แล้วบางส่วน โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่การเกษตร (แผนที่ 1.1)

แผนที่ 1.1 แสดงที่ตั้งหมู่บ้านปกาก่ออยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์

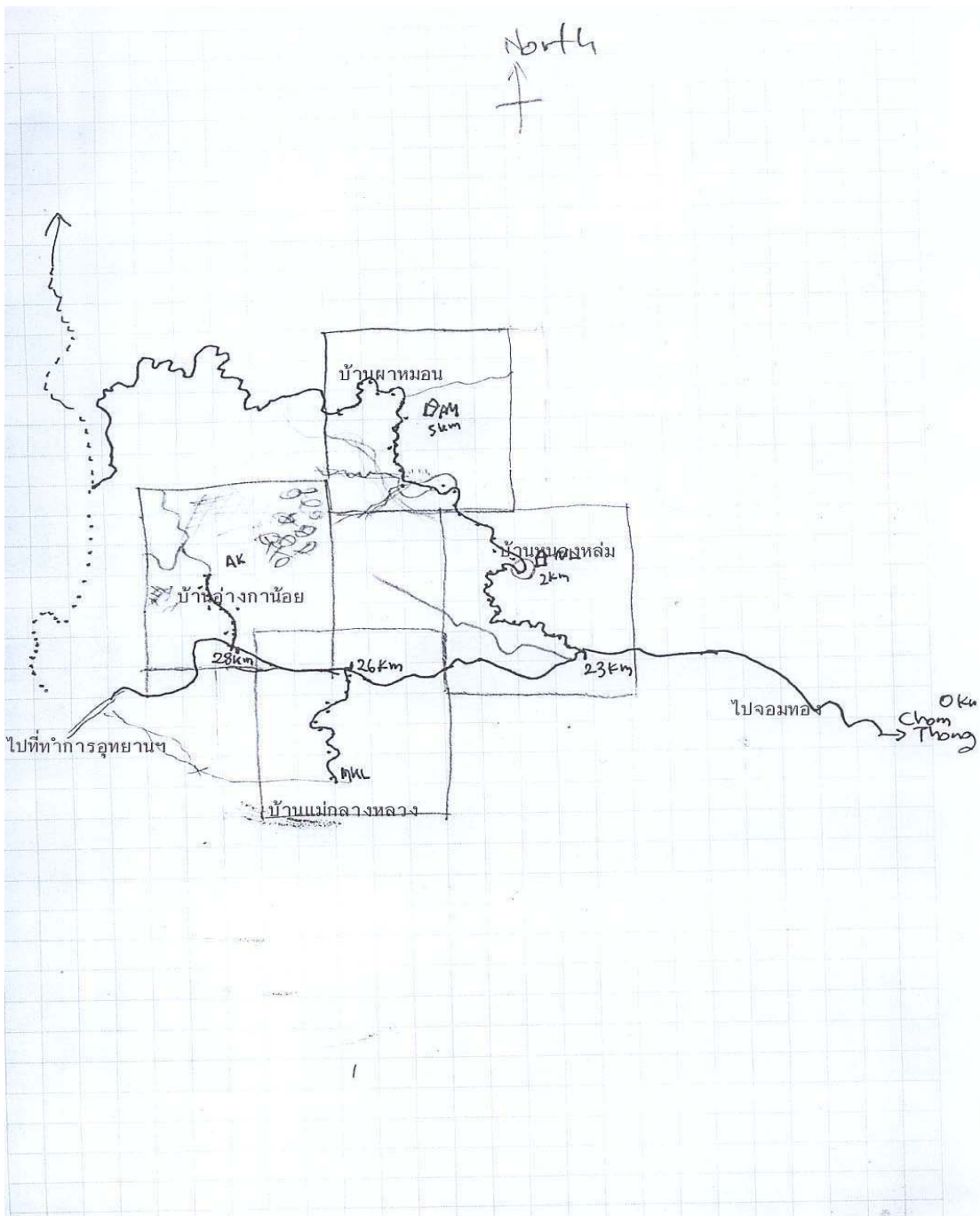
การเดินทางเริ่มต้นจากตัวเมืองเชียงใหม่ ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 108 (เชียงใหม่-ฮอด) ผ่านอำเภอหางดง อำเภอสันป่าตอง และอำเภอจอมทอง เป็นระยะทาง 50 กิโลเมตรโดยประมาณ แล้วเดินทางต่อไปตามเส้นทางอำเภอจอมทอง – อุทยานแห่งชาติ ดอยอินทนนท์ (ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1009) อีกประมาณ 45 กิโลเมตร ก่อนถึงบริเวณพื้นที่อาศัยของกลุ่มกระเหรี่ยงลุ่มน้ำกลาง ซึ่งกระจายเข้าไปใน พื้นที่ป่าสองข้างเส้นทาง โดยบ้านหนองหล่มและบ้านผาหมอน ใช้เส้นทางลูกรังด้านขวาในเส้นทางเดียวกัน ถัดไปตามเส้นทางหลวง 1009 อีกประมาณ 5 กิโลเมตร จะถึงเส้นทางเข้าบ้านแม่กลางหลวงทางด้านซ้าย และบ้านอ่ากาน้อยทางด้านขวาตามลำดับ โดยในแต่ละกลุ่มบ้านมีระยะทางห่างจากทางแยก 1 – 5 กม. แต่อย่างไรก็ตามทั้ง 4 กลุ่มบ้านจะมีเส้นทางเดินเท้าลัดเลาะแนวเขาที่เชื่อมต่อกันได้ (แผนที่ 1.2)

สำหรับอาณาเขตของหมู่บ้านกลุ่มกระเหรี่ยงลุ่มน้ำกลาง มีพื้นที่ติดต่อกันที่ใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ดอยผาหมอนและพื้นที่อำเภอแม่วาง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	พื้นที่ป่าดอยหัวเสือและบ้านแม่แอบ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	หมู่บ้านม้ง ชุนกลาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	หมู่บ้านป่าแวมและบ้านสบหาด

โดยปกติชาวกระเหรี่ยงมักตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ราบ ที่มีแหล่งน้ำไหลผ่าน สามารถหล่อเลี้ยงชีวิตและวิถีทางการเกษตรได้ (สิริวัฒนา กังวาลเลิศ ,2543) เช่นเดียวกันกับชาวกระเหรี่ยงลุ่มน้ำกลาง ได้แก่ กลุ่มบ้านแม่กลางหลวง ที่อาศัยบนพื้นที่ราบริมลำห้วยท้อ ลำห้วยผาลาด ห้วยน้ำแดง และลำห้วยแม่กลาง , กลุ่มบ้านหนองหล่ม อาศัยบริเวณห้วยหนองหล่ม และห้วยแม่กลางพาด กลุ่มบ้านผาหมอน อาศัยอยู่บริเวณห้วยผาหมอนและห้วยแม่กลางพาดเช่นกัน ส่วนกลุ่มบ้านอ่ากาน้อยจะอาศัยในบริเวณลำห้วยแม่กลาง และลำห้วยสายต่างๆ ในหมู่บ้านจะถูกใช้เป็นแหล่งน้ำสายหลักในการหล่อเลี้ยงพื้นที่การเกษตร และการอุปโภคบริโภค ส่วนการตั้งบ้านเรือนจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ห่างจากพื้นที่ทำกิน ซึ่งการตั้งบ้านเรือนในบางกลุ่มบ้านอาจแยกเป็นกลุ่มย่อย หรือที่เรียกว่า “ป๊อกบ้าน” ในกรณีพื้นที่ที่สร้างบ้านบริเวณเดิมหนาแน่น จำเป็นต้องแยกไปตั้งเป็นป๊อกบ้านเล็ก ๆ ในบริเวณใกล้ ๆ กัน เนื่องจากมีประชากรเพิ่มมากขึ้น มีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยเพิ่ม หรือจากความเชื่อและโรคระบาด เช่นในกลุ่มบ้านแม่กลางหลวง จะประกอบด้วย 2 ป๊อกบ้าน ได้แก่ บ้านบนในบริเวณสันเขาสูงกว่าระดับพื้นที่นาและ ลำห้วย และบ้านล่างบริเวณ ที่ราบริมลำห้วยท้อ (แผนที่ 1.3)

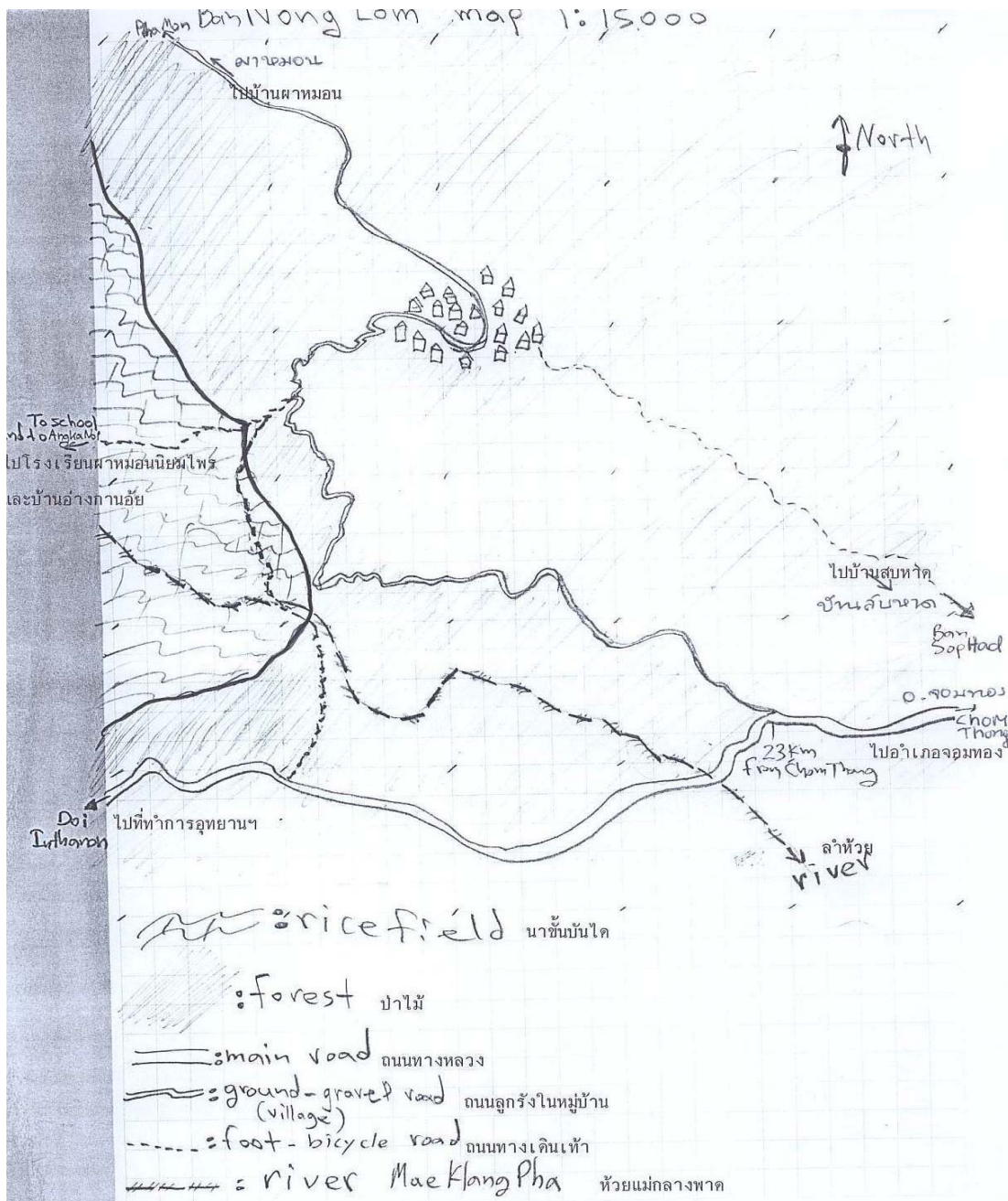

แผนที่ 1.2 แสดงเส้นทางเดินเท้าที่เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านทั้ง 4 กลุ่ม

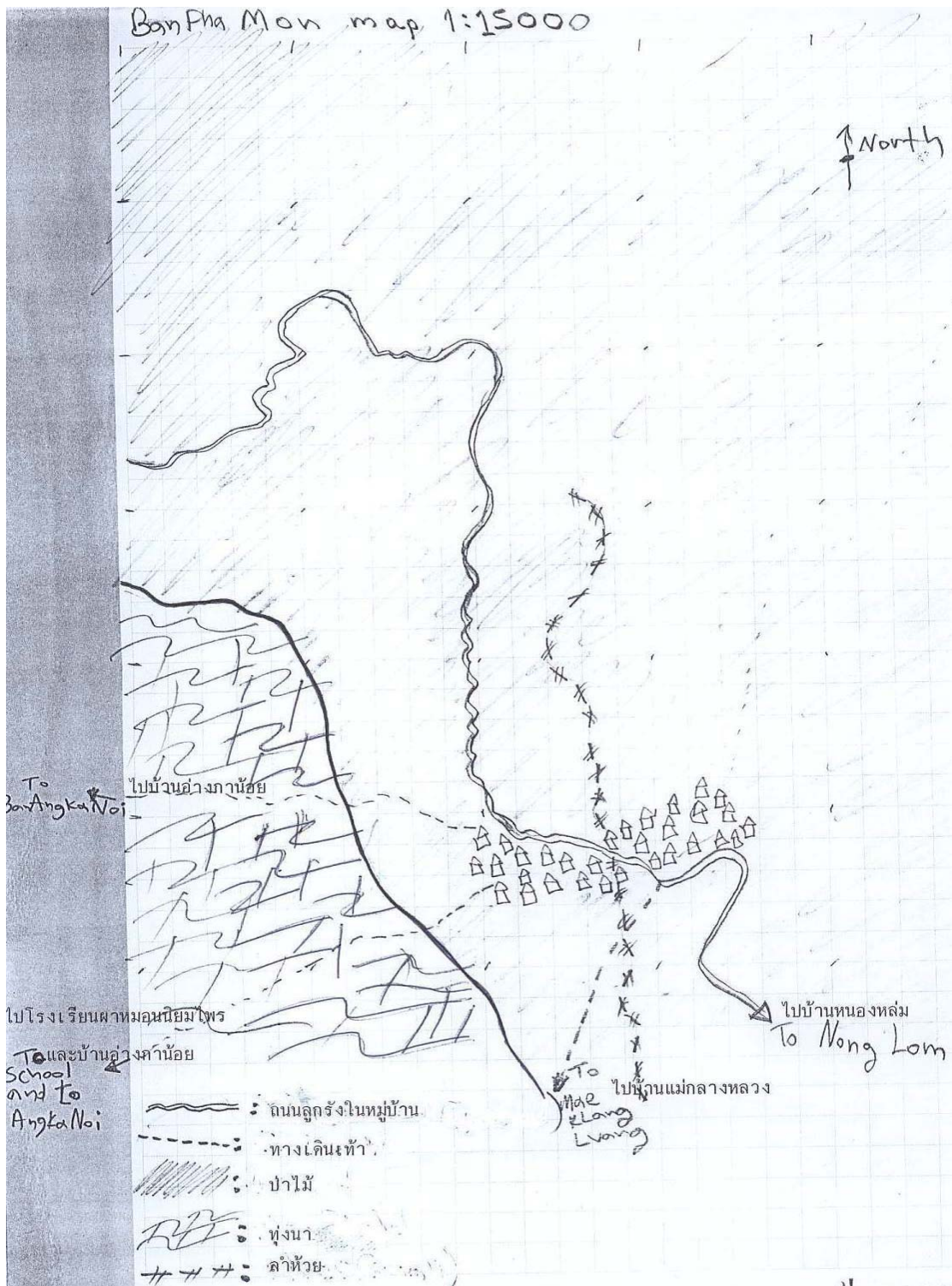

แผนที่ 1.3.2 แสดงแผนที่ตั้งและอาณาเขตหมู่บ้านอ่างกาน้อย

แผนที่ 1.3.3 แสดงแผนที่ตั้งและอาณาเขตหมู่บ้านหนองหล่ม

แผนที่ 1.3.4 แสดงที่ตั้งและอาณาเขตหมู่บ้านผาหมอน

โครงสร้างทางประชากรและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

กลุ่มกระเหรี่ยงลุ่มแม่น้ำกลางเป็นชาวกระเหรี่ยง ประเภทสะกอ หรือยางขาวในภาษาราชการ หรือที่รู้จักในชื่อ *ปกากะญอ* หรือ *คานยอ(Kanyaw)* ซึ่งหมายถึงผู้มีความสมถะและเรียบง่าย (ประวิตร โพธิ์อาสน์, 2538) โดยมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 278 ครัวเรือน คิดเป็นประชากร จำนวน 1,250 คน แยกเป็นเพศหญิง 618 คน และเพศชาย 642 คน มีรายละเอียดในแต่ละกลุ่มบ้าน ดังนี้

- กลุ่มบ้านแม่กลางหลวง มีจำนวน 57 ครัวเรือน ประชากร 245 คน แยกเป็นเพศชาย 125 คน และเพศหญิง 120 คน
- กลุ่มบ้านอ่ากาน้อย จำนวน 63 ครัวเรือน ประชากร 233 คน แยกเป็นเพศชาย 111 คน และเพศหญิง 122 คน
- กลุ่มบ้านหนองหล่ม จำนวน 76 ครัวเรือน ประชากร 347 คน แยกเป็นเพศชาย 175 คน และเพศหญิง 172 คน
- กลุ่มบ้านผาหมอน จำนวน 82 ครัวเรือน ประชากร 428 คน แยกเป็นเพศชาย 233 คน และหญิง 205 คน

โดยกลุ่มประชากรสามารถแบ่งได้ 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุ - วัยกลางคน ที่เป็นวัยแรงงานประกอบอาชีพการเกษตรในหมู่บ้าน มีเพียงส่วนน้อยที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน กลุ่มวัยรุ่น มีทั้งที่ยังอยู่ระหว่างศึกษาและที่ทำงานแล้ว โดยส่วนใหญ่นิยมออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน และกลุ่มเด็ก ทั้งที่อยู่ระหว่างศึกษาอยู่ในโรงเรียนประจำชุมชนและก่อนวัยเรียน

สำหรับประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน จากการศึกษาข้อมูลอ้างว่าชุมชนบ้านแม่กลางหลวงได้อพยพมาจากทางประเทศพม่า เข้ามาอยู่ในบริเวณพื้นที่อุทยานฯประมาณ ทศวรรษ 2330 แล้วอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวงเมื่อประมาณ 20 กว่าปีที่แล้ว โดยมีการอพยพย้ายไปมาในบริเวณพื้นที่บ้านแม่กลางหลวง ที่ชาวบ้านเล่าว่าแต่เดิมบรรพบุรุษของพวกตนตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนาขั้นบันได ปากทางเข้ากลุ่มบ้านแม่กลางหลวง หรือบริเวณที่ตั้งที่ทำการศูนย์บริการการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง หรือที่ทำการเครือข่ายการท่องเที่ยวปกากะญอ หมู่ที่ 17 ในปัจจุบัน หลังจากนั้นก็อพยพขึ้นมาอยู่ในบริเวณบ้านบนของกลุ่มบ้านแม่กลางหลวง แล้วจึงแยกออกมาตั้งบ้านเรือนในบริเวณบ้านล่าง เมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น จนส่งผลให้เกิดความแออัด ซึ่งในระหว่างนั้นได้มีการโยกย้ายบ้านเรือนไปตามเหตุผลทางความเชื่อของชนเผ่าว่า เมื่อผู้นำหมู่บ้านเสียชีวิต หรือเกิดโรคระบาดจะต้องทำการย้ายถิ่นฐาน ซึ่งอาจย้ายไปมาให้เป็นพิธีเป็นระยะทางไม่ห่างกันมากนัก จนหยุดตั้งถิ่นฐานในบริเวณปัจจุบัน (ศิริวัฒนา กังวาลเลิศ, 2543)

จากนั้นชาวบ้านบางกลุ่มได้แยกบ้านออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในบริเวณบ้านอังก้าน้อย เกิดเป็นกลุ่มบ้านใหม่เมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้น ส่วนกลุ่มบ้านผาหมอนและกลุ่มบ้านหนองหล่ม เดิมการตั้งถิ่นฐานเริ่มต้นในบริเวณบ้านผาหมอน ต่อมามีการอพยพมาอยู่ในพื้นที่บ้านหนองหล่มในปัจจุบัน เพื่อให้สะดวกต่อการเดินทางไปพื้นที่การเกษตร อย่างไรก็ตามชาวบ้านทั้ง 4 กลุ่มบ้าน ก็ยังถือว่าตนเป็นญาติพี่น้องกัน เนื่องจากความผูกพันกันตามชาติพันธุ์ ซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกลุ่มบ้านทั้งสี่ที่กล่าวถึงเท่านั้น แต่เกิดขึ้นกับชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยในเขตพื้นที่อุทยานฯ ทุกกลุ่ม

โดยการตั้งเรือนบ้าน จะสร้างตัวบ้านไม่ห่างจากที่ทำกินมากนัก เพื่อความสะดวกในการดูแลพืชผล มีทั้งที่ปลูกสร้างในบริเวณพื้นที่ราบริมห้วยและพื้นที่ราบบนสันเขา ไม่ไกลจากบริเวณป่ารก เนื่องจากมีความจำเป็นในเรื่องของพื้นที่ทางการเกษตรและความหนาแน่นของประชากร ซึ่งพื้นที่อยู่อาศัยในทั้ง 4 กลุ่มบ้าน มีจำนวนรวมทั้งสิ้นจำนวน 765 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ได้รับการกันเขตออกจากแนวอุทยานฯ แต่อย่างไรก็ตามพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้อยู่อาศัยยังไม่มีมีการรับรองสิทธิ์ใด ๆ จากรัฐ ส่วนพื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน จะตั้งอยู่กระจายตามที่ราบระหว่างหุบเขา ซึ่งอาจมีความลาดชัน ชาวบ้านได้ดัดแปลงให้เหมาะสมต่อการเพาะปลูกในรูปของนาขั้นบันได รวมแล้วมีพื้นที่การเกษตรทั้งสิ้น 2,595 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่นา 1,415 ไร่ และ พื้นที่สวน 1,180 ไร่ โดยมีบางส่วนได้รับการกันเขตออกจากเขตอุทยานและมีใบเอกสารสิทธิ์ในรูปของ นส.3 และ สค. 1

นอกจากนั้นยังพบว่าลักษณะการตั้งบ้านเรือนในปัจจุบันได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากการรับเอาวัฒนธรรมของคนพื้นราบและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้กับวิถีชีวิตของตน เช่น การนิยมใช้เครื่องสีข้าวแทนการใช้ครกกระเดื่อง ทำให้สภาพบ้านจะไม่มีครกกระเดื่องตั้งไว้ข้างชายคาและไม่สร้างยุ้งข้าวไว้เก็บข้าวเปลือกบริเวณใกล้ตัวบ้านเหมือนแต่ก่อน แต่จะนิยมสร้างเป็นตัวบ้านเดี่ยวๆ ไม่มีส่วนประกอบดังกล่าวอยู่ในบริเวณบ้าน ดังนั้นบ้านเรือนที่พบจึงมีทั้งแบบดั้งเดิม ซึ่งสร้างจากทรัพยากรท้องถิ่น อันได้แก่ ไม้และฝาบ้านที่ทำด้วยไม้ไผ่ทาบเป็นแผ่น หลังคามุงด้วยหญ้าคา เสาเรือนจากไม้เนื้อแข็งทั่วไป และมีลักษณะเป็นกระท่อมยกพื้นเตี้ย ภายในบ้านไม่แบ่งซอยห้อง โดยสร้างห้องครัวไว้รวมกับตัวบ้านที่พบได้เพียงส่วนน้อยในกลุ่มชาวบ้านที่ฐานะไม่ดี ต่างจากบ้านส่วนใหญ่ที่ถูกพัฒนารูปแบบให้คล้ายคลึงกับเรือนของคนพื้นราบทางภาคเหนือ ที่ใช้วัสดุอุปกรณ์ทันสมัยขึ้น เช่น หลังคากระเบื้องลอนคู่หรือสังกะสี เสาปูน และไม้แผ่นสำหรับปูพื้น โดยมีลักษณะเป็นเรือนยกพื้นสูง มีการแบ่งห้องสำหรับลูกสาวและมีพื้นที่ใต้ถุนสำหรับการพบปะกันระหว่างญาติๆ ทอผ้า เก็บไม้พื้น เก็บผลผลิตหรือผูกสัตว์เลี้ยง นอกจากนี้บางหลังอาจต่อเติมห้องไว้สำหรับเก็บวัสดุทางการเกษตร แต่อย่างไรก็ตามการปลูกสร้างบ้านของชาวบ้านก็ยังยึดถือความเชื่อในการแยกครัวหรือเตาไฟออกจากเรือนใหญ่ที่เชื่อมด้วยเรือนชาน และใช้เป็นห้องนอน

ของพ่อและแม่ ส่วนห้องของลูกหลานจะอยู่บนเรือนใหญ่ รวมทั้งการสร้างราวไม้วางหมอนน้ำกินบริเวณริมชานบ้าน (ภาพที่ 1.1)

สำหรับเส้นทางในบริเวณกลุ่มบ้านมีลักษณะเป็นวงกลม ที่ลาดเอียงจากสันเขาลงมาสู่บริเวณพื้นราบ ซึ่งมีบ้านเรือนของชาวบ้านตั้งอยู่สองข้างทาง ส่วนเส้นทางคมนาคมรอบหมู่บ้าน นอกจากมีเส้นทางในหมู่บ้านจากปากทางหลวงสายอำเภอจอมทอง-อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์เป็นสายหลักในการติดต่อกับสังคมภายนอกแล้ว ยังมีเส้นทางที่เชื่อมต่อกับชุมชนอื่นๆ ที่ล้วนเป็นเส้นทางเดินเท้า ได้แก่เส้นทางที่เชื่อมกับหมู่บ้านม้ง ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ส่วนอาณาเขตของบ้านพบว่าบ้านที่ตั้งอยู่บริเวณริมถนนมีการสร้างรั้วกันเฉพาะด้านที่ติดกับถนน ด้านที่ติดกับเพื่อนบ้านยังมีลักษณะเป็นพื้นที่ที่ใช้ร่วมกัน โดยไม่มีการสร้างรั้วกัน เนื่องจากส่วนใหญ่การสร้างบ้านเรือนของญาติพี่น้องมักสร้างอยู่ในบริเวณเดียวกันและเก็บผลผลิตไว้ในยุ้งข้าวเดียวกัน จึงไม่นิยมสร้างรั้วแบ่งอาณาเขต ที่สื่อให้เห็นสภาพทางสังคมที่ผูกพันกันของชุมชน ที่จะได้กล่าวถึงในส่วนต่อไป

โครงสร้างพื้นฐานและการบริการของรัฐ

เนื่องจากมีความจำกัดด้านภูมิประเทศ ส่งผลให้การขยายการบริการของภาครัฐด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในหมู่บ้านไม่มีความสมบูรณ์เท่าในพื้นที่ราบ อาทิเช่น สภาพไฟฟ้าที่ยังไม่มีการขยายเขตเข้าถึงตัวหมู่บ้าน และเส้นทางเข้าหมู่บ้านที่ยังคงเป็นถนนลูกรังอัดแน่น แต่จากสภาพพื้นที่ซึ่งลาดชันสภาพถนนดังกล่าว จึงชำรุดเป็นร่องน้ำไหลและไม่สามารถสัญจรได้ในช่วงฝน โดยเฉพาะในบ้านอ่างกาน้อย บ้านหนองหล่มและบ้านผาหมอน ดังนั้นโครงการของรัฐที่เข้ามาพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของหมู่บ้าน จึงเป็นลักษณะของโครงการเฉพาะกิจในเขตทุรกันดาร ที่มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน ได้แก่โครงการประปาภูเขา โครงการผลิตไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ โครงการก่อสร้างถนนคอนกรีตบริเวณถนนทางเข้าหมู่บ้าน ที่นอกจากได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐแล้วยังได้จากองค์กรเอกชน มูลนิธิและสถาบันการศึกษาต่างๆ เช่น มูลนิธิศุภนิมิตฯ สโมสรโรตารีเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น

สำหรับสภาพการศึกษาของชุมชน ในกลุ่มบ้านแม่กลางหลวงมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” สังกัดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ทำการสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 - ประถมศึกษาปีที่ 6 และรับผิดชอบศูนย์การเรียนรู้ทางไกลหลังระดับประถม ให้คำปรึกษาช่วยเหลือนักศึกษาทั้งการเรียนทางไกลและการเดินทางไปสอบยังศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนในตัวอำเภอ ส่วนนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้ว บางรายได้เข้าไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นทั้งสายอาชีพและระดับอุดมศึกษาในพื้นที่ โดยปัจจุบันมีครูที่รับผิดชอบ จำนวน 2 คน ดูแลนักเรียนระดับประถมและระดับมัธยมอย่างละ 1 คน มีนักเรียนทั้งสิ้น 70 คน ซึ่งนักเรียนของทางศูนย์การเรียนรู้ฯ จะครอบคลุม

ประชากรกลุ่มบ้านแม่กลางหลวงและอ่างกาน้อย ส่วนประชากรในกลุ่มบ้านผาหมอนและบ้านหนองหล่ม จะเข้ารับการศึกษจากโรงเรียนนิคมไพรผาหมอน สังกัดสำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ ที่รับการสนับสนุนงบประมาณบางส่วนจากโครงการซีซีเอฟ กรมพัฒนาชุมชน โดยตั้งอยู่ที่บ้านผาหมอน มีครูประจำการจำนวน 4 คน และมีนักเรียนทั้งสิ้น 280 คน อนึ่ง การศึกษาที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่จำกัดเฉพาะเด็ก แต่มีชาวบ้านที่จำเป็นต้องยกระดับความรู้ของตนเพื่อใช้ประกอบอาชีพได้มาเรียนร่วมชั้นเรียนด้วย เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภา องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนยังได้รับการศึกษาในเรื่องที่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์ เช่น ปัญหายาเสพติดและปัญหาโรคเอดส์ ผ่านการอบรมให้ความรู้และการจัดกิจกรรมโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กระทรวงสาธารณสุขและเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนภูเขา

ในด้านการบริการสาธารณสุข มีโครงการสาธารณสุขมูลฐาน โดยการส่งเสริมการใช้ส้วมและห้องน้ำในการขับถ่าย และการจัดตั้งสถานีอนามัยไว้ในพื้นที่บ้านขุนกลางไว้เป็นสถานที่รักษาพยาบาล ห่างจากตัวหมู่บ้านระยะทาง 5 กิโลเมตร ส่วนในหมู่บ้านจะมีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่ได้รับการอบรมการพยาบาลเบื้องต้นตามโครงการสาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช.) ทำหน้าที่ปฐมพยาบาลเบื้องต้นให้แก่ชาวบ้านที่มารักษา

นอกจากนี้ยังพบการบริการของรัฐในลักษณะของโครงการส่งเสริมอาชีพ ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนรูปแบบต่างๆ การรวมกลุ่มทำกิจกรรมในชุมชนร่วมกันของหน่วยงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาของกรมประชาสงเคราะห์ ที่มีลักษณะเป็นการช่วยเหลือแบบให้เปล่า แต่มักขาดการติดตาม/ประเมินผล ทำให้โครงการบางส่วนที่ชาวบ้านได้รับการส่งเสริมไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้หลังจากที่ระยะการส่งเสริมในโครงการสิ้นสุดลง

ส่วนโครงการที่ได้รับความสำเร็จเนื่องจากหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ได้แก่ โครงการส่งเสริมการปลูกพืชเมืองหนาว ที่สนับสนุนโดยสถานีวิจัยโครงการหลวง ดอยอินทนนท์ ในรูปของการปลูกพืชแบบมีพันธะสัญญา ที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งยึดเป็นอาชีพเสริมรายได้แก่ครอบครัว เช่นเดียวกับโครงการต่าง ๆ ที่เกิดจากการสนับสนุนของมูลนิธิในศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นการสนับสนุนแบบให้เปล่าที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้เนื่องจากความขยายตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่เกิดจากการกระตุ้นเศรษฐกิจตามนโยบายของรัฐ จึงมีโครงการการสนับสนุนเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ จากมูลนิธิโครงการหลวง ทั้งในลักษณะของการพัฒนาในพื้นที่ การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทางการท่องเที่ยวในชุมชน และการประชาสัมพันธ์พื้นที่ในรูปของเครือข่ายพื้นที่ท่องเที่ยวบริเวณสถานีวิจัยโครงการหลวงที่กระจายอยู่ในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำต่างๆ

โครงสร้างการเมืองการปกครอง

การปกครองของหมู่บ้านทั้ง 4 กลุ่มบ้าน ขึ้นกับเขตการปกครองของตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ 17 จำนวน 2 กลุ่มบ้าน คือ บ้านแม่กลางหลวงและบ้านอังก้าน้อย โดยประชากรของหมู่บ้านเป็นชาวปกากะญอ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นชาวบ้านแม่กลางหลวง และมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน ในแต่ละกลุ่มบ้าน ส่วนบ้านผาหมอนตั้งอยู่ในหมู่ที่ 8 เป็นหมู่บ้านใหญ่ที่แบ่งเป็น 4 ปีกบ้าน และบ้านหนองหล่ม หมู่ที่ 22 ทั้งสองกลุ่มมีผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นคนในพื้นที่ มีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของชาวบ้านและประสานงานระหว่างชุมชนกับหน่วยการปกครองจากส่วนกลาง รวมทั้งนำนโยบายจากส่วนกลางมาสู่ชุมชน

ดังนั้นผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นผู้นำที่เป็นทางการของหมู่บ้าน เช่นเดียวกับตัวแทนชาวบ้านที่ร่วมบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหลวง ในตำแหน่งกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากนั้นในแต่ละกลุ่มบ้านยังมีการเลือกตั้งกรรมการหมู่บ้านขึ้นเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อยของชุมชน ซึ่งมีการกำหนดตำแหน่งไว้ครอบคลุมการปกครองด้านต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น ฝ่ายปกครอง ฝ่ายพัฒนา และส่งเสริมอาชีพ ฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบ ฝ่ายการคลัง ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายสวัสดิการและสังคม และฝ่ายสตรี โดยแกนนำหมู่บ้านเหล่านี้ จะมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการพัฒนาด้านต่างๆ ในชุมชน ซึ่งจากข้อค้นพบชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านไม่ต้องการรับตำแหน่งผู้นำทางการ ที่ต้องเดินทางเข้าออกหมู่บ้านตามภาระกิจหน้าที่อย่างลำบาก เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของชุมชนที่ไม่เอื้ออำนวย และต้องเสียเวลาทำกิจกรรมทางการเกษตรตามวัฒนธรรมการผลิตที่ผูกพันกับชุมชน ไม่คุ้มกับค่าตอบแทนที่ได้รับ เห็นได้จากการลาออกของชาวบ้านในตำแหน่งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลก่อนจะครบวาระทั้งสองราย ด้วยเหตุผลที่สอดคล้องกับข้อค้นพบดังกล่าว จึงส่งผลให้ผู้นำทางการที่ปรากฏอยู่อาจไม่มีความเหมาะสมกับตำแหน่งมากนัก อย่างไรก็ตามบทบาทของผู้มีส่วนใหญ่ นอกจากจะเป็นตัวแทนในการประสานงานกับหน่วยงานราชการต่างๆ แล้วมักเป็นแกนนำชุมชนในการพัฒนาต่างๆ ทั้งนี้เนื่องจากโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่รับมาจากส่วนราชการ ผู้นำทางการที่มีความใกล้ชิดกับส่วนราชการจึงมีโอกาสนำร่องในโครงการพัฒนาใหม่ ๆ เสมอ นอกจากนี้ในแต่ละเดือนจะมีการประชุมหมู่บ้านเพื่อแจ้งนโยบายจากส่วนกลาง และอาจมีการประชุมพิเศษที่จัดขึ้นกรณีมีนโยบายเร่งด่วนเพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมลงมติและร่วมตัดสินใจ

ส่วนผู้นำตามธรรมชาติที่มีอำนาจในการกำหนดความเป็นไปของชุมชน โดยเฉพาะด้านประเพณีและวัฒนธรรม ได้แก่ “ฮีโง” ซึ่งเป็นชื่อเรียกผู้นำตามความเชื่อของชนเผ่า ที่สืบทอดตำแหน่งตามสายเลือดฝ่ายชาย (ทางบิดา) โดยมีหน้าที่ดูแลและเริ่มพิธีการจัดกิจกรรมตามประเพณี/ความเชื่อของชุมชนในแต่ละปี ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิต เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับระบบการผลิตในชุมชน

แทบทั้งสิ้น ดังนั้นความชัดเจนในบทบาทของฮีโซจึงขึ้นกับการให้ความสำคัญต่อพิธีกรรมเหล่านั้นของชาวบ้าน และจากการค้นพบบทบาทของฮีโซในปัจจุบันไม่ได้รับความสำคัญจากชาวบ้านมากนัก ต่างจากสังคมกะเหรี่ยงบางแห่งที่ยังนับถือให้ฮีโซมีสถานะเทียบเท่าพระในหมู่บ้าน (ศิริวรรณ สุขพานิช, 2528) ทั้งนี้เกิดจากการยอมรับระบบตลาด การเปลี่ยนแปลงความเชื่อและการนับถือศาสนา ที่ส่งผลให้กฎระเบียบทางวัฒนธรรม/ความเชื่อบางส่วนถูกละเลยหรือปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบัน บทบาทและหน้าที่ของฮีโซจึงได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน

นอกจากนั้นในชุมชนยังมีการปกครองตามกลไกของความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ผู้อาวุโสจะมีอำนาจเหนือกว่าผู้ด้อยอาวุโส โดยผู้อาวุโสทางอายุมักมีบทบาทต่อการดูแลกฎข้อห้ามตามความเชื่อ/ประเพณีของชนเผ่า ถึงแม้ว่าจะไม่ชัดเจนมากนัก ซึ่งอย่างไรก็ตาม บุษบัน จันทเลิศ (2532) ได้ยืนยันว่าระบบดังกล่าวเป็นระบบที่ซึมซับอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวกะเหรี่ยงทุกพื้นที่ เพื่อประโยชน์ของการรักษากฎระเบียบ ประเพณีของชนเผ่าของตน

ส่วนผู้ที่มีความอาวุโสด้านประสบการณ์ ที่มีความกล้าแสดงออกและเสนอความคิดเห็นจะมีบทบาทต่อการตัดสินใจในเรื่องของส่วนรวม ซึ่งเมื่อประกอบกับภาวะผู้นำทางการที่กล่าวมาแล้ว จึงส่งผลให้บทบาทของผู้อาวุโสเหล่านี้ ได้มีส่วนเข้าจัดการและบริหารชุมชนของตนร่วมกับผู้นำทางการในรูปของการรวมตัวกันเป็นกลุ่มแกนนำ ที่สามารถเป็นตัวแทนชาวบ้านในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

จึงสรุปได้ว่านอกจากชุมชนจะอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของรัฐส่วนกลาง โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวแทนคอยประสานงานและรับผิดชอบในฐานะของ“ผู้นำทางการ” แล้ว ชุมชนยังอาศัยกฎระเบียบทางประเพณีและความเชื่อ ที่เกิดจากองค์ความรู้ของชนเผ่า ที่สืบทอดต่อกันมา เป็นกรอบกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก โดยชาวบ้านจะช่วยกันดูแลกฎ แต่จะให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ผู้อาวุโสและฮีโซของหมู่บ้าน ดังนั้นระบบการปกครองของหมู่บ้านจึงผสมผสานระหว่างระบบของส่วนกลางและระบบความเชื่อทางชาติพันธุ์

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิตและการบริโภค

เนื่องจากชาวบ้านแม่กลางหลวงเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าและครอบครองพื้นที่ทำกินอันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตทางการเกษตร ที่การผลิตหลักจะเป็นการปลูกข้าวทำนาประเภทน่าน้ำฝน ในลักษณะของนาขั้นบันได ส่วนพื้นที่สวนส่วนใหญ่จะปลูกพืชยืนต้นที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานต่างๆ เช่น กาแฟ ลิ้นจี่ ท้อ และผลไม้เมืองหนาวอื่นๆ ดังนั้นรายได้ส่วนใหญ่จึงได้จากการผลิตทางการเกษตร

ภายหลังการทำนา ได้แก่ การปลูกพืชเมืองหนาวอายุสั้น ที่เพาะปลูกในบริเวณแปลงนา เช่น ลิ้นี่ เยอบีร่า ชุกินี สตอร์เบอร์ มะเขือเทศ ที่ส่วนใหญ่ได้รับการส่งเสริมจากสถานีวิจัยโครงการหลวง ดอยอินทนนท์ ในรูป การสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ สารเคมี และการรับซื้อผลผลิตคืนภายหลังการเก็บเกี่ยว โดยโครงการจะรับซื้อ เฉพาะผลผลิตที่ได้มาตรฐานและมีคุณภาพ ส่วนผลผลิตที่เหลือชาวบ้านจึงนำมาจำหน่ายให้แก่ผู้ซื้อรายอื่น มีทั้งพ่อค้าชาวพื้นราบ นักท่องเที่ยวและชาวบ้าน ที่มีอาชีพเป็นพ่อค้าคนกลาง รับซื้อผลผลิตในหมู่บ้านไป จำหน่ายในเมือง

สำหรับกระบวนการผลิตข้าวของชาวบ้านส่วนใหญ่ยังเป็นแบบดั้งเดิม ที่มีบุกเบิกการทำนา ขึ้นบันไดบริเวณเชิงเขาในหมู่บ้าน อาศัยวัชดุธรรมชาติและแรงงานคนเป็นหลัก แต่สำหรับรายที่มีฐานะดี อาจอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าช่วยในการผลิต ส่วนในด้านแรงงานการผลิตจะใช้ในครัวเรือนและ ช่วยเหลือกันในหมู่บ้านดีพี่น้อง เนื่องจากเป็นการผลิตเพื่อบริโภคเท่านั้น ส่วนการผลิตพืชเพื่อจำหน่ายหลัง ฤดูทำนา จะมีการจ้างแรงงานและใช้กระบวนการผลิตสมัยใหม่ เช่น การคลุมแปลงด้วยพลาสติก การปลูก ในโดมพลาสติก และการผูกใช้ค้ำ/ใช้ไฟ เพื่อเพิ่มคุณภาพผลผลิต เป็นต้น

การเดินทางไปทำงานนอกหมู่บ้าน มักพบในกลุ่มวัยรุ่นทั้งเพศชายและเพศหญิง โดยเพศหญิงจะพบเฉพาะรายที่ได้รับการศึกษา สามารถสื่อสารกับบุคคลภายนอกชุมชนได้ ส่วนใหญ่จะ ทำงาน รับจ้างตามสถานบริการต่าง ๆ เช่น ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก บริเวณสถานที่ ท่องเที่ยวในเขตอุทยานดอยอินทนนท์ เป็นต้น นอกจากนั้นมีบางรายเป็นบุคลากรของหน่วยงานต่าง ๆ ของกรมป่าไม้ เช่น หน่วยควบคุมไฟป่า หน่วยบำรุงและรักษาต้นน้ำ และสถานีวิจัยโครงการหลวง โดยมีหน้าที่ดูแลสวนดอกไม้ มีชาวบ้านบางส่วนที่รับจ้างขายพันธุ์ดอกไม้ให้แก่หน่วยงานดังกล่าว โดยรับมาปักชำในบริเวณที่ดินของตนเอง

นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีรายได้จากการร่วมทำกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้านของตนเอง ในรูปการรับจ้างเป็นไกด์ท้องถิ่นนำทาง หรือหาบสัมภาระของให้แก่นักท่องเที่ยวที่ต้องการเดินป่า หรือร่วม แสดงในกิจกรรมนันทนาการให้นักท่องเที่ยวชม การตั้งร้านขายอาหารและการขายผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ซึ่งรายได้จากกิจกรรมเหล่านี้จะไม่แน่นอนทั้งจำนวนและเวลา ขึ้นกับฤดูกาลท่องเที่ยวและจำนวน นักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการ

ส่วนการบริโภคของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะของชุมชนชนบท ที่อาศัยการ นำทรัพยากรในป่ามาใช้เป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตประจำวัน ไปสู่การพึ่งพิงระบบตลาดภายนอก มากขึ้น เนื่องจากการประกาศเขตอุทยานฯ ในพื้นที่ป่าหากินของชุมชน ซึ่งมีการกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรและรูปแบบกิจกรรมบนพื้นที่อย่างเคร่งครัด ประกอบกับการนำลักษณะสังคมภายนอกมา

กำหนดวิถีชีวิตของตนเอง รวมทั้งยอมรับวัฒนธรรมและระบบตลาด เห็นได้จากค่านิยมในเรื่องการแต่งกาย การแสวงหาเครื่องอำนวยความสะดวก ทั้งในครัวเรือนและระบบการผลิตทางการเกษตร แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ยังคงพบมากในกลุ่มคนรุ่นใหม่ เช่นเดียวกับการบริโภคสินค้าที่ผลิตจากภายนอกชุมชน ที่จำกัดเฉพาะเรื่องจำเป็นซึ่งช่วยส่งเสริมให้การดำรงชีวิตของชาวบ้านได้ประโยชน์จากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

จากลักษณะการพึ่งพาระบบตลาดที่เกิดขึ้นในระดับที่ไม่มากจนเกินไปเอง แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านยังยึดถือรูปแบบการผลิตด้วยตนเอง ซึ่งการวัดความแตกต่างทางฐานะของชาวบ้าน จะสามารถใช้ระดับความสามารถในการช่วยเหลือตนเองต่อการยังชีพและความอดอยาก ที่รวมถึงการมีข้าวกินตลอดปี เป็นเกณฑ์การเปรียบเทียบ (สิริวัฒนา กังวาลเลิศ, 2543) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างดี เนื่องจากปริมาณผลผลิตข้าวที่เก็บเกี่ยวได้พอเพียงต่อการบริโภคในครัวเรือน แม้ว่าอาจมีส่วนที่ขาดเกินบ้างในบ้างปีก็ตาม แต่ชาวบ้านก็มีวิธีการจัดการกับสถานการณ์นี้ได้ด้วยการซื้อหาในหมู่บ้านจากเพื่อนบ้านหรือญาติๆ หรือทำงานแลกเปลี่ยนกับข้าวเปลือก หรือการนำไก่มาแลกเปลี่ยนจากญาติที่ถือเป็นประเพณีตามความเชื่อทางชาติพันธุ์ในกรณีที่ข้าวไม่พอต่อการบริโภคในครัวเรือน ส่วนกรณีที่มีข้าวเหลือก็จะแบ่งให้ญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านที่ขาดแคลน หรือบางรายจะนำไปจำหน่ายให้พ่อค้าชาวพื้นราบในราคาที่สูงกว่าจำหน่ายกันเองในหมู่บ้าน

สำหรับสถานภาพทางการเงินของชาวบ้าน ที่เริ่มมีปัญหาจากความจำเป็นในการใช้จ่าย เพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคและการลงทุนทางการเกษตรที่จำเป็นต้องกู้ยืมเงิน โดยมีแหล่งเงินทุนภายในหมู่บ้าน ได้แก่ กองทุนหมุนเวียนประจำหมู่บ้าน ที่เกิดจากการส่งเสริมของหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน ที่สนับสนุนเงินให้เปล่าแก่ชุมชนเพื่อใช้แก้ปัญหาการเงินของชาวบ้าน โดยปล่อยกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำและให้ชาวบ้านบริหารจัดการกันเอง นอกจากนี้ยังมีการกู้ยืมกันเองในหมู่ญาติสนิทโดยปราศจากดอกเบี้ย ส่วนแหล่งเงินทุนนอกหมู่บ้าน ได้แก่ ธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ซึ่งเป็นแหล่งทุนใหญ่ที่ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนเป็นสมาชิกอยู่ และยังมีนายทุนนอกชุมชนที่ให้กู้ยืมเงินโดยคิดดอกเบี้ยตามสถานการณ์ตลาด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการกู้ยืมเพื่อการลงทุนเพาะปลูกพืชนอกฤดูการทำนา

นอกจากนั้นภายในหมู่บ้านแต่ละแห่งจะมีร้านค้าของชาวบ้านและสหกรณ์หมู่บ้าน ซึ่งบริหารจัดการโดยชาวบ้านตั้งอยู่ มีการนำสินค้าอุปโภค/บริโภค จากพื้นราบเข้ามาจำหน่ายในชุมชน ที่ได้รับความสนใจจากชาวบ้านมาก โดยเฉพาะสินค้าประเภทอาหาร ขนมขบเคี้ยวสำหรับเด็กๆ และบุหรี่ยาสูบของผู้ชาย เป็นต้น

อิทธิพลของสังคมภายนอกต่อชุมชน

นอกจากชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงด้านการดำเนินชีวิต อันเกิดจากการยอมรับระบบตลาดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ชุมชนยังได้รับอิทธิพลจากความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกอื่นๆ ได้แก่

อิทธิพลจากความสัมพันธ์กับอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ เนื่องจากการซ้อนทับของพื้นที่หมู่บ้านกับแนวเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งกำหนดขึ้นตามประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 223 ลงในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 89 ตอนที่ 148 ลงวันที่ 2 ตุลาคม 2512 จากเดิมเป็นส่วนหนึ่งของป่าสงวนแห่งชาติดอยอินทนนท์ อำเภอจอมทอง มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2502 มีผลให้ชุมชนที่เคยได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่าอย่างอิสระ จำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎข้อห้ามในเขตพื้นที่อุทยานฯ ที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรเป็นหลัก

การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ดอยอินทนนท์ จึงกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านแม่กลางหลวง และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะระบบผลิตทางการเกษตร ที่แต่เดิมชาวบ้านได้อาศัยการผลิตข้าวไร่ จากการทำไร่หมุนเวียนอันถือเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติพันธุ์ และการผลิตข้าวจากการทำนาขั้นบันได แต่ในปัจจุบันชาวบ้านสามารถทำกินได้เฉพาะในพื้นที่บริเวณนาขั้นบันไดที่มีเอกสารสิทธิการครอบครองเท่านั้น และจากขนาดพื้นที่ทำกินที่เล็กลง ชาวบ้านจึงต้องปรับเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่การใช้ที่ดินอย่างเข้มข้น ใช้สารเคมีและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ในรูปของการผลิตพืชผักเมืองหนาวอายุสั้นชนิดอื่นๆ ที่สร้างรายได้เป็นตัวเงิน ทดแทนปริมาณข้าวที่สูญเสียไปจากการทำไร่หมุนเวียน

นอกจากนั้นสาเหตุดังกล่าวยังมีผลให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกไม่มั่นคงต่อการยังชีพ เนื่องจากข้าวที่ผลิตได้มีปริมาณลดลง และความไม่มั่นคงในการอยู่อาศัย การจัดการชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตอุทยานฯ ของรัฐ มักใช้มาตรการอพยพคนออกจากพื้นที่เช่นในกรณีป่าไม้และที่ดินอื่นที่ผ่านมา แม้ว่าที่ดินทำกินบางส่วนเป็นพื้นที่กันออกจากเขตอุทยานฯ แล้ว เห็นได้จากชาวบ้านที่ต้องการให้ทางอุทยานฯ เข้ามารังวัดทำแนวเขตหมู่บ้านและออกเอกสารสิทธิ โดยกันออกจากพื้นที่อุทยานฯ อย่างชัดเจน (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2540)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่านโยบายการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าทางอุทยานฯ จะได้พยายามป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นจากการต่อต้านของชาวบ้าน โดยการผ่อนปรนการใช้ประโยชน์พื้นที่อุทยานฯ ตามกฎข้อห้ามที่กำหนดไว้ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีดั้งเดิมของชุมชนแล้วก็ตาม

สำหรับแนวทางการพัฒนาในส่วนที่สอดคล้องกับนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายการจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์นั้น ได้มีโครงการเปิดเส้นทางเดินป่าในบริเวณบ้านแม่กลางหลวงถึงดอยหัวเสือ และบ้านแม่กลางหลวงถึงน้ำตกผาดอกเสี้ยว และการจัดสร้างที่พักรองรับนักท่องเที่ยวในบริเวณที่ทำการอุทยานฯ ในปีงบประมาณ 2544 รวมทั้งการจัดทำโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยใช้พื้นที่บ้านแม่กลางหลวงเป็นพื้นที่ทดลองสำหรับการบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในปีงบประมาณ 2542 ดังนั้นแนวทางการพัฒนาดังกล่าว จึงเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวและสภาพเศรษฐกิจของชุมชนได้ในระดับหนึ่ง

จากความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและอุทยานฯ ดอยอินทนนท์ จึงสรุปได้ว่าความตัดสินใจของชาวบ้านและแนวทางการดำเนินชีวิตและการลงทุนในพื้นที่ชุมชน จำเป็นต้องเลือกกิจกรรมที่สอดคล้องกับกฎข้อห้ามของอุทยานฯ และแนวนโยบายการพัฒนาพื้นที่อุทยานฯ ให้อยู่ในทิศทางเดียวกัน เนื่องจากชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่อุทยานฯ แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาจะเห็นได้ว่าชาวบ้านสามารถปรับตัวเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตการอยู่อาศัยและระบบการผลิต ให้สอดคล้องกับข้อบังคับของการอยู่อาศัยในพื้นที่อุทยานฯ ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการมีทางเลือกในการสร้างรายได้และอาชีพที่หลากหลายไม่ก่อให้เกิดความอดอยาก หลังจากการเปลี่ยนระบบการเพาะปลูก ประกอบกับการได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมสมัยใหม่ ที่ทำให้ความเชื่อดั้งเดิมลดบทบาทลง ระบบการผลิตแบบยังชีพและการจัดการทรัพยากร ตามแนวความเชื่อทางชาติพันธุ์จึงหมดความสำคัญไป และถูกทดแทนด้วยการผลิตเพื่อจำหน่ายและการจัดการป่าตามแนวทางของรัฐ ที่มีบุคคลของรัฐเป็นผู้รับผิดชอบ

อิทธิพลจากความสัมพันธ์กับสถานีวิจัยโครงการหลวง ดอยอินทนนท์ เป็นความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ ในฐานะเป็นผู้ผลิตพืชผลทางการเกษตรแล้วส่งขายให้แก่โครงการหลวง ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่สามารถสร้างรายได้หลักจากความสัมพันธ์ดังกล่าว โดยผลผลิตทางการเกษตรที่โครงการหลวงนำมาส่งเสริมให้แก่ชาวบ้าน ได้แก่ ไม้ดอกเมืองหนาวประเภทลิลลี่ เยอบีร่า จิบซิฟิล่า ผักเมืองหนาว เช่น พริกหวาน มะเขือเทศ ชุกินี และผลไม้เมืองหนาว ได้แก่ สตอร์เบอร์รี่ ท้อ บ๊วย กาแฟ เป็นต้น โดยการส่งเสริมจะอยู่ในรูปแบบมีพันธะสัญญา(CONTACT FARMING) ที่สนับสนุนต้นทุนด้านวัสดุ อุปกรณ์และสารเคมีการผลิตให้ชาวบ้าน แล้วหักคืนภายหลังจากจำหน่ายผลผลิตที่ได้คืนแก่โครงการหลวง นอกจากนี้ยังพบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์หลังจากการใช้นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว โครงการหลวงเป็นองค์กรหนึ่งที่ทำให้การสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่โครงการหลวงตั้งอยู่ ดังนั้นกลุ่มบ้านแม่กลางหลวง ซึ่งมีการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ก่อนจึงได้รับการสนับสนุน ทั้งในด้านความรู้โดยการให้การอบรมเพิ่มทักษะ

ทางการท่องเที่ยว และยังสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาพื้นที่แก่งทั้ง 4 กลุ่มบ้าน รวมทั้งการช่วยประชาสัมพันธ์พื้นที่ให้เป็นที่รู้จักในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเครือข่ายของโครงการหลวง

ความสัมพันธ์กับชุมชนใกล้เคียง เนื่องจากชุมชนทั้ง 4 กลุ่มบ้าน มีประวัติความเป็นมาและชาติพันธุ์เดียวกัน จึงมีความสัมพันธ์กับชาวกระเหรี่ยงในละแวกนั้นแบบญาติพี่น้อง ที่มีการไปมาหาสู่และช่วยเหลือพึ่งพากัน ซึ่งเป็นปกติของวัฒนธรรมและประเพณีของชาวกระเหรี่ยงโดยทั่วไป ส่วนความสัมพันธ์กับชาวเขากลุ่มอื่น เช่น ม้ง จะอยู่ในรูปการซื้อขายและการจ้างงาน ซึ่งชาว ม้ง มักนิยมเดินทางมาซื้อผลผลิตทางการเกษตรจากชาวกระเหรี่ยงไปจำหน่ายบริเวณ กม.31 ส่วนการจ้างงานพบว่าชาวบ้านบางส่วนเข้าไปรับจ้างในกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชาว ม้ง โดยเฉพาะในการปลูกและเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ยังพบความสัมพันธ์ในด้านการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ได้แก่ แหล่งน้ำทางการเกษตรและพื้นที่ป่าเพื่อประโยชน์ทางความเชื่อและประเพณีของชนเผ่าบางส่วน เนื่องจากอาศัยอยู่ในเขตทรัพยากรเดียวกัน นอกจากนี้ยังพบความสัมพันธ์ในลักษณะของคู่แข่งทางการท่องเที่ยว จากการที่หมู่บ้านม้งขุนกลางได้ริเริ่มพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหมู่บ้านในลักษณะเดียวกันกับกลุ่มบ้านศึกษา โดยมีการจัดบริการแบบโฮม สเตย์และบริการการศึกษาประเพณีวัฒนธรรมของชนเผ่า ในรูปของพิพิธภัณฑ์และการนำชมในหมู่บ้าน ซึ่งพื้นฐานของชาว ม้งที่มีความฉลาด เรียนรู้เร็วและมีความสามารถทางการค้าขาย มีฐานะและก้ำกึ่งมากกว่า รวมทั้งในพื้นที่หมู่บ้านม้งจะมีสาธารณูปโภคที่พร้อมกว่า ดังนั้นหมู่บ้านม้งจึงเป็นทางเลือกทางการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้าท่องเที่ยวในเขตอุทยานฯ เช่นเดียวกับพื้นที่กลุ่มบ้านแม่กลางหลวง แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาการท่องเที่ยวของชาว ม้ง ก็ได้มีส่วนช่วยให้ชาวบ้านเกิดการพัฒนาและการเรียนรู้เมื่อมีคู่แข่ง โดยการนำสิ่งที่ได้สัมผัสและพบเห็นในหมู่บ้านม้งมาประยุกต์ใช้กับการท่องเที่ยวในชุมชนของตน เช่น การจัดทำพิพิธภัณฑ์ชาวบ้านและศูนย์วัฒนธรรมการเรียนรู้ป่าก่ออยู่ในชุมชน

สำหรับความสัมพันธ์กับชุมชนชาวพื้นราบบริเวณท้ายน้ำแม่กลาง พบว่ามีความสัมพันธ์เชิงขัดแย้งเนื่องจากชาวพื้นราบไม่ต้องการให้มีการใช้สารเคมีในการผลิตทางการเกษตรบนพื้นที่สูง เพื่อป้องกันการชะล้างสารเคมีลงแหล่งน้ำแล้วไหลลงยังบริเวณพื้นราบ ที่ยังมีความต้องการใช้น้ำในการอุปโภคและบริโภค ดังนั้นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นประเด็นนี้ จึงอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาโครงการใดๆ ในพื้นที่หมู่บ้านได้ภายหลัง

ความสัมพันธ์อื่นๆ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและนักท่องเที่ยวโดยมีทั้งการแลกเปลี่ยนความรู้ และการซื้อขายสินค้า หรือความสัมพันธ์ที่เกิดจากการเข้ามาพัฒนาโครงการต่างๆของนักศึกษา/หน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ ซึ่งความสัมพันธ์ที่พบในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นการช่วยเหลือทั้งในรูปแบบของการบริจาคทรัพย์สินเงินทอง และการก่อสร้างถาวรวัตถุที่เป็นของสาธารณะ เช่น ส้วมสาธารณะ โรงเรียน ศาลา หอประชุมหมู่บ้าน เป็นต้น

นอกจากนั้นยังพบความสัมพันธ์ด้านความรู้ที่เกิดจากการเข้ามาทำการศึกษาวิจัย โดยใช้ข้อมูลในชุมชนเป็นพื้นฐาน เช่น ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ ข้อมูลด้านประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น เนื่องจากชุมชนเป็นแหล่งข้อมูลที่สมบูรณ์ มีประวัติความเป็นมา มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมทางชาติพันธุ์ที่เป็นเอกลักษณ์และยังคงรักษาสืบทอด รวมทั้งอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางธรรมชาติสูง โดยการศึกษาวิจัยที่ผ่านมามีความเกี่ยวข้องกับการรวบรวมพันธุ์ไม้สมุนไพร การรวบรวมองค์ความรู้เรื่องนกในภูมิปัญญาของชาวปกาเกอญอ รวมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวส่งผลในแง่บวกต่อชาวบ้าน โดยได้รับความรู้ในด้านเหล่านั้นเพิ่มมากยิ่งขึ้นจนสามารถนำมาประกอบอาชีพ แต่อย่างไรก็ตามการใช้หมู่บ้านเป็นพื้นที่ศึกษาถี่มากเกินไป จะส่งผลให้ชาวบ้านบางกลุ่มเริ่มเบื่อบ่อยและไม่อยากให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

สำหรับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้าน สามารถแยกพิจารณาได้ 2 รูปแบบ ได้แก่

1) ความสัมพันธ์แบบพึ่งพากัน

ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้มักพบได้ในลักษณะการรวมกลุ่ม ที่แยกพิจารณาตามการเกิดได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและกลุ่มที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ ซึ่งกลุ่มแรก ได้แก่ การรวมกลุ่มช่วยเหลือกันในเรื่องของแรงงานในรูปแบบของการลงแขก เนื่องจากชุมชนยังมีสภาพของการพึ่งพาตนเองมากกว่าการพึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่ ดังนั้นแรงงานจึงถือเป็นปัจจัยสำคัญทั้งในกระบวนการผลิตข้าวสำหรับการเลี้ยงชีพ การปลูกสร้างบ้าน รวมทั้งการจัดงานตามประเพณี/วัฒนธรรมอื่นๆ ส่งผลให้การลงแขกหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กลายเป็นความสัมพันธ์ที่นำไปสู่บรรทัดฐานในการกำหนดพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันและการตัดสินใจของชาวบ้าน

โดยการลงแขกมีลักษณะที่แต่ละครัวเรือนแบ่งแรงงานในครอบครัวไปช่วยการผลิตข้าวของเพื่อนบ้าน ในช่วงดำนาและเกี่ยวข้าวที่ต้องอาศัยแรงงานจำนวนมากผลัดเปลี่ยนกันจนทุกครัวเรือนดำเนินกิจกรรมเหล่านี้นุล่วง เช่นเดียวกับการลงแขกสร้างบ้านและพิธีศพ/งานแต่งงาน จึงอาจกล่าว

ได้ว่าความสัมพันธ์ในชุมชนมีลักษณะต่างตอบแทน(reciprocity) ซึ่งหมายถึง การแลกเปลี่ยนที่ในสถานการณ์นั้นมิได้ผู้ได้รับผลประโยชน์เป็นรูปธรรมเพียงฝ่ายเดียว ส่วนอีกฝ่ายจะได้รับผลประโยชน์ในรูปของหลักประกันทางจิตใจของการช่วยเหลือที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคต (expost condition) ดังนั้นการช่วยเหลือด้านแรงงานการผลิตจึงเกิดขึ้น ตามพันธะสัญญาของการตอบแทนทางสังคมของชาวบ้าน (สิริวัฒนา กังวาลเลิศ,2543) เช่นเดียวกับการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในรูปแบบอื่นที่ไม่มีการเรียกร้องค่าตอบแทนใดๆ แต่เป็นการช่วยเหลือแบบให้เปล่าที่มีหลักประกันว่า “เขาจะช่วยเหลือเรากลับเป็นการตอบแทนในยามที่เราต้องการความช่วยเหลือจากเขา”

สำหรับกลุ่มทางธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อชุมชน เช่นเดียวกับการลงแขกได้แก่ กลุ่มเครือญาติซึ่งเป็นกลุ่มพื้นฐานทางสังคม เนื่องจากชาวบ้านจะให้ความสำคัญต่อสายเลือดและชาติพันธุ์ของตน ถึงแม้ว่าจะแยกกันตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มบ้านย่อยๆ ที่ห่างกัน ก็ยังมีการพบปะติดต่อกันในรูปของเครือญาติ โดยเฉพาะในกลุ่มเพศหญิงที่จะคลุกคลีเฉพาะในหมู่ญาติพี่น้องของตนเท่านั้น

ภาพที่ 1.1 แสดงความสัมพันธ์ในการช่วยเหลือกันในลักษณะ “การลงแขก”

การผูกพันทางเครือญาติจะเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรม/ความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ ที่ยึดบรรพบุรุษทางฝ่ายหญิงของครอบครัวหลักให้ลูกหลานมาร่วมกันทำพิธี ถึงแม้ว่าจะแยกเรือนไปแล้ว นอกจากนั้นความสัมพันธ์ทางเครือญาติยังแสดงออกได้ด้วยการช่วยเหลือต่อกันเป็นกรณีพิเศษ เช่น การช่วยเหลือเรื่องแรงงาน ข้าวและเงินทอง โดยสายสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจะเข้มข้นมาก ในหมู่บ้านใกล้เคียงและลดลงเรื่อยๆ ส่งผลให้ชาวบ้านไม่นิยมแต่งงานข้ามชนเผ่า แต่จะแต่งงานกับชาวปกากะญอด้วยตนเองเพื่อรักษาความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ไว้

อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ของการจ้างงาน เพื่อแก้ปัญหาเรื่องแรงงานในการผลิตทางการเกษตรและกิจกรรมที่อาศัยแรงงานจำนวนมาก นอกเหนือจากการลงแขก เช่น การกำจัดวัชพืชในแปลงและในขั้นตอนการปลูกสร้างบ้านหลังจากการลงแขก ที่จะทำเฉพาะงานโครงสร้าง และหลังคาที่เป็นงานหนักต้องใช้แรงงานจำนวนมากเท่านั้น โดยค่าจ้างมีทั้งที่จ่ายเป็นเงิน ในอัตรา 120 บาท/วัน และเป็นข้าวเปลือก 2 ปีบ/วัน ซึ่งจากวิถีการดำเนินชีวิตและสภาพสังคมในชุมชน อาจสรุปได้ว่าความสัมพันธ์รูปแบบนี้เกิดขึ้นจากการยอมรับระบบตลาด ที่นำไปสู่ความต้องการใช้เงินของชาวบ้าน ประกอบกับความจำเป็นด้านแรงงาน ที่ถือเป็นปัจจัยหลักในการผลิตของชุมชน

ส่วนความสัมพันธ์แบบกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้ง มักเกิดจากความต้องการผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของชาวบ้าน ที่พบในรูปการรวมกลุ่มอาชีพทางการเกษตร เช่น กลุ่มสตอร์เบอรี่ กลุ่มลิ้น โดยการจัดตั้งมักได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนในพื้นที่ เพื่อเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดความรู้/เทคโนโลยีการผลิต รวมทั้งสนับสนุนเงินทุนการผลิต การรวมกลุ่มประเภทนี้จะเกิดขึ้นชั่วคราวตามฤดูกาลผลิตพืชแต่ละชนิด ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือกัน ทั้งในเรื่องกระบวนการผลิตและการต่อรองราคา นอกจากนี้ยังพบการรวมกลุ่มสหกรณ์เพื่อสะสมทุนจากผลกำไรที่ได้จากการจำหน่ายสินค้าไว้เป็นเงินสำรองให้แก่สมาชิกในหมู่บ้านได้กู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ในรูปของการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ร้านค้าและจัดจำหน่ายหุ้นให้ชาวบ้านในราคา 500 บาท/หุ้น เพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียน แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันยังมีสมาชิกอยู่ไม่มากนัก เนื่องจากหุ้นมีราคาสูงเกินไป ทำให้ไม่ได้รับความสนใจจากชาวบ้านเท่าที่ควร

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่าความสัมพันธ์แบบกลุ่มจัดตั้งที่พบในหมู่บ้านพัฒนาการท่องเที่ยวปกากะญอ จะเป็นกลุ่มที่มีลักษณะเป็นทางการซึ่งบริหารจัดการโดยชาวบ้านพร้อมทั้งแต่งตั้งคณะกรรมการที่เป็นชาวบ้านขึ้นมาดูแล ที่นอกจากกลุ่มจะเกี่ยวข้องกับการผลิตทางการเกษตรแล้ว ยังพบกลุ่มที่มีการจัดตั้งขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาปากท้องของชาวบ้าน เช่น ธนาคารข้าวและกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน โดยในกลุ่มธนาคารข้าวถูกจัดตั้งขึ้นตามพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระบรม -

ราชินีนาถ เพื่อแก้ไขปัญหาคาความอดอยากในชุมชนมาแล้วเป็นเวลาประมาณ 10 ปี มีระบบการคืนข้าวเปลือกในอัตรา 12 ลิตรต่อข้าวที่เยี่ยม 10 ลิตร ภายในเวลา 1 ปี ส่วนกลุ่มออมทรัพย์เป็นกลุ่มที่ดำเนินการต่อจากเงินทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น กองทุนยา ที่พัฒนามาจากเงินที่ได้จากการจำหน่ายยาที่กระทรวงสาธารณสุขสนับสนุนให้หมู่บ้าน แล้วนำรายได้ดังกล่าวมาจัดตั้งเป็นกองทุนให้ชาวบ้านได้กู้ยืมในอัตราดอกเบี้ย ร้อยละ 2 ต่อเดือน โดยระเบียบการกู้ยืมสามารถยืดหยุ่นได้ตามเหตุผลและความจำเป็นของผู้กู้ เช่น กรณีการกู้เพื่อใช้แก้ไขปัญห ไฟไหม้หรือเจ็บป่วยจะกู้ได้โดยปราศจากดอกเบี้ย สำหรับการบริหารจัดการจะทำโดยคณะกรรมการชาวบ้านที่ได้จากการคัดเลือกเข้ามาทำหน้าที่

นอกจากนั้นยังพบกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อการแก้ไขปัญหาคาสำคัญตามนโยบายของประเทศหรือตามกระแสปัญหาสังคม เช่น กลุ่มเยาวชน ซึ่งสืบเนื่องมาจากการใช้เยาวชนเป็นฐานในการพัฒนาและให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมจัดการแก้ไขปัญหาคาในชุมชน ในฐานะที่เยาวชนมักเป็นผู้เสี่ยงปัญหาและเป็นกลุ่มที่มีพลังผลักดันกิจกรรมใดๆ ในสังคมได้ เช่น การใช้กลุ่มเยาวชนแก้ไขปัญหาคาเสพติด แก้ไขปัญหาวัฒนธรรมชนเผ่าถูกทำลาย เป็นต้น ส่วนการรวมกลุ่มอื่น เช่น กลุ่มองค์กรเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดขึ้นจากกระแสความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและ ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่อยู่ในเขตทรัพยากรเดียวกัน ที่มีการบริหารจัดการในรูปแบบของเครือข่ายชุมชนต่างๆ ที่ร่วมใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่

1) ความสัมพันธ์เชิงความขัดแย้ง

สำหรับความขัดแย้งที่พบในชุมชน มักเกี่ยวข้องกับความเชื่อและทัศนคติของบุคคลที่เกิดขึ้นเนื่องจากการยอมรับระบบตลาด และการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกของชาวบ้านบางส่วนกับความพยายามรักษาและยึดถือวัฒนธรรมการดำรงชีวิตแบบเดิมไว้ของชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่ง โดยชาวบ้านกลุ่มนี้จะไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงใดๆ แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเกิดขึ้นแล้วก็ตาม จึงก่อให้เกิดความแตกต่างและความขัดแย้งทางความคิดในที่สุด แต่อย่างไรก็ตามปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ไม่ได้มีการแสดงออกให้เห็นอย่างเด่นชัดจากชาวบ้านทั้งสองกลุ่ม หากจะพบได้ในลักษณะการแสดงท่าทีไม่พอใจต่ออีกฝ่าย ทั้งนี้เนื่องจากความจำเป็นในการพึ่งพากันด้านแรงงานการผลิตทางการเกษตร อันเป็นความสัมพันธ์พื้นฐานที่กำหนดพฤติกรรมของชาวบ้านให้ประนีประนอมต่อกันเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในชุมชน ดังนั้นชาวบ้านจะพยายามหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งกันถึงแม้ว่ามีความขัดแย้งต่อกันก็ตาม โดยปัญหาความขัดแย้งที่มีวิจัยค้นพบ ได้แก่ ความขัดแย้งจากการจัดการการท่องเที่ยวในอดีตที่ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งไม่พอใจการบริหารจัดการของสหกรณ์การท่องเที่ยว เนื่องจากจำนวนเงินปันผลไม่เป็นไปตามที่คาดหมายและการมีอคติ/ความเข้าใจต่อการท่องเที่ยวในแง่ลบ จึงไม่สนับสนุนและให้ความร่วมมือ

มือพัฒนาการท่องเที่ยว ต่างจากชาวบ้านอีกกลุ่มที่ต้องการให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวขึ้นในพื้นที่ ซึ่งแสดงออกด้วยการไม่ให้การร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ และแต่ละฝ่ายพยายามเลี่ยงการให้ความเห็นที่เกี่ยวข้องกับอีกฝ่าย หรือพยายามเพิ่มช่องว่างระหว่างกันเพื่อลดปฏิสัมพันธ์ที่อาจมีผลให้เกิดการปะทะกันซึ่ง ๆ หน้า

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าความสัมพันธ์ซึ่งเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน คือ ความสัมพันธ์ในรูปการพึ่งพาอาศัย อันเนื่องมาจากสภาพหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่า และวิถีการดำเนินชีวิตที่ผูกพันอยู่กับการผลิตทางการเกษตร รวมทั้งความกดดันที่เกิดจากความสัมพันธ์ของชาวบ้านต่อสังคม/ชุมชนภายนอกและการประกาศเขตอุทยานฯ ซ้อนทับหมู่บ้านของตน ซึ่งเป็นเหตุผลให้ชาวบ้านจำเป็นต้องรักษาสัมพันธ์ภาพที่มีต่อกัน และหยุดยั้งความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น โดยการประนีประนอมต่อกันเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้น

การจัดการทรัพยากรภายในหมู่บ้าน

เนื่องจากชุมชนบ้านแม่กลางหลวงเป็นชาวปกากะญอ ที่มีการศึกษานับสนุนว่ามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ และเป็นชุมชนเกษตรที่มีที่ดินเป็นปัจจัยการผลิต รวมทั้งยังพึ่งพาในรูปของที่อยู่อาศัย/อาหาร และแหล่งยาสมุนไพร เช่นเดียวกับความสัมพันธ์กับแหล่งน้ำในแง่ของการหล่อเลี้ยงพื้นที่การเกษตรและใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งจากสาเหตุดังกล่าวส่งผลให้ชาวบ้าน จำเป็นต้องรักษาสภาพทรัพยากรให้คงความอุดมสมบูรณ์ เพื่อรองรับความต้องการของตนเอง เห็นได้จากการจัดการตามประเพณีและความเชื่อทางชาติพันธุ์ รวมทั้งกฎข้อห้ามและองค์ความรู้ของชุมชน ที่ล้วนเกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้แทบทั้งสิ้น ยกตัวอย่างเช่น การจัดแบ่งประเภทของป่าตามความเชื่อของชนเผ่า เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพป่าให้สามารถให้ประโยชน์แก่ตนได้อย่างยั่งยืน ดังนี้

- 1) ป่าที่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้ ได้แก่ *ป่าดูละ* จะสามารถทำไร่เลี้ยงสัตว์ได้ จึงถือเป็นป่าทำกินของชุมชน และ *ป่าเดปอ* เป็นบริเวณป่ารอบๆหมู่บ้าน ใช้สำหรับทำ พิธี ผูกสายสะดือให้กับทารกเกิดใหม่ โดยเอาสายสะดือทารกไปผูกไว้กับต้นไม้ผลในป่าบริเวณนี้ และให้มีความหมายว่าทารกจะเป็นผู้ดูแลต้นไม้ผลนั้นห้ามโค่นหรือตัดฟัน ทั้งนี้เพื่อรักษาต้นไม้ผลรอบ ๆ หมู่บ้านไว้ใช้ประโยชน์ในการบริโภค หรือเป็นการรักษาสวนผลไม้ธรรมชาติตามความเชื่อของชุมชนนั่นเอง
- 2) ป่าที่เป็นบริเวณต้องห้ามไม่สามารถใช้ประโยชน์ทางการเกษตร ได้แก่
  - *ป่าตาดโค๊ะ* เป็นที่ร่องในหุบเขา ซึ่งจำเป็นต้องรักษาต้นไม้บริเวณนั้นไว้ยึดหน้าดินไม่ให้ถูกกัดเซาะในฤดูน้ำหลาก ตามความเชื่อว่าเป็นทางเดินของผี

- *ป่าตะม้อเบอ* เป็นเนินเขาที่มีน้ำล้น ที่จำเป็นต้องรักษาป่าไว้เป็นต้นน้ำ และรักษาคุณภาพน้ำจากการชะล้างหน้าดิน ตามความเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผี
- *ป่าซัวโง* และ *ป่าเส้โง* เป็นป่าพิธีกรรม ที่ใช้สำหรับทำพิธีกรรมในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบริเวณที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่จำนวนมาก
- *ป่าที่เป๋อ่อ* เป็นบริเวณน้ำซับ ตาน้ำหรือรูน้ำ ที่เชื่อว่าถ้าถางป่าบริเวณนี้จะทำให้น้ำแห้ง แล้วผืนน้ำจะหนีไปอยู่ที่อื่น น้ำบริเวณนี้จะแห้ง และจะกระทบต่ออากาศการเกษตรของชุมชน
- *ป่ามอ* หรือ *ป่าโปง* เป็นบริเวณโปงเกลือของสัตว์ป่า
- *ป่าปู* และ *ป่าโล* เป็นป่าช้าและป่าเก็บสมบัติของบรรพบุรุษในหมู่บ้าน

ซึ่งนอกจากการจัดการตามประเพณี/ความเชื่อของชนเผ่าแล้ว ชุมชนยังต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของทางอุทยานฯ โดยเฉพาะการเก็บหาอาหาร ยารักษาโรค หรือการทำไร่หมุนเวียน ที่ต้องปรับเปลี่ยนกิจกรรมจากเดิม ให้สอดคล้องกับกฎข้อห้ามในเขตพื้นที่อุทยานฯ

ส่วนการจัดการแหล่งน้ำของชาวบ้านจะยึดหลักความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันเป็นตัวกำหนดให้ชาวบ้านใช้วิธีการประนีประนอมและตกลงกันด้วยวาจา เพื่อแบ่งปันผลประโยชน์จากน้ำให้ทุกคนได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรและดื่มกินอย่างเท่าเทียม ปราศจากการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาดูแลการใช้ประโยชน์ ซึ่งอาจเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำ ที่สามารถจุนเจือชาวบ้านได้เท่าที่มีความต้องการ จึงไม่จำเป็นต้องรวมกลุ่มเพื่อบริหารการใช้ประโยชน์จากน้ำเหมือนชุมชนพื้นราบ แต่อย่างไรก็ตามชุมชนก็มีการอนุรักษ์แหล่งน้ำให้มีความยั่งยืน ตามความเชื่อโดยกำหนดเป็นข้อห้ามการใช้ประโยชน์จากป่า ที่สามารถเชื่อมโยงสู่สถานภาพของแหล่งน้ำในชุมชนด้วยเช่นกัน

เช่นเดียวกับการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชาวบ้าน ที่แบ่งได้ 2 ส่วน คือ ส่วนที่ดินทำกิน (บางส่วนของที่ทำกินทั้งหมด) ที่มีการรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ ในรูปของ นส.3 และ สค.1 และเป็นพื้นที่กันออกจากเขตอุทยานฯ ทำให้ชาวบ้านมีสิทธิในการจัดการที่ดินอย่างเต็มที่ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ที่ดินดังกล่าวเพื่อประโยชน์ทางการเกษตร โดยปรับพื้นที่เป็นนาขั้นบันไดให้น้ำได้หยุดไหลเป็นขั้นๆ เพื่อลดการกัดเซาะและการไหลของน้ำจากที่สูง ส่วนการดูแลรักษาดินจะใช้วิธีธรรมชาติด้วยปุ๋ยมูลสัตว์ ที่นำโค/กระบือไปผูกไว้ในนาหลังฤดูการเก็บเกี่ยว ซึ่งพืชหลักที่ทำการปลูก คือ ข้าว และหลังจากฤดูการทำนาชาวบ้านบางรายจะปลูกพืชเมืองหนาวตามการส่งเสริมของโครงการหลวงและหน่วยงานภายนอก ที่นิยมใช้สารเคมีและเทคโนโลยีสมัยใหม่

วัฒนธรรม/ความเชื่อและประเพณีในชุมชน

วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนบ้านแม่กลางหลวง เกิดจากความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดกันมากับชนเผ่า ที่ใช้เป็นตัวกำหนดแนวทางการปฏิบัติตนของชาวบ้าน โดยการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ ถึงแม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 60 จะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็ยังคงการถือผี ที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมไว้ เห็นได้จากการทำพิธีขอขมา ในยามเจ็บไข้ได้ป่วย ตามความเชื่อที่ว่าไปหลบหลู่หรือทำไม่ดีต่อผีเหล่านั้นจึงถูกทำร้าย และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธตามเทศกาลและวันสำคัญทางศาสนา ส่วนครอบครัวที่เหลือจะนับถือศาสนาคริสต์ นิกายคาทอลิก ที่ไม่คงความเชื่อเรื่องผีไว้เลย แต่จะเปลี่ยนไปนับถือพระเจ้าที่ถือเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติแทน ซึ่งพุทธศาสนิกชนจะประกอบพิธีในวัดที่ตั้งอยู่ในกลุ่มบ้านผาหมอน ส่วนคริสต์ชนจะประกอบพิธีในสถานที่ที่ถูกกำหนดให้เปรียบเสมือน โบสถ์ที่อาจเป็นบ้านพักของผู้เฒ่าในศาสนาในแต่ละหมู่บ้าน

ส่วนความเชื่อของชาวบ้าน จะถูกสร้างขึ้นมาตามระบบการเรียนรู้ของชุมชน พร้อมทั้งถ่ายทอดมาสู่คนรุ่นหลัง ผ่านการทำพิธีกรรมตามประเพณี นิทาน คำสอนและเพลงขอสอดแทรกความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ จนเกิดกระบวนการกลมกลืนแล้วถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นรุ่นๆ แต่เนื่องจากในปัจจุบันชุมชนได้มีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ทำให้เกิดการยอมรับระบบตลาดและปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตอันมีผลให้ประเพณีดั้งเดิมบางส่วนไม่ได้รับการสืบทอดตามกระบวนการของชุมชน โดยเฉพาะประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่หมุนเวียน เช่น การทำพิธีเลี้ยงผีไร่ และพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากระบบเก็บการสะสมข้าวเปลือกที่ผลิตได้ในยุ้งแบบโบราณ เช่น พิธีกินเหล้าปลายหลองข้าว ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความสะอาดยุ้งข้าวเตรียมการผลิตในฤดูกาลใหม่ และพิธีกินข้าวปลายกะลา ที่เกิดจากการนำข้าวที่ติดอยู่บริเวณเสื่อตีข้าวในช่วงเก็บเกี่ยวมาต้มเหล้าเลี้ยงฉลอง ซึ่งสาบสูญไปเนื่องจากความนิยมใช้เครื่องสีข้าวแทนการใช้ครกกระเดื่อง ทำให้ต้องเก็บสะสมข้าวสารแทนเก็บข้าวเปลือกในยุ้งข้าว รวมทั้งความเชื่อเรื่องป่าอันเป็นกระบวนการจัดการดูแลทรัพยากรในพื้นที่ป่า เนื่องจากการตกอยู่ภายใต้กฎระเบียบการใช้ประโยชน์ของพื้นที่อุทยานแห่งชาตินั่นเอง

ส่วนประเพณีที่ชาวบ้านยังถือปฏิบัติในแต่ละรอบปี ได้แก่

- พิธีผูกข้อมือปีใหม่ ช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ หรือเริ่มต้นฤดูการผลิตข้าวที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของฤดูการเพาะปลูก โดยวันปีใหม่ของชาวปกากะญอกำหนดไว้ในวันที่ 25 มกราคมของทุกปี เพื่อส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ ด้วยวิธีการ "มัดมือ" โดยฮีโร่จะมีหน้าที่เลือกวันที่จะทำพิธี ซึ่งต้องเป็นวันที่ไม่มีคนเจ็บป่วยหรือตายในหมู่บ้าน และในพิธีจะมีการดื่มฉลองด้วยเหล้าข้าวที่ชาวบ้านทำขึ้นเอง

- ช่วงเดือนพฤษภาคมหรือก่อนเริ่มต้นฤดูการผลิตทางการเกษตรจะประกอบ พิธีเลี้ยงผีฝ่าย เพื่อขอความคุ้มครองและตอบแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลแหล่งน้ำให้มีกินมีใช้อย่างพอเพียง
- ช่วงเดือนมิถุนายน – กรกฎาคมหรือหลังกระบวนการดำนา จัดพิธีเลี้ยงผีโด่ง/ผีนา หรือพิธีเหลือชี ในภาษาปากาเกอะญอ เพื่อขอพรและตอบแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ดูแลพืชผลให้เติบโตอย่างสมบูรณ์ ไม่มีโรคและแมลงรบกวน โดยหลังจากพิธีดังกล่าวจะมีประเพณีลงแขกดำนา ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน ผ่านการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องของแรงงานทางการเกษตร
- หลังจากสิ้นสุดการทำนาชาวบ้านจะประกอบ พิธีเรียกขวัญควาย เพื่อเป็นการขอบคุณควายที่ช่วยให้การทำงานสำเร็จลงได้ แต่เนื่องจากในปัจจุบันหมู่บ้านได้พัฒนาไปใช้เครื่องจักรกลแทนการใช้แรงงานควาย การจัดประเพณีดังกล่าวจึงถูกยกเลิกไป
- ช่วงเดือนตุลาคม มี พิธีผูกข้อมือเข้าพรรษา อีกครั้ง โดยกระทำในลักษณะเดียวกันกับพิธีผูกข้อมือปีใหม่
- ช่วงเดือนพฤศจิกายน มี ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว และทำบุญเลี้ยงขวัญข้าว เพื่อเป็นการฉลองให้ผลผลิตข้าวที่ได้ก่อนจะนำไปเก็บในยุ้งข้าว
- นอกจากนั้นยังมี พิธีเลี้ยงผี ในกรณีที่มีผู้เจ็บป่วยในหมู่บ้าน “หมอยา” จะเป็นผู้หาสาเหตุว่า ผู้ป่วยได้ล่วงเกินหรือกระทำผิดต่อสิ่งเหนือธรรมชาติใด และกำหนดให้ทำการเลี้ยงของขมา เช่น การเลี้ยงผีป่า การเลี้ยงผีป่า เป็นต้น โดยหมอยาจะเป็นผู้ประกอบ พิธีกรรมนั้น

โดยพิธีกรรมการเลี้ยงผีที่ทำในช่วงการลงแขกดำนาและเกี่ยวข้าวในแปลงแรกของหมู่บ้าน ถือเป็นประเพณีดั้งเดิมที่สามารถแสดงความสัมพันธ์การอยู่ร่วมกัน ภายใต้การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านแรงงานการเกษตร ส่วนประเพณีที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านต่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ พิธีเลี้ยงเด็กเกิดใหม่ ซึ่งจะจัดงานเลี้ยงรับขวัญและทำพิธีตามความเชื่อ ด้วยการนำรกสายสะดือของทารกไปผูกติดไว้กับต้นไม้ผลในบริเวณรอบหมู่บ้าน เพื่อให้ทารกเติบโตขึ้นมาแข็งแรงเหมือนต้นไม้ และจะต้องดูแลปกป้องรักษาต้นไม้ต้นไม้ไม่ให้ใครมาตัดโค่น ที่หมายถึงการกำหนดให้ชาวบ้านได้มีหน้าที่ดูแลป่าไม้ผลรอบๆ หมู่บ้านนั่นเอง แต่ในปัจจุบันเด็กส่วนใหญ่จะคลอดที่โรงพยาบาล การนำรกสายสะดือมาประกอบพิธีจึงทำได้ยากกว่าในอดีต พิธีดังกล่าวจึงพบเห็นได้เฉพาะเด็กที่เกิดในหมู่บ้าน ซึ่งมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น

ภาพที่ 1.2 แสดงพิธีผูกข้อมือปีใหม่ตามความเชื่อของชาวปกากะญอ

ภาพที่ 1.3 แสดงการทำพิธีเลี้ยงผีนาก่อนการปลูกข้าว

สำหรับพิธีแต่งงาน ยังคงมีวิธีการที่แตกต่างไปจากคนพื้นราบโดยสิ้นเชิง ทั้งในเรื่องการแต่งกายของเจ้าบ่าวและเจ้าสาว โดยช่วงก่อนแต่งงานเจ้าสาวจะเป็นเตรียมเครื่องแต่งกายของตนเองและเจ้าบ่าว ด้วยการทอผ้าสีแดงมาทำเสื้อสวมหัวคอแหลม และปล่อยชายเชือกทอให้ยาวกว่าตัวเสื้อของเจ้าบ่าว ส่วนของตนเองจะเลือกทอลายและปักเมล็ดพืชให้สวยงามกว่าปกติ เช่นเดียวกับขั้นตอนวิธีการสู่ขอและการทำพิธี ฝ่ายเจ้าสาวจะรับผิดชอบทั้งหมด รวมทั้งการจัดงานเฉลิมฉลองกินเลี้ยงติดต่อกันหลายวัน และในพิธีศพจะไม่แสดงออกซึ่งความเศร้าโศก แต่มีลักษณะเป็นงานรื่นเริง ที่จัดติดต่อกันเป็นเวลาหลายวันเช่นเดียวกับงานแต่งงาน แต่จะต่างกันในเรื่องเนื้อหาของเพลงซอที่บรรยายเรื่องราว/คำสอนที่สื่อถึงความ โศกเศร้าของชุมชน อย่างไรก็ตามงานพิธีที่มีขึ้นในปัจจุบัน อาจมีการเปิดเพลงผ่านเครื่องขยายเสียงตามสมัยนิยมควบคู่ไปกับการอ้อทา (โดยไม่มีการขยายเสียง) ของผู้สูงอายุในชุมชน

นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีวัฒนธรรมที่แตกต่างจากชาติพันธุ์อื่น คือ วัฒนธรรมการเล่น/การรำดาบ การฟ้อนในแบบกะเหรี่ยง การเล่นเครื่องดนตรีประเภทดีดที่มีลักษณะคล้ายพิณที่เรียกว่า “เตหน่า” โดยจังหวะทำนองเพลงที่เล่นมีลักษณะเฉพาะ ที่เป็นเพลงที่มีมาแต่ดั้งเดิม การจ้อยซอเพลงคำสอนที่นิยมทำกันในพิธีแต่งงานและงานศพ ซึ่งแต่ละงานจะมีลักษณะการแสดงออกที่แตกต่างกันดังได้กล่าวมาแล้ว รวมทั้งการมีวัฒนธรรมการแต่งกายที่แตกต่างไปจากคนพื้นราบ ถึงแม้ว่าบางส่วนได้รับการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับความสะดวกที่ขยายไปสู่หมู่บ้านแล้วก็ตาม โดยผู้หญิงจะมีหน้าที่ดูแลเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัว ด้วยการทอผ้าฝ้ายตามแบบเครื่องแต่งกายของชนเผ่า

ประเด็นที่ 2 สถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่

2.1 พื้นฐานการท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มบ้าน

เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบกับมีวัฒนธรรมในลักษณะเฉพาะของชนเผ่า รวมทั้งตั้งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ดอยอินทนนท์ อันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยม จึงส่งผลให้หมู่บ้านปกากะญอได้รับอิทธิพลจากการท่องเที่ยว ในแง่ของการเป็นพื้นที่รองรับการท่องเที่ยว ที่ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการใดๆ เพียงแต่อยู่ในฐานะผู้ถูกท่องเที่ยวเท่านั้น โดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่เน้นการศึกษาสภาพนิเวศวิทยาและวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ในรูปของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ(Eco-Tour)และการเดินป่า(Traking) Tour) ที่มีขึ้นเป็นครั้งคราว ขึ้นอยู่กับรายการการท่องเที่ยวที่บริษัทจัดขึ้นและการนำเที่ยวของมัคคุเทศก์ โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวหลังจากการพัฒนาเป็นพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจนถึงปัจจุบัน (สิงหาคม 2542-สิงหาคม 2544) จำนวน 7,592 ราย แบ่งเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย 6,810 ราย คิดเป็นร้อยละ 89 และเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติ จำนวน 719 ราย คิดเป็นร้อยละ 11 โดยในจำนวนนี้มีนักท่องเที่ยวที่กลับมาเที่ยวซ้ำ (ครั้งที่ 2) จำนวน 147 ราย (ชาวไทย 141 ราย ต่างชาติ 6 ราย) (บันทึกสถิติการท่องเที่ยว ศูนย์บริการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บ้านแม่กลางหลวง , 2544) ส่วนสถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่หมู่บ้านปกากะญอในแต่ละกลุ่มบ้านมีความแตกต่างกันไป ตามเงื่อนไขภายในชุมชนและปัจจัยผลักดันจากหน่วยงานภายนอก โดยแยกอธิบายได้ ดังนี้

1. บ้านผาหมอน เดิมมักมีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่ชื่นชอบธรรมชาติและวัฒนธรรม ชาวเขาเข้ามาท่องเที่ยวอยู่เป็นระยะ ๆ ทั้งในแบบที่เข้ามาเอง (walk in) โดยไม่ผ่านบริษัทนำเที่ยวและแบบที่มีมัคคุเทศก์ของบริษัทนำเที่ยวนำมา ซึ่งส่วนใหญ่จะเข้ามาเป็นกลุ่ม เฉลี่ยสูงกว่า 100 รายต่อปี เนื่องจากได้รับการส่งเสริมในลักษณะของพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับองค์ความรู้เรื่องนกในภูมิปัญญาของปกากะญอ จากนักวิจัยภายนอกชุมชน ที่ส่งผลให้ชาวบ้านบางรายที่ร่วมโครงการดังกล่าว ได้รับความรู้และสามารถนำมาใช้รองรับกิจกรรมดูนกสำหรับการท่องเที่ยวได้ นอกจากนั้นพื้นที่บ้านผาหมอนยังเคยเป็นที่ตั้งโครงการทดลองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ก่อนจะย้ายมาใช้พื้นที่บ้านแม่กลางหลวงในเวลาต่อมา แต่อย่างไรก็ตามในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น มีชาวบ้านส่วนน้อยเท่านั้นที่มีส่วนร่วม โดยพบได้ในรูปของไกด์นำเดินป่าดูนกและให้ที่พักในแบบพักกับชาวบ้าน (Home stay) และมีชาวบ้านหลายรายที่ไม่เห็นด้วยกับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น เนื่องจากมีกรณีที่นักท่องเที่ยวมาเสพยาเสพติดเข้ามาเสพยาในหมู่บ้าน

2. **บ้านหนองหล่ม** เนื่องจากเป็นหมู่บ้านในโครงการเข้าค่ายพัฒนาของโรงเรียนในตัวเมืองเชียงใหม่ ดังนั้นการท่องเที่ยวในหมู่บ้านนี้จึงเป็นลักษณะการถูกใช้เป็นที่เข้าค่ายเยาวชนเพื่อศึกษาวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยอาจจะมีนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่นบ้างปะปราย จากที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ในเส้นทางเดียวกันกับหมู่บ้านผาหมอน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น นอกจากนั้นหมู่บ้านหนองหล่มยังได้จัดตั้งศูนย์ทอผ้าปักกาเกอญอ (Nolhota weaving center) ของกลุ่มแม่บ้าน สำหรับการแสดงและจำหน่ายหัตถกรรมผ้าทอ ที่ถือว่าเป็นการร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวของชาวบ้านอีกทางหนึ่ง ส่วนการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวของสหกรณ์การท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวงในอดีต มีชาวบ้านหนองหล่มจำนวนหนึ่งถือหุ้นสหกรณ์ และมีบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและชัดเจน

3. **บ้านอังก่าน้อย** เป็นหมู่บ้านที่มีความใกล้ชิดกับบ้านแม่กลางหลวง โดยเข้าร่วมบริการจัดการสหกรณ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมา เนื่องจากพื้นที่ทำกินส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณบ้านแม่กลางหลวง จึงมุ่งเน้นการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวในบ้านแม่กลางหลวง มากกว่าการพัฒนาหรือทำกิจกรรมในชุมชนของตนเอง การท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านอังก่าน้อย จึงเป็นเพียงพื้นที่รองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของบริษัทนำเที่ยว ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้มีส่วนร่วมใดๆ

4. **บ้านแม่กลางหลวง** เป็นชุมชนที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวมากที่สุด เนื่องจากมีการประชาสัมพันธ์ตามสื่อต่าง ๆ และยังได้รับการสนับสนุนจากอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ นอกจากนั้นยังมีบริษัทเอกชน¹ ได้เข้ามาจัดตั้งศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ภายในบ้านแม่กลางหลวง ประมาณปี พ.ศ. 2541 โดยร่วมมือกับชาวบ้านแม่กลางหลวง มีผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวแทนดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในพื้นที่ทำกินของนายสมศักดิ์ ศิริภูมิทอง ซึ่งเป็นพื้นที่กันออกจากเขตอุทยานฯ ก่อสร้างบ้านพักและร้านอาหาร อย่างละ 1 หลัง และลานสำหรับกางเต็นท์/จัดกิจกรรมนันทนาการ โดยจ้างแรงงานชาวบ้านในการก่อสร้างอัตราวันละ 120 บาท /วัน ใช้เงินลงทุนทั้งสิ้น 50,000 บาท ซึ่งได้จากเงินทุนของบริษัทฯ และนายสมศักดิ์

จากนั้นกลุ่มได้เปิดให้บริการนักท่องเที่ยว โดยการให้เช่าเต็นท์ พื้นที่พักรวม และพื้นที่จัดค่ายสิ่งแวดล้อม โดยรายได้ทั้งหมดจะถูกนำมาแบ่งเป็นสามส่วน คืนให้แก่บริษัท ชัมมิท อีโคทัวร์ จำกัด และนายสมศักดิ์ ซึ่งอีกส่วนจะแบ่งให้ชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ในฐานะเจ้าของต้นทุนทรัพยากร

¹ บริษัท ชัมมิท อีโคทัวร์ จำกัด

ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรในชุมชน ทั้งในด้านนิเวศวิทยา ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและประเพณี/วัฒนธรรม เป็นวัตถุประสงค์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบและนำไปใช้สำหรับสร้าง แนวกันไฟในช่วงฤดูแล้งและค่าอาหารกลางวันให้แก่เด็กนักเรียนในชุมชน ส่วนรายจ่ายที่กลุ่มต้องรับผิดชอบ ได้แก่ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ในการบริการ เช่น ไม้พิน แก๊ส อาหารเจ้าหน้าที่ ค่าดูแลซ่อมแซมที่พัก และค่าประชาสัมพันธ์

สำหรับนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวเดิมที่เคยมาใช้บริการจากศูนย์ การท่องเที่ยวของบริษัท ที่บ้านผาหมอน โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในการบริหารจัดการ ของกลุ่ม บริษัท ชัมมิท อีโคทัวร์ จำกัด ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาควบคุมดูแลและมอบให้ นายทองคำ ชูทองสุข ชาวบ้านแม่กลางหลวงที่เข้ามาร่วมพัฒนาเป็นรายแรก เป็นผู้ดูแลการจัดกิจกรรมบริการ นักท่องเที่ยว ส่วนโครงสร้างการบริหารงานแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ระหว่างบริษัท ที่มีหน้าที่ทำการตลาด บัญชีและวางแผนกิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวแทนชาวบ้านในการจัดการและนำข้อมูลของ การท่องเที่ยวในพื้นที่ไปขยายผลแก่ลูกบ้าน ซึ่งทั้ง 2 ฝ่ายจะช่วยกันบริหารงาน โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ดำเนิน กิจกรรม เช่น ผู้สื่อความหมายหรือไกด์ท้องถิ่น การแสดงศิลปวัฒนธรรมชนเผ่าบนลานกิจกรรม และดูแล บริเวณที่พัก เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมที่จัดบริการให้แก่นักท่องเที่ยวสามารถจัดเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันตลอดวัน ดังนี้

1. กิจกรรมดูนก เวลาประมาณ 7.00 น.
2. เดินป่าศึกษาธรรมชาติ เวลาประมาณ 10.00 น.
3. ศึกษาวิถีชีวิตชาวปากากญอ เวลาประมาณ 16.00 น.
4. กิจกรรมบริเวณลานแสดงในที่พัก ได้แก่ การแสดงดนตรีสื่อความหมายธรรมชาติ การขอและพ้อนรำโดยใช้เครื่องดนตรีชาวปากากญอ (เตหน่า)
5. กิจกรรมดูดาวและเล่นิทานแห่งดวงดาว ซึ่งเป็นการให้ความรู้ด้านนิเวศที่เชื่อมโยงตั้งแต่ ระบบสุริยะจักรวาล สิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ พืชและสัตว์ และตัวเรา โดยจะใช้ประสบการณ์จากกิจกรรม ที่ 2 มาประกอบการบรรยาย

ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะให้ชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการ ยกเว้นกิจกรรมที่ 2 , 4 และ 5 จะมี เจ้าหน้าที่ของบริษัท เข้าร่วมด้วย โดยการทำกิจกรรมแต่ละครั้งกลุ่มการท่องเที่ยวต้องจ่ายค่าตอบแทนให้ แก่ผู้รับผิดชอบกิจกรรมในทุก ๆ ครั้ง นอกจากนี้กลุ่มการท่องเที่ยวยังรับจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบของ ค่ายสิ่งแวดล้อม ค่าพัฒนาคุณภาพชีวิต การจัดกิจกรรมการถ่ายภาพเบื้องต้น การจัดกิจกรรมดูกล้วยไม้

และมีสื่อ การจัดกิจกรรมห้องเรียนธรรมชาติและการเปิดให้กลุ่มผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงาน ซึ่งรูปแบบการ
ท่องเที่ยวที่จัดขึ้นเป็นพิเศษนี้ บริษัทฯจะเข้ามาดำเนินการและรับผิดชอบทั้งหมด

สำหรับชาวบ้านที่มีบทบาทในการทำกิจกรรมร่วมกับนักท่องเที่ยวในหน้าที่ดังกล่าว
มีจำนวนประมาณ 15 คน ซึ่งระบบการจัดชาวบ้านเข้าทำกิจกรรม อาศัยการลงชื่อจัดลำดับก่อนหลัง
เพื่อให้เกิดการกระจายค่าตอบแทน รวมทั้งให้ชาวบ้านได้สัมผัสประสบการณ์และเรียนรู้เทคนิควิธีการสื่อ
ความหมายทางธรรมชาติ และการให้ความรู้เรื่องประเพณีวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว นอกจากนี้ชาวบ้าน
ยังได้นำผลิตภัณฑ์งานฝีมือ และผลผลิตทางการเกษตรมาจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวใน
ระยะแรกนี้ชาวบ้านจึงมีบทบาทในการจัดการค่อนข้างมาก ถึงแม้ว่าบทบาทที่ได้รับส่วนใหญ่เป็นเพียง
การปฏิบัติเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็สามารถพัฒนาประสบการณ์ ความรู้ในการจัดการการ
ท่องเที่ยวได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากการมีทักษะในการเดินป่า ตลอดจนความรู้ด้านนิเวศวิทยา และความรู้
ทางวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่า ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประการหนึ่ง

อย่างไรก็ตามการดำเนินการในช่วงแรกได้เกิดปัญหาระหว่างกลุ่มฯ และชาวบ้าน เนื่องจาก
ชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวไม่สามารถอธิบายการทำงานของกลุ่มฯ ให้แก่ชาวบ้านใน
หมู่บ้านได้ จึงเรียกร้องให้จัดการประชุมขึ้น เพื่อให้กลุ่มแจ้งรายละเอียดและวัตถุประสงค์การดำเนินการ
พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและกำหนดข้อตกลง รวมทั้งขอบเขตของการใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านเพื่อ
การท่องเที่ยวและการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมด้วย เช่น เจ้าหน้าที่อุทยาน
เจ้าหน้าที่ประจำหน่วยรักษาต้นน้ำ และสายตรวจอุทยานฯ โดยที่ประชุมสามารถยุติปัญหาลงได้ ชาวบ้าน
จึงเริ่มมีความเข้าใจการดำเนินงานของกลุ่ม และกำหนดให้จัดการประชุมขึ้นทุกเดือนเพื่อให้ชาวบ้านได้รับรู้
ความเป็นไปในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเองอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนั้นยังสังเกตได้ว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวดังกล่าว ชาวบ้านมีบทบาทการจัดการ
และการกำหนดทิศทางการพัฒนา ที่ก่อให้เกิดกรอบในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชน
สามารถยอมรับได้ ดังนั้นสถานการณ์การท่องเที่ยวในช่วงนี้จึงดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ส่งผลให้ชาวบ้าน
กลุ่มอื่นต้องการเข้ามาดำเนินการบ้าง จึงมีการจัดตั้งกลุ่มการท่องเที่ยวขึ้นอีกกลุ่มในพื้นที่แม่กลางหลวง
โดยการนำของนายก่อธิ เพชรไพรพนาวัดีย์ ชาวบ้านหนองหล่มร่วมกับชาวบ้านอีก 10 คน
จากห่อมบ้านอื่น (บ้านหนองหล่ม บ้านอ่างกาน้อย บ้านผาหมอน) ก่อสร้างบ้านพักสำหรับนักท่องเที่ยว
จำนวน 1 หลัง จากเงินทุนที่รวบรวมได้ จำนวน 12,000 บาท นอกจากนี้ยังซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ใน
บ้านพักจากงบประมาณของบุคคลภายนอก ที่ผ่านมาจากเจ้าหน้าที่บริษัท ชัมมิท อีโคทัวร์ จำกัด จำนวน
28,000 บาท แล้วจัดตั้งเป็นสหกรณ์ โดยนำจำนวนเงินทุนทั้งหมดรวมทั้งเงินสนับสนุนมาแปรค่าเป็นหุ้น ๆ

ละ 500 บาท และปันผลให้สมาชิกในทุก ๆ เดือน ในอัตราร้อยละ 70 ของรายได้จากการให้เช่าที่พัก ส่วนอีกร้อยละ 30 หักไว้เป็นเงินทุนสำรองของ สหกรณ์ในการบริหารจัดการต่อไป

โดยการถือหุ้นของชาวบ้านนอกจากจะสามารถลงทุนเป็นจำนวนเงินแล้ว ยังทำได้โดยการตีค่าแรงจากการทำงานก่อสร้างที่พักในระยะแรกหรือจากมูลค่าของที่ดินที่ใช้ก่อสร้างที่พักได้เช่นกัน ซึ่งกลุ่มได้เปิดบริการให้เช่าที่พักแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มนักท่องเที่ยวของกลุ่มบ้านแม่กลางหลวง เนื่องจากใช้พื้นที่เดียวกันเป็นพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยว ส่วนรายจ่ายที่ต้องรับผิดชอบ ได้แก่ ค่าจ้างและเงินเดือนเจ้าหน้าที่ แก๊สตะเกียง เทียนไข ถูขยະ น้ำมันก๊าด และค่าซ่อมแซมปรับปรุงบ้านพัก ซึ่งในการดำเนินการมอบให้นายบุญธรรม บรรพตศิริไพร เป็นผู้รับผิดชอบภายใต้โครงสร้างการบริหารงานของกลุ่มกรรมการสหกรณ์ จำนวน 10 คน และการดำเนินการจะมีเจ้าหน้าที่ที่ตั้งจากสมาชิกในกลุ่มสหกรณ์รับผิดชอบ ส่วนบริษัทจะมีบทบาทในการให้คำปรึกษาการบริหารงานทั้งหมด

สำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่กลุ่มจัดขึ้นเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยว จะเป็นรายการเดียวกันกับกลุ่มบ้านแม่กลางหลวง แต่ต่างกันที่กลุ่มสหกรณ์จะไม่มีการจัดกิจกรรมที่ต้องใช้ลานกิจกรรม แต่เนื่องจากการดำเนินการในพื้นที่เดียวกัน จึงส่งผลให้กิจกรรมที่จัดขึ้นต้องทำร่วมกัน โดยแบ่งให้นายทองคำ รับผิดชอบกิจกรรมการเดินป่า สื่อความหมายธรรมชาติ ส่วนนายบุญธรรม รับผิดชอบเรื่องของไกด์ท้องถิ่น ซึ่งทั้งสองกลุ่มสามารถบริหารจัดการจนทำรายได้หมุนเวียนเป็นผลกำไรได้อย่างต่อเนื่อง แต่เนื่องจากกลุ่มของสหกรณ์มีต้นทุนที่สูงกว่าและไม่มีต้นทุนให้เช่ากางเช่นเดียวกับกลุ่มบ้านแม่กลางหลวง รายได้ที่ได้รับในแต่ละเดือนจึงต่ำกว่า ส่งผลให้ชาวบ้านกลุ่มสหกรณ์มีความต้องการรวมกิจการทั้งสองกลุ่มเข้าด้วยกัน ประกอบกับทางอุทยานฯ ได้เลือกใช้พื้นที่บ้านแม่กลางหลวง เป็นพื้นที่ทดลองตามโครงการการร่วมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ(Ecotourism) อุทยานแห่งชาติกลุ่มนครพิงค์² ที่ได้รับการอนุมัติให้ดำเนินโครงการโดยกรมป่าไม้ และสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจากภาคเอกชน โดยใช้พื้นที่เป็นจุดทดลองเพื่อฝึกปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบครบวงจร ในอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2543 ชาวบ้านจึงได้ร่วมประชุมและมีมติให้รวมกลุ่มการท่องเที่ยวทั้งสองเข้าด้วยกัน โดยมีหัวหน้าฝ่ายนันทนาการและสื่อความหมาย อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์³ เป็นที่ปรึกษา และได้เปลี่ยนแปลงระบบการบริหารงาน ดังนี้

² เป็นโครงการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่อุทยานดอยอินทนนท์ ออบหลวง ออบขานและแม่โถ เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมให้คงอยู่ ด้วยการจัดการโดยชุมชนในพื้นที่ มีระยะเวลาดำเนินการ 5 ปี (1 มิถุนายน 2541 – 30 พฤษภาคม 2546)

³ เป็นเจ้าหน้าที่อุทยานฯที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินการของบริษัท ชัมมิท อีโค ทัวร์ จำกัด จึงไม่สามารถกำหนด บทบาทที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ที่สร้างความสับสนให้ทั้งทีมวิจัยและชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง

1. จัดการบริหารในรูปของสหกรณ์ ภายใต้ชื่อ “สหกรณ์บริการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ดอยอินทนนท์ บ้านแม่กลางหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” โดยได้ขอรับการสนับสนุนความรู้การจัดการและจัดระบบจากสหกรณ์อำเภอจอมทอง ซึ่งได้ส่งวิทยากรเข้ามาอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้าน
2. แต่งตั้งประธานสหกรณ์และกรรมการบริหารสหกรณ์ จำนวน 10 คน เพื่อเข้ามาบริหารงาน โดยเป็นชาวบ้านแม่กลางหลวง บ้านอ่ากาน้อยและบ้านหนองหล่ม
3. แต่งตั้งผู้จัดการสหกรณ์จากบุคคลภายนอกเข้ามาดูแลการจัดการและระบบบัญชี
4. กำหนดการจ่ายค่าตอบแทนประจำให้แก่เจ้าหน้าที่ชาวบ้านที่เข้ามาดำเนินการ (ซึ่งเดิมไม่มีการจ่ายเงินเดือนประจำ แต่จะจ่ายให้ตามจำนวนครั้งที่ให้บริการนักท่องเที่ยว)
5. ขยายโครงการเพิ่มขึ้น โดยก่อสร้างที่พัก กระท่อมฟางและบ้านพัก รวมทั้งจัดซื้อเต็นท์เพิ่ม
6. บริษัท ชัมมิท อีโคทัวร์ จำกัด ได้ลดบทบาทการบริหารจัดการลง เพื่อให้ชาวบ้านมีอำนาจในการบริหารจัดการและการตัดสินใจเพียงลำพัง แต่ยังคงมีบทบาทในด้านการจัดกิจกรรมบริการแก่นักท่องเที่ยวชัดเจนเหมือนเดิม และคงจำนวนหุ้นที่มีอยู่ในสหกรณ์ไว้เช่นเดิม

การตัดสินใจขยายโครงการเพื่อการทำรายได้ให้สูงขึ้นดังกล่าว ส่งผลให้ต้นทุนการจัดการท่องเที่ยวเพิ่มสูงขึ้น และจำนวนเงินสะสมของสหกรณ์มีจำนวนลดลง เนื่องจากนำมาใช้ในการลงทุน ดังนั้นภายหลังจากปรับเปลี่ยนกิจการแล้ว เงินปันผลที่สมาชิกได้รับจึงมีจำนวนน้อยลงหรืออาจไม่มีการปันผลเลยในบางเดือน สหกรณ์จึงประกาศลดมูลค่าหุ้นให้เหลือเพียง 100 บาท เพื่อให้เกิดการปันผลในอัตราส่วน/มูลค่าหุ้นที่สูงขึ้น รวมทั้งเปิดรับสมาชิกเพิ่ม

จากนั้นสภาพการการท่องเที่ยวที่เกิดจากการจัดการของชาวบ้านตามลำพัง จึงยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เนื่องจากชาวบ้านไม่มีศักยภาพทางการตลาดและไม่สามารถพัฒนาคุณภาพพื้นที่ให้นักท่องเที่ยวยอมรับได้ รวมทั้งไม่สามารถสร้างความประทับใจในการบริการ ที่เกิดจากการพัฒนาพื้นที่โดยการก่อสร้างที่พักจำนวนมากจนบดบังธรรมชาติของท้องถิ่น หรือการปรุงแต่งการบริการให้เหมือนวิถีการดำรงชีวิตของชาวเมือง รวมทั้งการละเลยกิจกรรมสื่อธรรมชาติ การแสดงประเพณีและวัฒนธรรมของชนเผ่า ที่เคยจัดบริการนักท่องเที่ยว

สถานการณ์การท่องเที่ยวในช่วงนี้ จึงเข้าสู่ภาวะวิกฤตที่มีความขัดแย้งภายในกลุ่ม ทั้งระหว่างชาวบ้านเอง ที่แตกเป็น 2 กลุ่ม ระหว่างผู้ที่เป็นสมาชิกสหกรณ์และที่ไม่เป็นสมาชิก ซึ่งเกิดจากผลประโยชน์ที่ชุมชนแม่กลางหลวงได้รับจากต้นทุนทางทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ยังคงถือได้ว่าเป็นความขัดแย้งเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้เนื่องจากรูปแบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่ยังคงต้องพึ่งพากัน ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องเลือกการประนีประนอมต่อกันเพื่ออยู่ดีปัญหา

นอกจากนั้นยังมีความขัดแย้งระหว่างสมาชิกสหกรณ์และบริษัทฯ เนื่องจากสมาชิกไม่สามารถยอมรับภาวะการขาดทุนของสหกรณ์ได้ ประกอบกับไม่มีความรู้ในเรื่องระบบบัญชี จึงไม่เข้าใจว่าทำไมจึงไม่มีการปันผล ไม่มีรายได้ ที่ก่อให้เกิดความไม่แน่ใจในความมั่นคงของสหกรณ์ เห็นได้จากข้อสรุปในการประชุมสมาชิกสหกรณ์ที่ผ่านมา มักมีการอภิปรายกันในเรื่องของรายได้ ที่มาที่ไปของรายจ่าย รวมทั้งความไม่เชื่อใจบริษัทฯ ที่มีบทบาทในการจัดการมากกว่าชาวบ้านอยู่เสมอๆ จนมีมติให้บริษัทฯ ซึ่งมีจำนวนมูลค่าหุ้นมากกว่าชาวบ้านถอนตัวออกจากการเป็นสมาชิกสหกรณ์ เนื่องจากชาวบ้านเข้าใจว่าการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมาสามารถสร้างรายได้ให้ชุมชน แต่บริษัทฯ ไม่ต้องการแบ่งผลกำไรที่ได้ให้ชาวบ้าน ประกอบกับในระยะหลังเจ้าหน้าที่ของบริษัทจะเข้ามาดำเนินการจัดกิจกรรมบริการให้นักท่องเที่ยวเองทั้งหมด โดยไม่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่เคยทำหน้าที่ดังกล่าวได้มีส่วนร่วม ซึ่งจะหมายถึงรายได้จากการบริการจะตกไปสู่บริษัททั้งหมดเช่นกัน

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้สหกรณ์มีภาพลักษณ์ในเชิงลบ มีความวุ่นวายเป็นปัญหาที่ต้องจัดการ อีกทั้งยังไม่สามารถสร้างรายได้ให้ชาวบ้านจากการลงทุน เป็นผลให้ชาวบ้านบางส่วนไม่ต้องการร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ตน แต่จะเลือกหาประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น โดยการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและผลิตภัณฑ์ฝีมือให้แก่นักท่องเที่ยวมากกว่า

จากสถานการณ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมาสามารถสรุปได้ว่าชาวบ้านมีความต้องการในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนของตน แต่ยังขาดความพร้อมทั้งในเรื่องความรู้ในการจัดการท่องเที่ยว ทั้งในด้านการตลาดและการจัดกิจกรรมบริการ รวมทั้งการจัดระบบบัญชีที่ก่อให้เกิดความล้มเหลวจากการพัฒนาในที่สุด และเมื่อเปรียบเทียบระดับความสำเร็จของการจัดการในระยะก่อนและหลังการรวมกลุ่ม เห็นได้ว่าในช่วงแรกชาวบ้านสามารถจัดการกลุ่มได้มีประสิทธิภาพมากกว่า ที่อาจเนื่องมาจากขนาดของกลุ่มที่ใหญ่และซับซ้อนเกินไป รวมทั้งมีการใช้กฎระเบียบในการจัดการซึ่งแตกต่างไปจาก แนวทางการจัดการกลุ่มตามธรรมชาติของชาวบ้าน ที่อาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมแบบพึ่งพาเป็นตัวกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่ม

นอกจากนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมา ยังมีทั้งชาวบ้านแม่กลางหลวงและชาวบ้านกลุ่มอื่นที่มีบทบาทในการจัดการ ที่ก่อให้เกิดทรัพย์สินที่เกิดจากการลงทุนร่วมกัน จึงเป็นการยากที่จะเลือกพิจารณาความสามารถและความพร้อมในการจัดการเฉพาะกลุ่มบ้านแม่กลางหลวง เพื่อตอบสนองแนวทางการศึกษาที่มุ่งเน้นความสำคัญของชุมชนในพื้นที่ที่ถูกใช้เป็นต้นทุนทางการท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าเป้าหมายการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านแม่กลางหลวงจะกระทำเพื่อบำรุงรักษาทรัพยากรในชุมชนและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ต่างจากกลุ่มอื่นที่อาจเน้นเฉพาะเรื่องของรายได้เป็นหลัก

โดยไม่ได้มีส่วนพัฒนาชุมชนและรักษาทรัพยากรแต่อย่างใด ดังนั้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวในระยะต่อไปจึงจำเป็นต้องกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจนไม่ว่าจะเป็นการเริ่มต้นใหม่เฉพาะชุมชนบ้านแม่กลางหลวง หรือการพัฒนาต่อจากกลุ่มการท่องเที่ยวเดิมก็ตาม

2.2 บทบาทการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน

สำหรับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเมื่อพิจารณาเฉพาะบทบาทของชาวบ้านแม่กลางหลวง จะชัดเจนในช่วงการเริ่มต้นพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ ก่อนการรวมกลุ่มในรูปของสหกรณ์ ทั้งในระดับของการวางแผน เช่น การมีส่วนร่วมในการกำหนดขอบเขตพื้นที่และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านยอมรับได้ หรือการร่วมกำหนดรูปแบบการแบ่งปันรายได้/การดำเนินการของผู้ใหญ่บ้านที่ถือเป็นตัวแทนชาวบ้าน ส่วนในระดับการดำเนินการและการปฏิบัติพบได้ในลักษณะของการเข้าร่วมให้บริการนักท่องเที่ยว เช่น เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เป็นผู้สื่อความหมายธรรมชาติ เป็นผู้แสดงวัฒนธรรมประเพณี การนำเดินป่า ซึ่งได้ค่าตอบแทนครั้งละ 50 บาท/กิจกรรม ที่อาจมีเฉพาะแต่ชาวบ้านที่มีความสามารถในเรื่องดังกล่าวเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านส่วนอื่นก็ยังมีโอกาสเข้าร่วมโดยการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรและผลิตภัณฑ์ งานฝีมือให้แก่นักท่องเที่ยว อันนำมาซึ่งรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว

ซึ่งจะเห็นได้ว่าบทบาทของชาวบ้านในช่วงนี้มีความผสมผสานกลมกลืนกัน มีบทบาทและได้รับผลประโยชน์ที่กระจายไปทุกกลุ่มของชาวบ้าน ถึงแม้ว่าอาจเหลื่อมล้ำกันบ้างในส่วนของนายสมศักดิ์ ที่อาจจะได้รับผลประโยชน์ที่มากกว่าเนื่องจากได้ลงทุนทั้งด้านงบประมาณและที่ดิน แต่ต้นทุนส่วนหนึ่ง ก็ยังเป็นทรัพยากรภายในชุมชนที่ถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชาวบ้าน ดังนั้นชาวบ้านจึงมีความพอใจในบทบาทหน้าที่ที่ตนได้รับ รวมทั้งรายได้และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ทั้งในระดับชุมชนและระดับบุคคล

โดยบทบาทดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงไปหลังจากการรวมกลุ่มในรูปของสหกรณ์ เนื่องจากมีการให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์ระดับบุคคลโดยเฉพาะสิทธิของการเข้าเป็นสมาชิกมากขึ้น และละเลยการตอบแทนให้แก่ชุมชนผู้ถูกใช้เป็นตัวต้นทุนทรัพยากร โดยสมาชิกนอกจากจะมีส่วนร่วมในการลงทุนแล้วยังจะมีบทบาทในการวางแผนและให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เช่น การทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ผู้สื่อความหมายธรรมชาติ ผู้แสดงประเพณี/วัฒนธรรมประจำเผ่า ซึ่งล้วนแต่จะได้ค่าตอบแทน ส่วนชาวบ้านที่ไม่ได้ร่วมเป็นสมาชิกสหกรณ์ที่มีความต้องการทำงานดังกล่าว ส่วนใหญ่มักจะถูกพิจารณาให้ทำหน้าที่นั้นหลังกลุ่มสมาชิกเสมอ

ดังนั้นการจัดการในรูปแบบของสหกรณ์จึงมีผลต่อการกำหนดระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านให้มีขอบเขตที่แคบลงจากเดิมที่ชาวบ้านทั้งหมดเคยร่วมมือกันจัดการในฐานะที่เป็นเจ้าของพื้นที่ ส่งผลให้บทบาทของชาวบ้านที่ไม่ใช่สมาชิกสหกรณ์ พบได้เพียงการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร เช่น สตอเบอรี่ ดอกไม้เมืองหนาวและลูกท้อ ให้แก่นักท่องเที่ยวในบริเวณร้านค้าของสหกรณ์ ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้มากถึงรายละ 2,000 – 3,000 บาท ถึงแม้ว่ารายได้บางส่วนจะต้องหักเป็นค่าฝากขายให้แก่ สหกรณ์ก็ตาม นอกจากนั้นยังพบว่า การจำหน่ายสินค้าให้แก่นักท่องเที่ยว ในบางครั้งชาวบ้านสามารถทำได้โดยไม่ต้องผ่านสหกรณ์ ซึ่งจะจำหน่ายได้ภายในหมู่บ้านเมื่อมีนักท่องเที่ยวขึ้นไปเยี่ยมชมวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ที่ชาวบ้านอาจทำการเสนอขายหรือนักท่องเที่ยวเป็นผู้ร้องขอ โดยสินค้าส่วนใหญ่ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ผ้าทอและงานหัตถกรรมอื่นๆ รายได้จากการจำหน่ายในกรณีนี้ ชาวบ้านจะได้รับทั้งหมดโดยไม่ถูกหักเข้าสหกรณ์ แต่อย่างไรก็ตามบทบาทของสมาชิกที่ชัดเจนขึ้นนั้น ก็สามารถพบได้เพียงในระดับของการปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ โดยการวางแผนและการจัดการยังเป็นหน้าที่ของบริษัทฯ

จากเหตุการณ์ดังกล่าวจึงอาจพิจารณาได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการจัดการให้อยู่ในรูปแบบของสหกรณ์ ส่งผลให้กลุ่มมีลักษณะของปัจเจกบุคคลและไม่เป็นการจัดการโดยส่วนรวมอีกต่อไป ก่อให้เกิดความไม่รู้สึกเป็นเจ้าของในกิจการของชาวบ้านที่ไม่เป็นสมาชิก ทั้งๆที่การท่องเที่ยวดังกล่าวใช้พื้นที่ชุมชนเป็นสถานที่บริการ และเมื่อชาวบ้านเห็นว่าตนไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง(ในลักษณะของการลงหุ้น) บทบาทการเข้าร่วมพัฒนาจึงลดลงตามไปด้วย

แต่อย่างไรก็ตามทัศนคติของชาวบ้านกลุ่มนี้ก็ยอมรับว่าการท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบใดๆ แก่ตนเองและชุมชน จึงยินดีให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนและเห็นด้วยกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในอนาคต โดยการท่องเที่ยวที่จัดขึ้นต้องอยู่ในขอบเขตและข้อกำหนดที่ชาวบ้านโดยรวมยอมรับได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของยาเสพติดและการกระทำผิดประเพณีความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งในการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้เสนอไว้ในการประชุมร่วมกันของชาวบ้านทั้งสองกลุ่ม

นอกจากนั้นบทบาทของชาวบ้านที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกสหกรณ์ ยังสามารถพิจารณาได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ร่วมถือหุ้นแต่ไม่ได้เข้าร่วมบริหารจัดการ และกลุ่มที่ร่วมถือหุ้นและมีตำแหน่งในการบริหารงาน หรือเป็นเจ้าหน้าที่ประจำสหกรณ์ ซึ่งทั้งสองกลุ่มจะมีบทบาทในการร่วมจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ รวมทั้งการได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มหลังนอกจากจะถือหุ้นสหกรณ์ซึ่งจะมีบทบาทในการจัดการในฐานะของสมาชิกสหกรณ์แล้ว จะมีบทบาทในการดูแลและดำเนินการกิจการการท่องเที่ยวของสหกรณ์และยังได้รับผลประโยชน์ในรูปแบบของเงินเดือนประจำ รวมทั้งมีรายได้ในรูปแบบค่าบริการ

และค่าจ้างจากนักท่องเที่ยว โดยทั้งสองกลุ่มมีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ และมีความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้ดีขึ้นกว่าที่เป็น และจากการพิจารณาบทบาทของชาวบ้านแต่ละกลุ่มบ้านสังเกตได้ว่าชุมชนบ้านผาหมอนจะไม่มีความคิดเห็นที่ชัดเจนเกี่ยวกับพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเองที่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลภายนอก โดยเฉพาะการนำเดินป่าดูนก ส่งผลให้บทบาทของชาวบ้านผาหมอนเป็นการสังเกตการณ์ และศึกษาการทำงานของสหกรณ์เพื่อใช้เป็นข้อมูลการตัดสินใจพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเองมากกว่า ส่วนบทบาทของชาวบ้านกลุ่มอื่น จะร่วมเป็นแกนนำในการต่อรองประสานงานกับบริษัท และมีบทบาทสำคัญในสหกรณ์ เช่น เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำเดินป่าให้นักท่องเที่ยวต่างประเทศ เนื่องจากสามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้ หรือเป็นผู้ดูแลจัดการสถานที่จัดกิจกรรมเดินป่า จัดที่พักและอาหารสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งความแตกต่างในส่วนนี้จะเป็พื้นฐานสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มบ้านในลำดับต่อไป

2.3 ปัญหาการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมา

การท่องเที่ยวที่ผ่านมาถึงแม้ว่าได้ดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง ด้วยการร่วมมือของบริษัทและกลุ่มแกนนำชาวบ้านก็ตาม แต่จากการจัดกิจกรรมทำให้ทราบว่าชาวบ้านบางส่วนที่มีความคิดและทัศนคติต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในทางลบ เนื่องจากความเข้าใจว่า

- 1) มัคคุเทศก์นำยาเสพติดเข้ามาบริการให้นักท่องเที่ยวในบริเวณชุมชน ทำให้ภาพลักษณ์ของชุมชนเสื่อมเสีย
- 2) นักท่องเที่ยวมักเข้ามาแสดงพฤติกรรมขัดต่อหลักความเชื่อของชุมชน เช่น การแสดงความรักในที่สาธารณะ ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นการทำผิดผี และจะก่อให้เกิดความชั่วร้ายมาสู่หมู่บ้าน
- 3) มัคคุเทศก์ที่นำนักท่องเที่ยวเข้ามายังชุมชน มักเอาเปรียบชาวบ้านโดยการหักกำไรจากการขายสินค้าหัตถกรรมของชาวบ้าน

ดังนั้นหลังจากมีการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์เพื่อจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวงที่มีสมาชิกเป็นชาวบ้านจากหลายกลุ่มบ้าน จึงเกิดปัญหาความไม่เข้าใจระบบการทำงาน การไม่ให้ความร่วมมือจากชาวบ้านบางส่วน รวมทั้งการไม่เห็นด้วยต่อการพัฒนาที่เกิดขึ้น ซึ่งสามารถแบ่งชาวบ้านออกตามพฤติกรรมที่แสดงต่อการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นได้ 3 ประเภท(เฉพาะกลุ่มบ้านแม่กลางหลวง) ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านที่เห็นด้วยและพร้อมจะให้การร่วมมือ กลุ่มชาวบ้านที่รอดูท่าที และยังไม่มีการตัดสินใจ และกลุ่มชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการท่องเที่ยวและไม่ให้ความร่วมมือใดๆ จำนวน ร้อยละ 25 , 50 และ 25 ตามลำดับ

นอกจากความขัดแย้งด้านความคิดที่เกิดขึ้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนแล้ว ในการดำเนินงานของกลุ่มสหกรณ์ในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวง ยังมีปัญหา/อุปสรรคเกิดขึ้น ได้แก่

1. ชาวบ้านเข้าใจว่าสหกรณ์การท่องเที่ยว เกิดจากการลงทุนของบริษัท ชัมมิต อีโคทัวร์ จำกัด เพียงรายเดียว เนื่องจากหุ้นของบริษัทเป็นทุนก้อนใหญ่ จึงไม่เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และไม่ให้ความร่วมมือ
2. ธรรมชาติของการท่องเที่ยวที่มีปริมาณนักท่องเที่ยวไม่คงที่ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้
3. มัคคุเทศก์และบริษัททัวร์ภายนอกที่เข้ามาในพื้นที่มักไม่ยอมเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ให้แก่ชุมชน เช่น ที่พัก และอาหาร ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการท่องเที่ยวไม่สามารถสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
4. ผลประโยชน์ที่ได้จากการปันผลในแต่ละเดือน ถือเป็นการลงทุนระยะยาวสำหรับชาวบ้าน และได้รับผลตอบแทนช้าเกินไป ประกอบกับยังอยู่ในช่วงแรกที่มีการลงทุนถาวรมาก ทำให้ไม่เกิดกำไรจากการลงทุน ชาวบ้านบางส่วนจึงเริ่มถอนหุ้นและไม่เข้าร่วมกิจกรรม

โดยสรุปแล้วปัญหาที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เกิดจากความไม่เข้าใจระบบของการท่องเที่ยวและความไม่พร้อมต่อการพัฒนาด้วยตนเองของชาวบ้าน ที่มีพื้นฐานรักสงบไม่ชอบการเสี่ยง และการมือคติดอกกรรมป่าไม้จากกรณีความขัดแย้งเรื่องที่ดินและป่าไม้เป็นทุนเดิม โครงการใดที่อุทยานฯ มีส่วนเกี่ยวข้อง จึงไม่ได้รับความสนใจจากชาวบ้านมากนัก ประกอบกับการดำเนินโครงการในช่วงแรกได้นำบุคคลภายนอกเข้ามาบริหารจัดการ ทำให้เกิดการกีดกันไม่ให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมและก่อให้เกิดความไม่เข้าใจถึงผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น

ซึ่งในช่วงการพัฒนาได้มีการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นบางส่วน เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความพอใจมากที่สุด โดยสมาชิกมีมติให้ บริษัท ชัมมิต อีโคทัวร์ ถอนหุ้นบางส่วนคืนให้มีจำนวนใกล้เคียงกับจำนวนหุ้นของชุมชน เพื่อไม่ให้มีอำนาจในการบริหารจัดการมากกว่าชุมชน และได้คัดเลือกคณะกรรมการซึ่งเป็นชาวบ้านทั้งหมดขึ้นมาจัดการแทนเจ้าหน้าที่ชุดเดิม จึงมีผลให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วม ทั้งในเรื่องการบริหารจัดการและการเข้ามาเป็นแรงงานในภาคการบริการมากยิ่งขึ้น จากสถานการณ์การท่องเที่ยวในช่วงที่ผ่านมา จึงเป็นระยะของการเรียนรู้ ค้นหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับ

ของชุมชนส่วนรวม การวิจัยชิ้นนี้จึงมีหน้าที่เป็นกลไกผลักดันและให้คำปรึกษา ความช่วยเหลือแก่ชุมชน เพื่อให้สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวต่อไปได้อย่างยั่งยืน

บทที่ 5

กระบวนการพัฒนาการท้องถิ่น

จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเพื่อตรวจสอบความต้องการและความเป็นไปได้ต่อการพัฒนาการท้องถิ่นในพื้นที่ ตลอดจนสถานการณ์การท้องถิ่นและปัญหาเนื่องจากการท้องถิ่นในการรายงานผลในบทที่ผ่านมา สามารถนำมาใช้วางแผนและกำหนดขั้นตอนการพัฒนาองค์ความรู้ทางการท้องถิ่นให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ ประกอบกับการวิจัยครั้งนี้มีลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน การพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ซึ่งแสดงเป็นประเด็นการวิจัย ได้ดังนี้

เนื่องจากเป็นการวิจัยที่ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกรอบในการวิจัย ดังนั้นกระบวนการพัฒนาหรือกระบวนการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นแก่ชาวบ้าน จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนร่วมกันระหว่างนักวิจัยและชาวบ้าน โดยมีการกำหนดเป็นแผนงานได้ ดังนี้

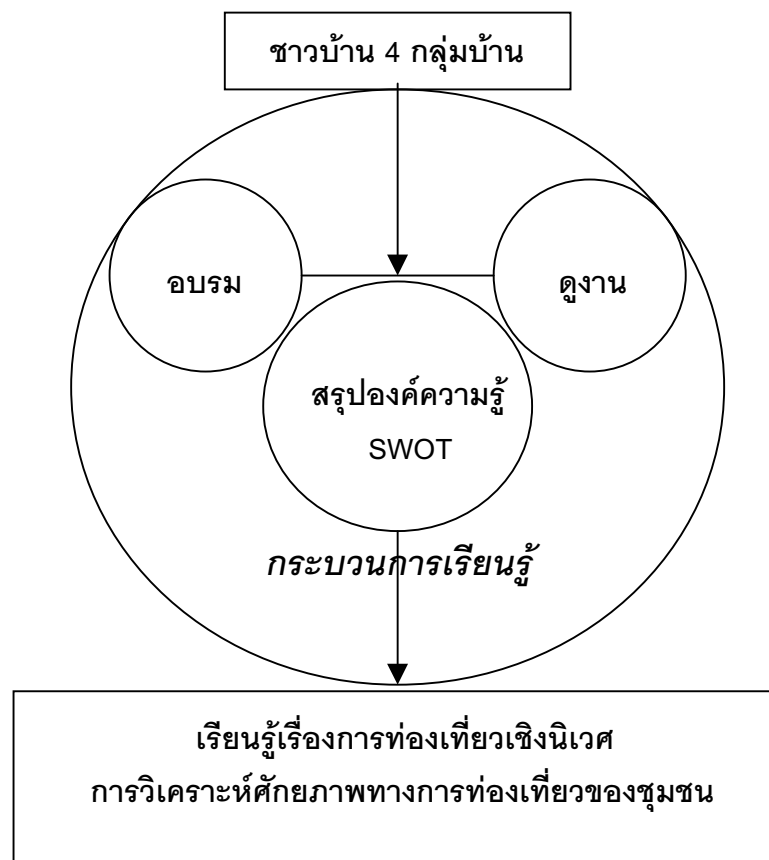
1. การสร้างองค์ความรู้ด้านการท้องถิ่นเชิงนิเวศ

ในการศึกษาสถานการณ์การท้องถิ่นในช่วงที่ผ่านมา ทำให้ทราบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีปัญหาเรื่องความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการท้องถิ่นเชิงนิเวศ และไม่กล้าตัดสินใจเข้าร่วมพัฒนาการท้องถิ่นเชิงนิเวศในชุมชน จำเป็นต้องให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องดังกล่าว เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ความรู้เป็นแนวทางการตัดสินใจตอบรับหรือปฏิเสธการเข้าร่วมพัฒนาการท้องถิ่นเชิงนิเวศที่จะเกิดขึ้น

ในขั้นตอนนี้มีวิธีดำเนินการผ่านการอบรมให้ความรู้ โดยเชิญวิทยากรจากสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ซึ่งมีประสบการณ์งานวิจัยการท้องถิ่นเชิงนิเวศในพื้นที่ที่เขาเผ่ากะเหรี่ยงเช่นเดียวกัน และเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านชาติพันธุ์ปกากะญอ ที่มีส่วนทำให้เกิดแรงจูงใจในการรับความรู้ของชาวบ้านระหว่างการอบรม อย่างไรก็ตามในการเตรียมการอบรมชาวบ้านได้มีส่วนร่วม โดยเป็นผู้กำหนดวันเวลา หัวข้อการอบรม รวมทั้งสถานที่อบรม

นอกจากการอบรมแล้ว ชาวบ้านยังมีความต้องการสัมผัสประสบการณ์การจัดการการท้องถิ่นเชิงนิเวศในเหตุการณ์จริง ดังนั้นจึงได้กำหนดแผนการให้ความรู้โดยการแลกเปลี่ยนดูงาน ซึ่งให้ชาวบ้านในแต่ละกลุ่มบ้านคัดเลือกตัวแทนกลุ่มบ้านละ 10 ราย เพื่อร่วมดูงานในพื้นที่การท้องถิ่นเชิงนิเวศ บ้านห้วยอี จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชุมชนปกากะญอ กลุ่มสะกอ โดยการลงคะแนนคัดเลือกพื้นที่กันเองในกลุ่มชาวบ้าน อย่างไรก็ตามการให้ความรู้ไม่ว่าจะผ่านกระบวนการใด จำเป็นต้องมีการประชุมแลกเปลี่ยนและทบทวนความรู้ เพื่อเน้นย้ำและตรวจสอบองค์ความรู้ใหม่ที่ชาวบ้านได้รับเสมอ

ซึ่งจากการดำเนินการตามขั้นตอนนี้ นำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ทั้งในส่วนของ ข้อมูลทางวิชาการจากการอบรมและข้อมูลที่ได้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การดำเนินงานในแง่ของ ข้อดีข้อเสียต่อการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน แนวทางการจัดการและศักยภาพของชุมชนต่อการ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของการพัฒนา ที่ช่วยให้ ชาวบ้านมีข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชน โดยอาศัยเทคนิคการหา จุดอ่อนจุดแข็งของชุมชน (swot) ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ในขั้นตอนนี้สามารถแสดงได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงกระบวนการเรียนรู้และเทคนิคการสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2. การวิเคราะห์ศักยภาพทางการท่องเที่ยว

ในขั้นตอนนี้เป็นความต่อเนื่องมาจากการได้รับความรู้เป็นข้อมูลพื้นฐาน และนำมาใช้สำหรับวิเคราะห์เพื่อตัดสินใจพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน โดยการค้นหาศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ได้อาศัยเทคนิคการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) เพื่อตรวจสอบศักยภาพและเอกลักษณ์ ทั้งทางพื้นที่และวัฒนธรรม รวมทั้งข้อได้เปรียบทางการตลาด ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านแต่ละชุมชนได้ร่วมวิเคราะห์หาจุดอ่อนจุดแข็งทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง จากการใช้เทคนิค SWOT ANALYSIS เป็นเครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งสามารถจำแนกข้อมูลเป็น 4 ประเภท คือ

ศักยภาพทั้ง 4 ด้านที่กล่าวมาเป็นศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชนในภาพรวมในทุกกลุ่มบ้าน สำหรับจุดอ่อน-จุดแข็งทั้งที่เป็นเงื่อนไขภายนอกและภายใน ที่ได้จากการร่วมระดมสมองโดยเทคนิค SWOT ANALYSIS กับชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนในอนาคต สามารถสรุปได้ ดังนี้

ศักยภาพของชุมชน (Stranged) ที่เป็จุดแข็งของชุมชนที่สามารถเอื้อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งผลการวิเคราะห์มีดังนี้

- ลักษณะวัฒนธรรม/ประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ แตกต่างจากคนพื้นราบ
- ภูมิประเทศและภูมิอากาศในพื้นที่อยู่อาศัยมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า)
- พื้นที่การเกษตรในลักษณะนาขั้นบันไดที่หาดูได้ยาก
- เชื้อชาติของชาวบ้านถือเป็นคนกลุ่มน้อย ที่สามารถก่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในอดีตในพื้นที่ได้มีการรวมตัวกันของชาวบ้านและหน่วยงานภายนอกเพื่อจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- หมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตอุทยานฯ ดอยอินทนนท์ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ มีนักท่องเที่ยวเข้าพื้นที่เป็นจำนวนมาก
- ชุมชนมีความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ตนเอง

ปัญหาในชุมชน (Weakness) คือ จุดอ่อนของชุมชนที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาหรือแก้ไข หากต้องการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนให้สัมฤทธิ์ผล ได้แก่

- ปัญหาที่เกิดจากการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ผ่านมา
- ปัญหาความขัดแย้งกรณีที่ดินทำกินซ้อนทับพื้นที่อุทยานฯ
- ปัญหาด้านความรู้/ความสามารถของชาวบ้าน ในการจัดการท่องเที่ยว
- ปัญหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

- ปัญหาเรื่องการสื่อสารของชาวบ้านกับนักท่องเที่ยว
- ปัญหาความเสื่อมโทรมด้านวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมที่เลิกปฏิบัติ เนื่องจากการติดต่อกับระบบตลาด

โอกาสในการพัฒนา (Opportunity) เป็นปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนให้ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ได้แก่

- การสนับสนุนด้านวิชาการจาก สกว.
- การสนับสนุนด้านงบประมาณจาก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหลวง
- การอนุญาตให้ใช้พื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของกรมป่าไม้
- การสนับสนุนของอุทยานฯ ดอยอินทนนท์ จากการจัดโครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่หมู่บ้านในอดีต
- การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกำลังเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว

อุปสรรคจากภายนอก (Treated) คือ ปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่

- การขาดงบประมาณพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะถนนที่ชาวบ้านเชื่อว่า มีผลต่อปริมาณของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการท่องเที่ยวในพื้นที่
- การแข่งขันทางการตลาด เนื่องจากมีพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีสภาพแวดล้อมและลักษณะทางภูมิศาสตร์คล้ายคลึงกัน

โดยสามารถสรุปศักยภาพที่เป็นข้อได้เปรียบของพื้นที่ในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยพิจารณารวมทั้ง 4 หมู่บ้าน ซึ่งสามารถชี้พัฒนาเป็นจุดสนใจทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนได้ ดังนี้

1) วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น

พิธีกรรมในชุมชนที่ถือปฏิบัติกันในแต่ละรอบปี ได้แก่

- ช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ มีพิธีผูกข้อมือปีใหม่ เพื่อส่งท้ายปีเก่าต้อนรับ ปีใหม่ ด้วยวิธีการ "มัดมือ" โดยฮีโร่จะมีหน้าที่เลือกวันที่จะทำพิธี ซึ่งต้องเป็นวันที่ไม่มีคนเจ็บป่วยและคนตายในหมู่บ้าน และในพิธีจะมีการตีฆ้องด้วยเหล่าข้าวที่ชาวบ้านทำขึ้นเอง
- ช่วงเดือนพฤษภาคมหรือก่อนเริ่มต้นฤดูการผลิตทางการเกษตร จะประกอบพิธีเลี้ยงผีฝ่าย เพื่อขอความคุ้มครองและตอบแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลแหล่งน้ำให้มีกินมีใช้อย่างพอเพียง

- ช่วงเดือนมิถุนายน – กรกฎาคมหรือหลังกระบวนการดำเนินา จะจัดพิธีเลี้ยง ฝัง/ฝังนา หรือพิธีเหลือชีในภาษาปากาเกอะญอ เพื่อขอพรและตอบแทนสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ผู้ดูแลพืชผลให้เติบโตอย่างสมบูรณ์ ไม่มีโรคและแมลงรบกวน โดยหลังจากพิธีดังกล่าวจะมีประเพณีลงแขกดำเนินา ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ ในการอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน ผ่านการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องของ แรงงานทางการเกษตร
- หลังจากสิ้นสุดการทำนาชาวบ้านจะประกอบพิธีเรียกขวัญควาย เพื่อเป็นการ ขอบคุณควายที่ช่วยให้การทำนาสำเร็จลงได้ แต่เนื่องจากในปัจจุบัน หมู่บ้านได้พัฒนาไปใช้เครื่องจักรกลแทนการใช้แรงงานควาย การจัดประเพณีดังกล่าว จึงถูกยกเลิกไป
- ช่วงเดือนตุลาคม มีพิธีผูกข้อมือเข้าพรรษาอีกครั้ง โดยกระทำในลักษณะ เดียวกันกับพิธีผูกข้อมือปีใหม่
- ช่วงเดือนพฤศจิกายน มีประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว และทำบุญเลี้ยงขวัญข้าว เพื่อเป็นการฉลองให้ผลผลิตข้าวที่ได้ก่อนจะนำไปเก็บในยุ้งข้าว

ส่วนประเพณีที่ทำเฉพาะกิจ ได้แก่ พิธีเลี้ยงเด็กเกิดใหม่ ซึ่งจะจัดงานเลี้ยงรับขวัญ และทำพิธีตามความเชื่อ โดยการนำรกสายสะดือของทารกไปผูกติดไว้กับต้นไม้มงคล ที่มีลักษณะดีเพื่อให้ทารกเติบโตขึ้นมาแข็งแรงเหมือนต้นไม้นั้น และเพื่อให้ทารกดูแลปกป้องรักษาต้นไม้นั้นไม่ให้ใคร มาตัดโค่น แต่ในปัจจุบันเด็กส่วนใหญ่คลอดที่โรงพยาบาล การนำรกสายสะดือมาประกอบพิธี จึงทำได้ยากกว่าในอดีต ดังนั้นพิธีดังกล่าวจึงพบเห็นได้เฉพาะเด็กที่เกิดในหมู่บ้าน ซึ่งมีเพียง ส่วนน้อยเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านยังได้อนุรักษ์ "ป่าเดปอ" ซึ่งเป็นป่าที่มีต้นไม้มงคลที่ใช้ผูก สายสะดือของพวกเขาไว้ตามความเชื่อและประเพณีดังกล่าว ส่วนพิธีศพและพิธีแต่งงาน ยังคงมีวิถี การที่แตกต่างไปจากคนพื้นราบโดยสิ้นเชิง รวมทั้งการจัดงานเฉลิมฉลอง กินเลี้ยงติดต่อกันหลายวัน และการขอที่ดินเป็นเอกลักษณ์ประจำชนเผ่า

นอกจากนั้นชาวบ้านได้เสริมเอกลักษณ์ด้านการแสดงที่แตกต่างไปจากชาติพันธุ์อื่น คือ การฟ้อนในแบบกะเหรี่ยง การเล่นเครื่องดนตรีประจำเผ่าเตหนา การจ้อยซอเพลง ที่นิยมทำกัน ในงานประเพณี การแต่งงานและงานศพ ซึ่งแต่ละงานจะมีลักษณะการแสดงออกที่ต่างกันไป

2) องค์ความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในที่ประชุมได้สรุปความรู้ภายในชุมชน ที่เกิดจากการปรับตัวของชาวบ้าน โดยนำทรัพยากรในท้องถิ่นอาศัยมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต ซึ่งนำมาใช้เป็นแหล่งความรู้ เพื่อถ่ายทอดให้แก่นักท่องเที่ยวได้ คือ

- ความรู้ด้านสมุนไพรและการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ
- ความรู้เรื่องเครื่องนุ่งห่ม การทอผ้าและการสร้างลายผ้า
- ความรู้เรื่องอาหาร เช่น เรื่องวิธีการเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูกและวิธีดำข้าวให้ได้ข้าวลักษณะที่ต้องการ เพื่อใช้เป็นอาหารของคนแต่ละวัย
- ความรู้เรื่อง การจักสานภาชนะไม้ไผ่ เช่น ทอ ครุ โป⁵
- ความรู้เรื่อง การหมักเหล้าข้าวจากผลผลิตทางการเกษตร ที่ใช้ประกอบพิธีต่างๆของชุมชน
- ความรู้เรื่องนกอพยพและนกอพยพ แหล่งอาศัยในหมู่บ้าน รวมทั้งเส้นทางเดิน เพื่อศึกษาชีวิตของนกเหล่านั้น
- ความรู้ในการเดินป่าและทางเดินป่าที่ปลอดภัย
- ความสามารถในเรื่องดนตรี การละเล่นเครื่องดนตรีเตหน่า และการแสดงอ้อทา หรือ จ้อยซอ

3) ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

ชาวบ้านได้ร่วมกันสรุปแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติที่สวยงามและมีความสำคัญต่อชุมชน ที่สามารถใช้เป็นสถานที่นำนักท่องเที่ยวไปเที่ยวชม

- **สถานที่ทางธรรมชาติ** ได้แก่ ยอดดอยหัวเสือ ซึ่งเป็นเส้นทางเดินป่าระยะทาง 4.5 กิโลเมตร มีลักษณะคล้ายภูกระดึง จังหวัดเลย สามารถชมทิวทัศน์ได้ใน มุม 360 องศา และมีทะเลหมอกในช่วงฤดูหนาว บนยอดดอยมีว่านมีดยับขึ้นอยู่สวยงาม และมีหลุม/แอ่งดินปริศนา , น้ำตกผาดอกเสี้ยว อยู่ในลำห้วยแม่กลาง ในจำนวน 7 ชั้น , ถ้าอ่างกาน้อย เป็นโพรงหินขนาดใหญ่ประกอบด้วยหินนานาชนิด , ผาดอยน้ำโพล่ เป็นหน้าผาสูง และมีน้ำผุดออกมาในบริเวณเขาหินตลอดปี กลายเป็นแอ่งน้ำใส , ดอยผาดั่ง(ดอยหม้อหนึ่ง) รวมทั้งเส้นทางดูนก ตามเส้นทางเดินเท้าของชาวบ้าน โดยสามารถพบนกต่าง ๆ ประมาณ 30 ชนิด และบริเวณป่าจำปีป่าและต้นเปลือกแดง

⁵ ภาชนะจักสานทรงสูง ใช้บรรจุเสื้อผ้าของชาวกะเหรี่ยงโบราณ

ซึ่งชาวบ้านยืนยันว่าพบได้เฉพาะในบริเวณบ้านแม่กลางหลวงเท่านั้น นอกจากนั้นยังสามารถพบต้นเฟิร์นได้หลากหลายชนิดด้วย

- สัตว์ป่าหายากและพันธุ์พืชที่พบได้ในบ้านแม่กลางหลวง คือ นกพญาไฟ นกแก้วโม่ง นกกินปลีหางเขียว ซาลามันเดอร์(เอ๊ะออก) เต่าปูลู กุหลาบพันปี จำปีป่าและต้นเปลือกแดง ซึ่งชาวบ้านบอกว่าเป็นที่อาศัยของนกหลายชนิดระหว่างการอพยพย้ายถิ่น
- พื้นที่การเกษตรซึ่งมีลักษณะเฉพาะ อันเกิดจากภูมิปัญญาในการปรับใช้ที่ดินที่มีความลาดชันในรูปแบบนาขั้นบันได รวมทั้งสวนสตอร์เบอร์รี่ สวนพืชผัก และดอกไม้เมืองหนาว ที่ชาวบ้านยินดีให้นักท่องเที่ยวเข้าชมได้
- แก่งน้ำแม่กลาง ซึ่งเป็นแก่งที่สูงที่สุดของประเทศไทย

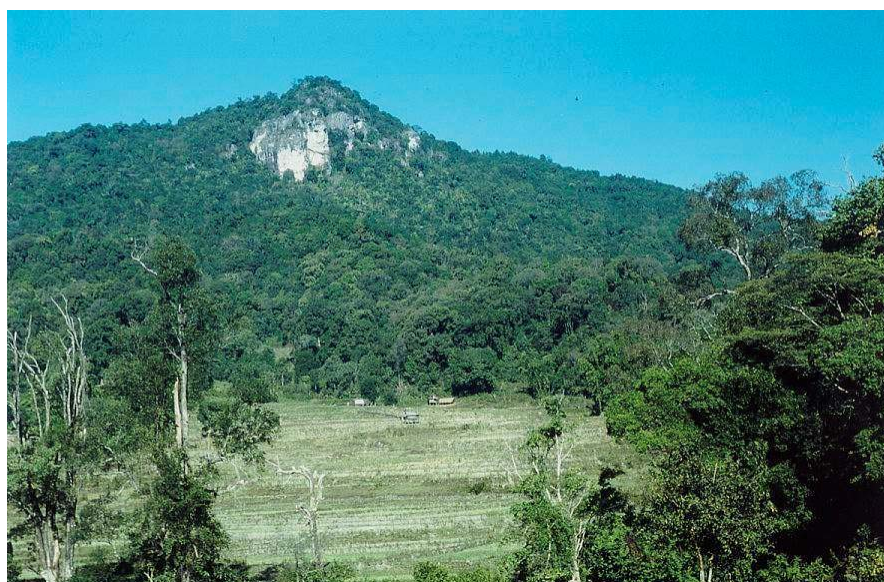
4) ประชาชนชาวบ้าน

สำหรับประชาชนชาวบ้าน ในที่ประชุมได้กำหนดผู้เชี่ยวชาญแต่ละด้านไว้ ดังนี้

- นายบุญจู สามารถศิลป์
มีความรู้เรื่องสมุนไพรและการรักษาโรคตามวิธีของชนเผ่า
- นางพุดีหรือนางสมเด็จ
มีความรู้ด้านการทำเครื่องแต่งกาย การย้อม และทอผ้า
- นายขะเจ๊ะ สุขดำรงวนาและนายพะหน่อปือ ออนุรักษ์ไพวัลย์
รับอาสาถ่ายทอดความรู้ด้านการดำข้าวด้วยครกกระเดื่อง
- พระตีปรัวราฮา รุکشออนุรักษ์
มีความรู้ความสามารถในการชอ
- นายทองปือ ชำนาญกิจพนา
มีความสามารถในการเล่นพิณหรือเตหน่าได้
- พระตีหนึ่ง
มีความสามารถด้านการจักสานภาชนะที่ใช้ในอดีต
- กลุ่มแม่บ้าน อาสาให้ความรู้เรื่องวิธีการหมักเหล้าข้าว

ซึ่งจากการระดมความคิดของชาวบ้านในภาพรวมพบวาศักยภาพทางวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติของ ทั้ง 4 กลุ่มบ้านล้วนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ดังนั้นในแต่ละกลุ่มบ้านจำเป็นต้องทำการวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรคของตนเอง เพื่อค้นหาจุดต่างที่มีลักษณะเป็นข้อได้เปรียบเสียเปรียบในพื้นที่เพื่อใช้เป็นปัจจัยในการพัฒนาต่อไป

⁶ พระตี ในความหมายของชาวกะเหรี่ยง แปลว่า ลุง

ภาพที่ 1.4 แสดงสภาพธรรมชาติซึ่งเป็นศักยภาพทางการท่องเที่ยว

ภาพที่ 1.5 แสดงวิถีของชาวบ้านอันเป็นศักยภาพทางการท่องเที่ยว

3. การเตรียมความพร้อมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

สำหรับขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้ องค์ประกอบที่จำเป็นในการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วิธีการจัดการที่เหมาะสมกับศักยภาพในชุมชน ซึ่งแบ่งได้ 2 ส่วน คือ

1) องค์กรชุมชน

เป็นการพัฒนากลุ่มสนใจเพื่อเข้าร่วมจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน โดยการจัดประชุมชาวบ้านเพื่อจัดตั้งกลุ่มจากผู้ที่มีความสมัครใจ พร้อมทั้งให้ความรู้ในการจัดวางโครงสร้างหน้าที่การบริหารงานในกลุ่ม ซึ่งมีข้อสรุปให้มีการจัดตั้งกลุ่มภายใต้ชื่อ “ชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านแม่กลางหลวง , ชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านอังก้าน้อย , ชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านผาหมอน และชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านหนองหล่ม ที่แยกดำเนินการกันเองในแต่ละกลุ่มบ้านและมีการประสานงานกันในรูปแบบเครือข่าย ซึ่งจะทำการจัดตั้งภายหลังจากที่ทุกกลุ่มมีความพร้อม

นอกจากนี้ยังได้จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อเปิดโอกาสให้ชมรมการท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มบ้านได้กำหนดแผนงานการพัฒนา/เตรียมความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหมู่บ้านของตน ส่งผลให้ชมรมการท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มบ้านมีแผนการดำเนินงานเป็นขั้นตอนในทุกกิจกรรมการท่องเที่ยวที่กำหนดไว้ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ในส่วนของพัฒนากลุ่มสนใจดังกล่าว ทีมวิจัยได้เลือกใช้การประชุมแบบมีส่วนร่วมและการประชุมเชิงปฏิบัติการ ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ร่วมเสนอและแสดงความคิดเห็น รวมทั้งวางโครงสร้าง แบ่งหน้าที่กันระหว่างคณะกรรมการกลุ่มที่คัดเลือก โดยทีมวิจัยเป็นเพียงผู้แนะนำ และจัดการประชุมเท่านั้น

2) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว

การกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวและแนวทางพัฒนาในแต่ละกลุ่มบ้าน ได้ดำเนินการโดยการจัดการประชุมแบบมีส่วนร่วมแยกในแต่ละกลุ่มบ้าน ผ่านเทคนิคการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) เพื่อระดมความคิด (brain storm) โดยให้สมาชิกชมรมการท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มบ้านรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนและเสนอความคิดการกำหนดรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มบ้านให้สอดคล้องกับศักยภาพทางการท่องเที่ยวและเงื่อนไขของชุมชนที่ได้ศึกษาไว้ โดยเฉพาะจุดเด่นทางพื้นที่และวัฒนธรรมประเพณีที่สามารถนำมาพัฒนาให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ ซึ่งหลังจากกลุ่มแกนนำสามารถกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้แล้ว ต้องนำกิจกรรมดังกล่าวเข้าที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อสอบถามความคิดเห็นของชาวบ้านทั้งหมดว่าเห็นด้วยหรือไม่ รวมทั้งให้กิจกรรมที่กำหนดขึ้นผ่านความเห็นชอบจากชาวบ้านด้วยเสียงส่วนใหญ่ จึงสามารถวางแผนการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในลำดับต่อไปได้ ขั้นตอนนี้จึงเป็นการฝึกให้ชาวบ้านได้วิเคราะห์ศักยภาพและความสามารถในการพัฒนา

กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ที่สามารถใช้รองรับการท่องเที่ยวได้ในเหตุการณ์จริง โดยไม่เกิดความขัดแย้งกับความเชื่อ ประเพณีดั้งเดิมและความคิดเห็นของชุมชนโดยรวม

เมื่อกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวแล้ว ได้จัดการประชุมแบบมีส่วนร่วมในรูปของการประชุมกลุ่มย่อย เพื่อวางแผนการดำเนินการและแนวทางพัฒนากิจกรรมตามประสบการณ์และความรู้ความเข้าใจของชาวบ้านเอง ซึ่งรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวและแนวทางการจัดการของแต่ละชมรม มีการนำเสนอแก่เครือข่ายโดยจัดกิจกรรมการประชุมร่วมกันเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นให้การดำเนินการมีความชัดเจนและป้องกันการซ้ำซ้อนของกิจกรรมกันเองในเครือข่าย โดยกระบวนการจัดตั้งองค์กรชุมชนและการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแต่ละกลุ่มบ้าน จะดำเนินการไปพร้อมกันอย่างต่อเนื่อง เมื่อแกนนำได้เสนอรูปแบบการท่องเที่ยวในหมู่บ้านของตนให้แก่ชุมชนโดยรวม และมีการลงมติให้มีการพัฒนาตามรูปแบบนั้นแล้ว การกำหนดกลุ่มทำงาน จำเป็นต้องมีการจัดตั้งขึ้นไปควบคู่กัน เพื่อเป็นองค์กรในการพัฒนาและบริหารให้กิจกรรมการท่องเที่ยวที่กำหนดไว้เกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม

4. การพัฒนาบุคลากรและเพิ่มศักยภาพกลุ่มการท่องเที่ยว

เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแต่ละกลุ่มบ้าน เป็นการท่องเที่ยวที่จัดการโดยชุมชน (Community based tourism) ซึ่งมีข้อบกพร่องในเรื่องของความเข้าใจระบบต่างๆ อาทิ เช่น ระบบการตลาด ระบบการบริหารจัดการที่เป็นสากล ระบบการประชาสัมพันธ์ รวมทั้งการบริการที่ถือเป็นหัวใจสำคัญต่อการท่องเที่ยว ประกอบกับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น เป็นการบริการที่ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบตลาดโดยตรงซึ่งมีการแข่งขันกันสูง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องให้ความรู้ในเรื่องดังกล่าว ประกอบกับการฝึกปฏิบัติดำเนินการท่องเที่ยวในชุมชนของชาวบ้าน ได้นำไปสู่กระบวนการเรียนรู้วิธีการจัดการท่องเที่ยว และปัญหาอุปสรรคระหว่างการทำปฏิบัติ โครงการจึงจัดการประชุมแบบมีส่วนร่วมขึ้นเพื่อสอบถามปัญหาและความต้องการของสมาชิกชมรม ภายหลังจากจัดกิจกรรมรองรับนักท่องเที่ยวตามแผนงานที่ได้กำหนดไว้ข้างต้น ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนมีปัญหาในด้านการตลาดและขาดทักษะการจัดการ ทั้งในระบบการบริหาร ระบบบัญชี ระบบพัสดุ จึงมีความต้องการเรียนรู้ทางด้านต่าง ๆ เหล่านี้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่ชมรม ที่สามารถแยกได้ คือ

1) เทคนิคการบริการและการจัดการ

จัดกิจกรรมทัศนศึกษาดูงานในพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอื่น ที่มีประสบการณ์จัดกิจกรรมที่แต่ละชมรมต้องการพัฒนาในพื้นที่หมู่บ้านของตน โดยเลือกสมาชิกชมรมการท่องเที่ยวที่สมัครใจในแต่ละกลุ่มบ้านๆ ละ 5 ราย เพื่อร่วมกิจกรรมดูงานตามกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชมรมวางเป้าหมายไว้ ซึ่งก่อนการจัดกิจกรรมการดูงานได้จัดกิจกรรมกลุ่มย่อย (Focus group) ในกลุ่มกิจกรรม เพื่อวางแผนและกำหนดหัวข้อคำถาม รวมทั้งประเด็นที่ต้องการทราบจากเจ้าของพื้นที่ต้นแบบ ที่สามารถนำ

มาปรับใช้กับกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้านต่อไป นอกจากชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในการเตรียมความพร้อมก่อนการจัดกิจกรรม ยังมอบให้ชาวบ้านได้ซักถามในประเด็นต่างๆ ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ให้มากที่สุด

ในการทัศนศึกษาดูงานแต่ละครั้งจะมีการจัดกิจกรรมประชุมชาวบ้าน หลังจากการเดินทางเพื่อสรุปจัดระเบียบความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับ รวมทั้งถ่ายทอดองค์ความรู้ใหม่จากแกนนำสู่สมาชิกชมรม และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชมรม

2) เพิ่มความรู้และทักษะในการจัดการ

ในส่วนทักษะความรู้การจัดการ ได้จัดกิจกรรมประชุมอย่างมีส่วนร่วมเพื่อให้สมาชิกทั้งหมดได้มีโอกาสเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการเพิ่มทักษะความรู้ ซึ่งสรุปได้ว่าจะใช้วิธีการฝึกอบรม โดยสมาชิกเป็นผู้กำหนดหัวข้อเรื่องอบรม วันเวลา สถานที่สำหรับการอบรม ส่วนที่มวิจัเป็นผู้ประสานงานและติดต่อวิทยากรที่มีความรู้เชี่ยวชาญในด้านนั้น ๆ ระหว่างการอบรมหลังจากที่มีการแจ้งหัวข้อให้วิทยากรทราบแล้ว เทคนิคการสื่อความรู้และรูปแบบการอบรม จะมอบให้วิทยากรเป็นผู้ตัดสินใจ ซึ่งในบางท่านอาจมีการอบรมเชิงปฏิบัติการ ที่ให้ฝึกปฏิบัติที่ช่วยให้เกิดการเข้าใจมากยิ่งขึ้น หรืออาจเป็นการบรรยายล้วน ๆ ดังนั้นองค์ความรู้ที่สมาชิกได้รับจึงขึ้นกับเทคนิควิธีการสื่อความรู้เฉพาะตัวของวิทยากรด้วย

อย่างไรก็ตามภายหลังจากที่ชาวบ้านเข้าอบรมความรู้ด้านการจัดระบบจัดการงานท่องเที่ยวแล้ว ได้มีการจัดกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการในชุมชนเพื่อให้แกนนำได้ถ่ายทอดและทบทวนความรู้ที่ได้แก่ชาวบ้าน รวมทั้งให้เกิดการนำความรู้ที่ได้มาใช้ปฏิบัติในกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนของตน เช่น การจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดแผนการตลาด การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชมรม การออกแบบและร่วมจัดทำแผ่นพับโฆษณาสถานที่ ส่วนระบบการจัดการระบบบัญชีและระบบพัสดุ จะมีการจัดประชุมเพื่อรายงานผลการปฏิบัติภายหลังจากการอบรม เพื่อแจ้งปัญหาที่พบแก่เครือข่าย ที่มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกใช้ความสามารถช่วยเหลือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง

3) กฎข้อห้ามสำหรับการท่องเที่ยว

สำหรับกฎข้อห้ามสำหรับการท่องเที่ยวในชุมชน เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของชาวบ้านภายหลังจากหมู่บ้านได้เปิดรับนักท่องเที่ยว และพบว่าการท่องเที่ยวบางกรณีนักท่องเที่ยวปฏิบัติตนล่วงล้ำความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชุมชน ที่ถือเป็นเรื่องเปราะบางสำหรับชุมชน ที่อาจจะนำมาซึ่งความขัดแย้งได้ ดังนั้นกลุ่มสมาชิกชมรมฯ จึงเสนอให้จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อร่วมกันร่างกฎระเบียบสำหรับใช้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน เพื่อไม่ให้นักท่องเที่ยวเกิดทัศนคติและความรู้สึกที่ไม่ดีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น โดยการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกันทั้ง 4 กลุ่มบ้าน เพื่อกำหนดข้อระเบียบสำหรับการท่องเที่ยว ว่าอะไรยอมรับได้

อะไรยอมไม่ได้ ซึ่งชาวบ้านทุกคนจะเป็นผู้ดูแลกฎดังกล่าว โดยมีสิทธิว่ากล่าว ตักเตือนนักท่องเที่ยวได้ จากนั้นสมาชิกชมรมนำกฎระเบียบที่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและตีประกาศประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวทราบ รวมทั้งใช้เป็นเงื่อนไขในการเข้าใช้พื้นที่

4) สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว 4 กลุ่มบ้าน

ขั้นตอนการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวแก่ชมรมการท่องเที่ยวทั้ง 4 กลุ่มเป็นขั้นตอนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาสหกรณ์การท่องเที่ยวเดิมที่ได้จัดทำอยู่ในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวงให้มีบทบาทที่เป็นประโยชน์ ซึ่งสามารถดำเนินการต่อไปได้อย่างกลมกลืนกับองค์กรการท่องเที่ยวที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ในรูปแบบ ชมรมการท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มบ้าน

โดยกระบวนการพัฒนาเครือข่ายเป็นการจัดทำให้เห็นเป็นรูปธรรม ชัดเจนกว่าที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ เริ่มต้นจากการจัดประชุมสมาชิกชมรมการท่องเที่ยวทุกกลุ่มบ้าน เพื่อร่วมกำหนดรูปแบบ หน้าที่ของเครือข่าย รวมทั้งการกำหนดโครงสร้าง สถานที่ตั้งและบุคลากรในเครือข่ายที่จะเข้ามาทำหน้าที่เป็นตัวแทนงานการท่องเที่ยวในชุมชน และแก้ไขปัญหาการตลาด เนื่องจากบางชุมชนยังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว ผ่านเทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วม ซึ่งในขั้นตอนการประชุมได้ตรวจสอบความต้องการพัฒนาเครือข่ายของชมรมการท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มบ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประเมินผลดีผลเสียจากการจัดตั้งเครือข่าย จากนั้นจึงระดมความคิดจากชาวบ้านเพื่อสร้างรูปแบบการดำเนินงานของเครือข่าย ขอบเขตความรับผิดชอบและหน้าที่รับผิดชอบ ส่วนโครงสร้างของเครือข่ายมีการเปิดโอกาสให้แต่ละชมรมได้เสนอกรอบโครงสร้างให้แก่ที่ประชุมเพื่อเลือกใช้โครงสร้างที่เหมาะสม รวมทั้งการเสนอชื่อผู้รับตำแหน่งในโครงสร้างและลงคะแนนตัดสินใจเป็นเอกฉันท์ อย่างไรก็ตามผู้ที่ถูกเสนอชื่อให้รับตำแหน่งใดๆ จะต้องยินยอมอย่างสมัครใจ และการจัดวางตำแหน่งจะต้องกระจายลงในชมรมทุกกลุ่มบ้านเพื่อให้ทุกชมรมมีบทบาทอย่างเท่าเทียมกัน

5. ติดตามประเมินผลการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน

จากกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านได้มีโอกาสพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชนได้ด้วยตนเอง ซึ่งจำเป็นต้องมีการติดตามผลการดำเนินงาน เพื่อตรวจสอบปัญหาและอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ที่จะสามารถช่วยแก้ไขให้คำแนะนำได้ทัน่วงที โดยการติดตามจะทำระหว่างการทำงานกิจกรรมเป็นระยะ ๆ ในทุกกลุ่มบ้าน ด้วยการจัดการประชุมกลุ่มย่อยแกนนำชมรมการท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มบ้านเพื่อสอบถามปัญหาที่เกิดขึ้น พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ที่ได้จากการทำงานของชาวบ้าน รวมทั้งเปิดเวทีให้ชาวบ้านมีโอกาสซักถามข้อสงสัยที่ยังไม่ชัดเจน ระดมความสมองเพื่อช่วยกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และเสนอกิจกรรมที่ชาวบ้านต้องการให้จัดเพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งช่วยให้สามารถติดตามได้ทั้งปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและความก้าวหน้าในการดำเนินการของชมรม

สำหรับการประเมินผลกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน หลังจากการพัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยว โดยให้ชาวบ้านได้จัดการท่องเที่ยวปฏิบัติในรูปแบบชมรมการท่องเที่ยวในแต่ละ ชุมชนแล้วนั้น ได้ดำเนินการซึ่งแยกการประเมินไว้ 3 ส่วน คือ

- 1) **การประเมินการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนของตน** โดยอาศัยการเก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์ จากแบบสอบถาม และการสุ่มสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ หรือสนทนา ตามหัวข้อคำถาม กับชาวบ้านทั่วไปที่อาศัยในหมู่บ้าน ถึงบทบาทหน้าที่ที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ความรู้ความเข้าใจต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งทัศนคติต่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยใช้ข้อมูลเชิงลึกจากการสัมภาษณ์และสนทนาเป็นข้อมูลสนับสนุนผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณ
- 2) **การประเมินกระบวนการเรียนรู้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของกลุ่มแกนนำชาวบ้าน** จากการตรวจสอบองค์ความรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวของกลุ่มแกนนำ ด้วยการจัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อสนทนาและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ตามโครงสร้างคำถามที่เกี่ยวกับวิธีการจัดการระบบบัญชี ระบบการให้บริการที่พักและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของแต่ละชมรม การแบ่งปันผลประโยชน์และรายได้ การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในอนาคต รวมทั้งวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น
- 3) **การประเมินความพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการบริการการท่องเที่ยวของชุมชน** ซึ่งจะรวบรวมข้อมูลจากนักท่องเที่ยวที่มาพักในพื้นที่ โดยการใช้แบบสอบถามที่ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่ การให้บริการการท่องเที่ยว ที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวก ราคา และสิ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวประทับใจ ข้อบกพร่องที่ควรแก้ไข ที่มีทั้งคำถามปลายปิดแบบมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) และเลือกตอบ และคำถามปลายเปิดที่ผู้ตอบสามารถให้ความคิดเห็นข้อเสนอแนะและติชมได้อย่างอิสระ

ดังนั้นจากขั้นตอนการจัดกิจกรรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการเรียนรู้ได้ 4 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ที่ใช้เทคนิคการให้ความรู้โดยการอบรมและการทัศนศึกษาดูงาน เพื่อให้ชาวบ้านมีความเข้าใจเรื่อง การท่องเที่ยวได้อย่างถูกต้อง และสามารถนำความรู้ที่ได้ใช้ในการตัดสินใจว่าจะยอมให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในชุมชนของตนเองหรือไม่

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวิเคราะห์ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชน

เพื่อตรวจสอบความเป็นไปได้ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งค้นหาจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ในชุมชน ทั้งในด้านกายภาพ วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิม ความรู้ภูมิปัญญา รวมทั้งองค์ประกอบอื่นที่จะสามารถช่วยให้การพัฒนาการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ นอกจากนี้จำเป็นต้องรวบรวมอุปสรรค และปัจจัยหรือเงื่อนไขที่มีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในเชิงลบ เพื่อใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการวางแผนการกำหนดรูปแบบกิจกรรมและการดำเนินงานการท่องเที่ยวในขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นตอนการสร้างความพร้อมในการพัฒนา

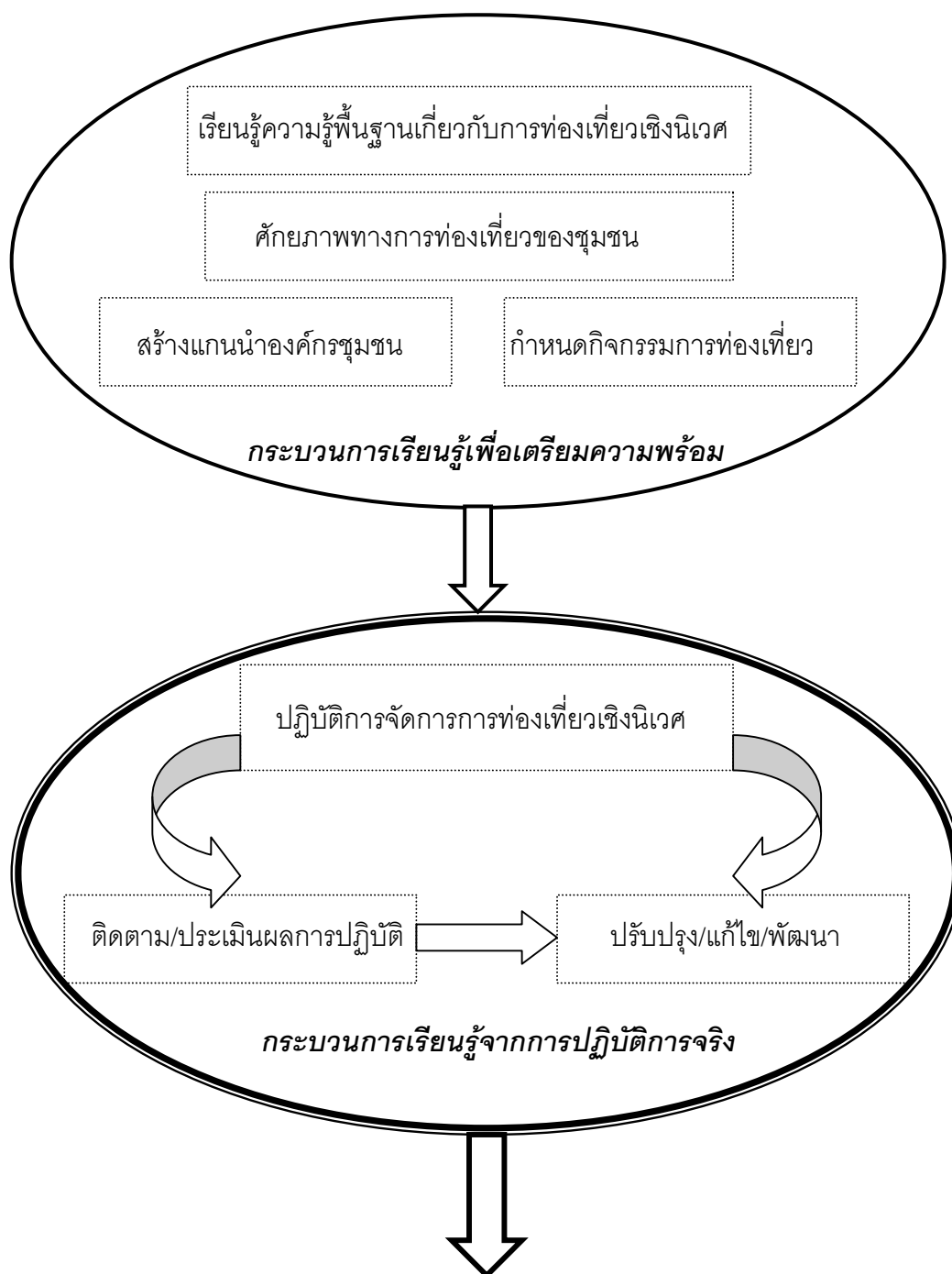
โดยการจัดตั้งกลุ่มทำงานหรือองค์กรชุมชนขึ้น เพื่อรับผิดชอบและทำหน้าที่เป็นแกนนำการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน พร้อมทั้งกำหนดระบบการทำงานและโครงสร้างการบริหารองค์กร ซึ่งนอกจากนั้นการเตรียมความพร้อมด้านบุคลากรแล้ว ขั้นตอนนี้จะเตรียมความพร้อมด้านรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชาวบ้านต้องการพัฒนาในชุมชน โดยกำหนดแนวทางและวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวจากศักยภาพความสามารถของชุมชน ให้มีความชัดเจนและพร้อมที่จะนำไปใช้สำหรับการปฏิบัติต่อไป

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นตอนการดำเนินการ

เป็นขั้นตอนที่มีการดำเนินการแบบผสมผสานระหว่างการปฏิบัติการจริงของชมรมการท่องเที่ยวฯ การติดตามและประเมินผลการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน และการพัฒนาปรับปรุงระบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน เนื่องจากในระหว่างเริ่มกระบวนการปฏิบัติจริง จำเป็นต้องมีการติดตามผลการดำเนินงานว่าการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนตั้งอยู่ในกรอบการจัดการที่ถูกต้องหรือไม่ รวมทั้งติดตามปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและความรู้ที่ได้รับจากการปฏิบัติจริง ส่วนการดำเนินการพัฒนาปรับปรุงการจัดการนั้น เป็นการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเรียนรู้ข้อบกพร่องในการพัฒนาจากการปฏิบัติจริง ที่อาจทำได้โดยการให้ความรู้และทักษะในด้านนั้นๆ เช่น การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว การอบรมเพิ่มความรู้ด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ การกำหนดข้อบังคับ/กฎระเบียบการท่องเที่ยวในพื้นที่ เป็นต้น ซึ่งอาจสรุปได้ว่าในขั้นตอนการดำเนินการเป็นการ

เปิดโอกาสให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะ “การเรียนรู้ร่วมกัน โดยผ่านการปฏิบัติ (Interactive Learning through action)” ที่สามารถขยายผลเป็นบทเรียนและองค์ความรู้ในการจัดการท่องเที่ยว

ซึ่งกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเป็นวัฏจักรการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเรื่อยๆ ตราบใดที่ยังมีการดำเนินการในชุมชน ที่สามารถแสดงได้ดังแผนภูมิ

ภาพที่ 1.6 แสดงการเตรียมความพร้อมของชุมชนโดยการศึกษาดูงานพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ บ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 1.7 แสดงการจัดกิจกรรมกลุ่มในรูปแบบต่างๆเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ชุมชน

บทที่ 6

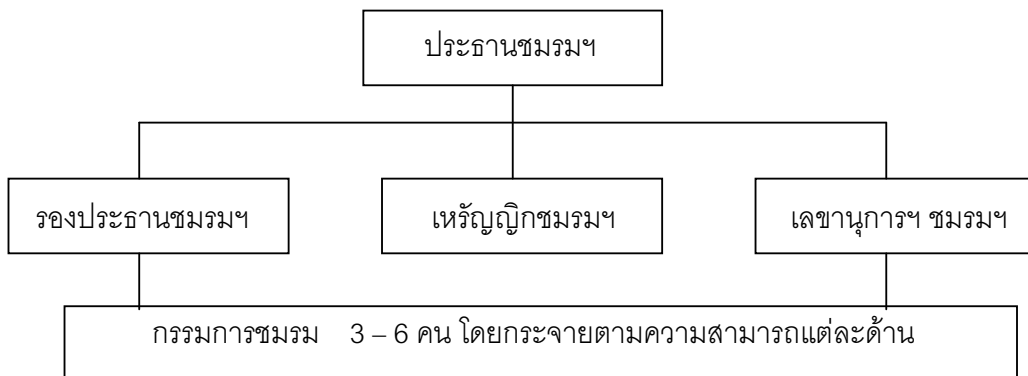
ผลการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่คณะผู้วิจัยร่วมกับผู้นำชุมชนดำเนินการศึกษา โดยใช้วิธีการศึกษาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) นั้น พบว่าชุมชนทั้ง 4 ชุมรมบ้าน สามารถนำองค์ความรู้ทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ได้รับจากกระบวนการเรียนรู้ไปพัฒนาพื้นที่ของตนเองได้ตามศักยภาพของชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อการดำรงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่น ซึ่งจะก่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับผลการพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละชมรมบ้านมีรายละเอียด ดังนี้

6.1 การพัฒนาองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

1) ชมรมการท่องเที่ยว

จากการประเมินปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนที่ผ่านมาประการหนึ่ง ได้แก่ การขาดการรวมกลุ่มจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างเป็นระบบและมีความเข้มแข็งเพียงพอต่อการพัฒนาใด ๆ รวมทั้งชาวบ้านยังมีความลังเลต่อการร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ จึงจำเป็นต้องสร้างกลุ่มสนใจให้ชาวบ้านเห็นความเป็นไปได้และเป็นรูปธรรมขึ้น และใช้ชมรมนำร่องพัฒนาการท่องเที่ยว ที่ดำเนินการโดยจัดประชุมชี้แจงเป้าหมายการพัฒนาให้แก่ชาวบ้าน เพื่อสำรวจความสนใจของชาวบ้านและจัดตั้งชมรมในรูปของ "ชมรมการท่องเที่ยว" ขึ้นในแต่ละกลุ่มบ้าน ซึ่งผลการจัดกิจกรรมกระตุ้นการรวมกลุ่มชาวบ้านสำหรับเป็นองค์กรเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดโครงสร้างการบริหารกลุ่มพัฒนาการท่องเที่ยว ไว้ ดังนี้คือ

ส่วนการดำเนินการชาวบ้านทั้ง 4 หย่อมบ้าน มีความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยว แยกจากกัน เนื่องจากความต้องการและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของที่แตกต่างกัน ตามศักยภาพ ทางพื้นที่และช่องทางการตลาดของแต่ละหย่อมบ้าน ดังนั้นในการจัดตั้งชมรมจึงแบ่งย่อยออกเป็น 4 ชมรม มีโครงสร้างการจัดการในรูปแบบที่ได้ร่วมกันกำหนด ซึ่งมีรายละเอียดการจัดตั้งและการดำเนินการ ดังนี้

1. บ้านแม่กลางหลวง เป็นชมรมบ้านที่มีผู้นำชุมชนเข้มแข็งและมีความเสียสละ การจัดกิจกรรมส่วนใหญ่ของชุมชน จึงมักมอบให้ชมรมแกนนำเป็นผู้ดำเนินการ หลังจากผ่านการลงความเห็นของสมาชิกชุมชน ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงมีการดำเนินการร่วมกันทั้งหมู่บ้าน และตั้งคณะกรรมการขึ้นมาบริหารจัดการดูแล รวมทั้งถือว่าโครงการดังกล่าวเป็นสมบัติของหมู่บ้านที่ต้องร่วมกันดำเนินการ

ชมรมการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง มีสมาชิกเป็นชาวบ้านแม่กลางหลวง ทั้งหมด และมีชมรมแกนนำที่เป็นกลุ่มเดียวกับชมรมผู้นำในหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ที่มีฐานะและชาวบ้านยอมรับ รวมทั้งผู้ที่มีความรู้และความสามารถ ทำหน้าที่นำร่องการพัฒนาตามมติของชุมชน ส่วนรวม โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการชมรมฯ ดังนี้

นายสมศักดิ์	ศิริภูมิทอง	เป็นประธานชมรม
นายพงษ์ฑู	เชื้อสุจิตไพบูลย์	เป็นรองประธานชมรม
นายโยแล	กิจจรุณชัย	เป็นเหรัญญิกชมรม
นายพงษ์ทรัพย์	อาดัยไพโรสถนธ์	เป็นเลขานุการชมรม
นายพะหน่อป้อ	อนุรักษ์ไพโรวัลย์	เป็นกรรมการชมรม
นายจำลอง	อนุรักษ์พินัย	เป็นกรรมการชมรม
นายดอยโพ	รุกษ์อนุรักษ์	เป็นกรรมการชมรม
นายชนะ	ไฝกุลชลอภิชน	เป็นกรรมการชมรม
นายวิญญา	พิทักษ์ทศพร	เป็นกรรมการชมรม
นายจอล่าคา	สันธานดำรง	เป็นกรรมการชมรม

โดยมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบให้แก่กลุ่มกรรมการ ซึ่งการจัดการพัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนให้เป็นหน้าที่ของประธานชมรม รองประธานชมรม เลขานุการชมรม และมีเหรัญญิกดูแลระบบบัญชีและรายรับ/รายจ่ายของชมรม

ส่วนกรรมการชมรมส่วนใหญ่เป็นชมรม ผู้อาวุโสในชุมชนเพื่อให้คำปรึกษาและ
ควบคุมการพัฒนากิจกรรมให้เป็นไปตามกฎระเบียบประเพณีดั้งเดิมของชุมชน

2. *บ้านอ่าังกาน้อย* มีชาวบ้านเข้าร่วมในชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านอ่าังกาน้อย
จำนวน 15 ครอบครัว โดยมีการแต่งตั้งกรรมการชมรมฯ ดังรายชื่อต่อไปนี้

นายดวงจันทร์	เมฆวิชัยวงศ์	เป็นประธานชมรม
นายคำจัน	หรรษาพนาไพร	เป็นรองประธานชมรม
นายฤทธิกร	วนาลัยนิเวศน์	เป็นเหรัญญิกชมรม
นายทวี	สว่างธรรมกุล	เป็นเลขานุการชมรม
นายชาติ	สว่างธรรมกุล	เป็นกรรมการชมรม
นายศรีบุตร	ชัยปองชู	เป็นกรรมการชมรม
นายชอดี	ศรีงามบริสุทธิ์	เป็นกรรมการชมรม

และมีการวางโครงสร้างการบริหารจัดการ ให้มีกรรมการดูแลและเป็นที
ปรึกษาการพัฒนา จำนวน 3 คน รับผิดชอบหน้าที่งานประชาสัมพันธ์ งานบริการ
และงานรักษาความปลอดภัย เหรัญญิกรับผิดชอบบัญชีรายรับและรายจ่าย และการ
จัดสรรรายรับจากการท่องเที่ยว ส่วนประธานและรองประธานมีหน้าที่ประสานงาน
วางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน ส่วนเลขานุการชมรมมีหน้าที่เสริมการ
จัดบันทึกข้อมูลการทำงานเป็นลายลักษณ์อักษร

3. *บ้านผาหมอน* มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนำร่อง
ในชมรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านผาหมอนที่จัดตั้งขึ้น จำนวน 20 ครอบครัว
คณะกรรมการชมรมฯ ได้แก่

นายโดปอย	พนาลัยสัมพันธ์	เป็นประธานชมรม
นายอนุสรณ์	บรรพตศิริไพร	เป็นรองประธานชมรม
นายดีดี	พนากำเนตสกุล	เป็นเหรัญญิกชมรม
นายบุญไท	เกษตรสาวคนธ์	เป็นเลขานุการชมรม
นายมนตรี	ไพรเจริญสุข	เป็นกรรมการชมรม
นางบัวแก้ว	เรืองกิจฉายา	เป็นกรรมการชมรม
นายสันติ	พนาลัยสีทอง	เป็นกรรมการชมรม

โดยได้กำหนดให้มีกรรมการดูแลการพัฒนากิจกรรมและเป็นทีปปรึกษาให้การพัฒนาอยู่ในกฎระเบียบดั้งเดิมของชุมชน จำนวน 3 คน มีเหรียญกับผิดชอบการทำบัญชีรายรับรายจ่ายและการจัดสรรรายได้ตามข้อตกลงของชมรมการท่องเที่ยวของชุมชน รวมทั้งการระดมเงินจากรายได้ของกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนที่สามารถนำมาใช้พัฒนาการท่องเที่ยวได้ ส่วนประธานและรองประธานจะเป็นผู้ประสานงานการทำงานของชมรมกับชาวบ้าน และทีมวิจัยเพื่อให้เกิดในทิศทางเดียวกัน

4. บ้านหนองหล่ม มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนำร่องในชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านหนองหล่ม ทั้งสิ้น 26 ครอบครัว (โดยมีชาวบ้านชมรมบ้านผาหมอน แม่กลางหลวงและอ่าวก้าน้อยเข้าร่วมในโครงการล่องแพในลำน้ำกลาง เพราะถือว่าลำน้ำเป็นทรัพยากรส่วนรวม) และมีการแต่งตั้งกรรมการชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านหนองหล่มไว้ ได้แก่

นายธีระ	เจริญส่งเสริม	เป็นประธานชมรม
นายก่อธิ	เพชรไพรพนาวัลย์	เป็นรองประธานชมรม
นายเกียรติศักดิ์	จิตรพนาไพร	เป็นเหรียญชมรม
นายสุขุม	เพียรกิจพงษ์ไพโร	เป็นเลขานุการชมรม
นายโดปอย	พนาลัยสัมพันธ์	เป็นกรรมการชมรม
นางสมชาติ	บุญทา	เป็นกรรมการชมรม
นายวัชรินทร์		เป็นกรรมการชมรม
นายอนุสรณ์	บรรพตศิริไพโร	เป็นกรรมการชมรม
นายบุญทอง	ขจีวงศ์วิไล	เป็นกรรมการชมรม

ในส่วนชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านหนองหล่ม ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการต่างไปจากโครงสร้างของชมรมฯ ในชมรมบ้านอื่นโดยมีการแยกกรรมการชมรมย่อย ตามโครงสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะทำการพัฒนา ดังนี้

คณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรม มีหน้าที่ดูแลการพัฒนาศูนย์วัฒนธรรมฯ
ได้แก่

1. นายก่อชิ เพชรไพโรพนาวัลย์ ประธานชมรม
2. นายเกียรติศักดิ์ จิตรพัฒนา รองประธานชมรม
3. นายธวัชชัย นิราศเวहन เกร์ญญิกชมรม
4. นายฐิติพันธ์ ประทีปโกสุมภ์ เลขานุการชมรม
5. นายถาวร ชีพเวียงไพโร กรรมการชมรม
6. นายจะแก้ว ดิบุญ กรรมการชมรม
7. นายदनัย เกษมสุขพงษ์ไพโร กรรมการชมรม
8. นายสุขุม เพียรกิจพงษ์ไพโร กรรมการชมรม
9. นายนพคุณ รังสรรค์ปณิธิ กรรมการชมรม

โดยประธานชมรม รองประธานชมรม และเลขานุการมีหน้าที่รับผิดชอบการพัฒนาที่เกิดขึ้น รวมทั้งวางแผนการพัฒนา และการประสานงานการพัฒนา ระหว่างชุมชนและทีมวิจัย เกร์ญญิกมีหน้าที่รับผิดชอบเรื่องค่าใช้จ่ายและเงินทุนที่ชาวบ้านร่วมสทบทบในการทำกิจกรรม รวมทั้งแบ่งปันผลประโยชน์ตามสัดส่วนที่กำหนดไว้ในแผนการพัฒนา ส่วนกรรมการชมรมมีหน้าที่เสมือนที่ปรึกษาในการพัฒนาให้แก่ชมรม เพื่อให้การพัฒนาที่เกิดขึ้นอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์และระเบียบของชุมชน ซึ่งมีการแบ่งฝ่ายการทำงานและผู้รับผิดชอบงานในแต่ละฝ่ายไว้ ดังนี้คือ

1. คณะผู้รับผิดชอบการก่อสร้าง
2. คณะผู้รับผิดชอบด้านข้อมูล เอกสารการประชาสัมพันธ์
3. คณะผู้รับผิดชอบเรื่องเครื่องมือเครื่องใช้ของปกาก่อญอ
4. คณะผู้ดูแลศูนย์วัฒนธรรม
5. คณะผู้รับผิดชอบด้านการบรรยายและการแสดงในศูนย์วัฒนธรรม

2) รูปแบบกิจกรรมและแผนการดำเนินการ

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มบ้าน เป็นการดำเนินการขั้นแรกที่เกิดขึ้นขึ้นภายหลังการจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแต่ละหอย่อมบ้าน ซึ่งรูปแบบที่ชาวบ้านกำหนดไว้ผ่านการวิเคราะห์ศักยภาพและโอกาสทางการพัฒนาที่เป็นไปได้ รวมทั้งความเห็นชอบของชุมชนโดยรวมได้แก่

1. *บ้านแม่กลางหลวง* เนื่องจากเป็นกลุ่มบ้านที่มีการดำเนินการการท่องเที่ยวในรูปแบบของสหกรณ์เป็นทุนเดิม ดังนั้นรูปแบบที่กำหนดขึ้นใหม่จึงเป็นการเสริมศักยภาพดึงดูดนักท่องเที่ยว คือ การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานเพื่อให้บริการความรู้ทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวบ้านแก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชาวบ้าน ซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์ทางการท่องเที่ยวแล้วชุมชนยังสามารถใช้เป็นสถานที่ฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีชนเผ่าที่กำลังเสื่อมหายให้คงอยู่ในรุ่นลูกหลานได้ในอนาคต

โดยการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานได้กำหนดให้ชุมชนรับผิดชอบการก่อสร้างร่วมกัน จากบ้านไม้เก่าที่ได้รับการบริจาคจากนายสมศักดิ์ ศิริทองภูมิ นำมาก่อสร้างใหม่ในแบบบ้านกะเหรี่ยงบนพื้นที่ของชุมชน ซึ่งค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างได้จากการร่วมสทบทั้งทุนและแรงงานจากชาวบ้าน

สำหรับการดำเนินงานจะนำเครื่องใช้เก่าประจำชนเผ่าที่แต่ละครอบครัวมีมาจัดแสดง จัดทำภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีคำอธิบายประกอบ และให้ชมรมแม่บ้านผลิตเวรกันมาแสดงกิจวัตรประจำวันภายในพิพิธภัณฑสถาน อาทิเช่น การทอผ้า การเตรียมอาหารสุกเพื่อแสดงแก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน โดยการเข้าเที่ยวชมจะให้ไกด์ชาวบ้านเป็นคนอธิบายรายละเอียด ซึ่งการเข้าชมจะต้องเสียค่าบริการกำหนดไว้รายละเอียด 10 บาท

2. *บ้านอังก้าน้อย* จากเหตุผลที่ชาวบ้านอังก้าน้อยหลายรายได้มีประสบการณ์ทำงานร่วมกับสหกรณ์การท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวงที่ผ่านมา ทำให้ทราบสถานการณ์การเข้าพักของนักท่องเที่ยวบริเวณสหกรณ์บ้านแม่กลางหลวงซึ่งมักเกินจำนวนห้องพักที่สามารถรองรับได้ จึงมีช่องทางที่บ้านอังก้าน้อยจะสามารถดึงนักท่องเที่ยวส่วนดังกล่าวให้มาพักในชุมชนตนเองได้ โดยการสร้างทางเลือกการพักกับชาวบ้าน (home stay) ให้นักท่องเที่ยวได้เลือก หรือการเช่าที่พัก

ในลักษณะโรงเรียนกรณีที่มาเที่ยวเป็นหมู่คณะ รวมทั้งการลงทุนจัดหาอุปกรณ์เครื่องนอน เช่น ถูนอนและเตียง สำหรับการเช่าอิมมิ่งทั้งในบ้านอังกาน้อยเองและให้สหกรณ์ได้เช่าอิมมิ่งเพื่อบริการนักท่องเที่ยวที่ต้องการ ดังนั้นรูปแบบที่ชาวบ้านร่วมวางแผนไว้ ได้แก่

- การจัดบริการที่พักค้างแรมแบบเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน (Home stay)
- บริการให้เช่าเตียง/ถูนอน/เช่าพื้นที่สำหรับกางเตียง/เช่าที่พักลักษณะกลุ่ม (บริเวณศูนย์เด็กเล็ก ซึ่งจะใช้เป็นที่พักจำหน่ายสินค้าและของที่ระลึกของชาวบ้านด้วย)
- การจัดกิจกรรมเดินป่า โดยเส้นทางเดินป่าที่ใช้ ได้แก่
  - 1) เส้นทางจากบ้านอังกาน้อย – ดอยผาหน้าผี – ผาดอกเสี้ยว
  - 2) เส้นทางจากบ้านอังกาน้อย – ถ้ำอังกาน้อย – ดอยผาหน้าผี
- จัดสร้างศาลาสำหรับจำหน่ายสินค้าและของที่ระลึกในชุมชน

การบริการที่พัก (Home stay) ให้แก่นักท่องเที่ยว เริ่มพัฒนาที่พักจากบ้านของครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการ จำนวนทั้งสิ้น 10 ครอบครัว ซึ่งจะได้ค่าตอบแทนจากการบริการนักท่องเที่ยว ส่วนด้านเงินลงทุนในการพัฒนาจะใช้เงินของหมู่บ้านและเงินของเจ้าของบ้านร่วมกัน โดยเงินทุนหมู่บ้านที่ใช้ไปจะต้องหักคืนจากรายได้จากการบริการให้แก่นักท่องเที่ยวทุกครั้ง ส่วนการบริการนักท่องเที่ยวเจ้าของบ้านพักต้องรับผิดชอบดูแล ทั้งการพักค้างแรมและอาหารทุกมื้อที่นักท่องเที่ยวต้องการ

สำหรับการบริการให้เช่าเตียงและเช่าพื้นที่สำหรับกางเตียง ชาวบ้านจะเรียกรวมกันเป็นทุนจัดซื้อเตียงและเครื่องนอน รวมทั้งช่วยกันปรับปรุงสถานที่และจัดตกแต่งบริเวณพื้นที่กางเตียงในหมู่บ้าน เช่นเดียวกันกับการบริการเช่าที่พักในลักษณะชมรม ซึ่งจะใช้ศูนย์เด็กเล็กเป็นที่พักบริการ โดยจัดซื้อเครื่องนอนไว้บริการจากเงินที่ได้จากการสหทบทุนจากชาวบ้าน

3. บ้านหนองหล่ม ได้เสนอการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรม แสดงวิถีชีวิตวัฒนธรรมองค์ความรู้ของชนเผ่าบริการแก่นักท่องเที่ยว ที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นศูนย์กลางการให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่คนภายนอกหรือนักท่องเที่ยว และสืบทอดขนบธรรมเนียมภูมิปัญญาประจำชนเผ่าให้สืบทอดต่อไป รวมทั้งจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น

โดยการก่อสร้างได้รับการสนับสนุนทุนจากโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน สบทบกับเงินออมของชาวบ้าน ส่วนการก่อสร้างจะเป็นการร่วมมือกันของแรงงานในหมู่บ้าน

ในส่วนของการจัดบริการนักท่องเที่ยว จะจัดเวรยามเข้ามาดูแลและให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว อัตราการเข้าชมจะคิดค่าบำรุงศูนย์ 10 บาท/คน และค่าบรรยาย 200/ครั้ง/ชมรมทัวร์ ซึ่งรายได้จากการดำเนินการจะแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนของกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน กองกลางสำหรับการดำเนินโครงการต่อไป และค่าตอบแทนสำหรับผู้ปฏิบัติงาน

3. *บ้านผาหมอน* จากที่ชาวบ้านบางส่วนได้รับการอบรมความรู้เรื่องการดูนกจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาก่อน และยังได้ร่วมเป็นไกด์เดินป่า ดูนกบ้างบางโอกาส ประกอบกับนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่ร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวในบ้านผาหมอนมักเข้าพักที่บ้านพักอุทยานฯ ทำให้ชาวบ้านขาดรายได้จากการค้างแรมชมรมฯ จึงมีความต้องการเปิดให้บริการที่พักแก่นักท่องเที่ยว และการบริการนวดแผนโบราณแก่นักท่องเที่ยวที่มาเดินป่าแล้วเกิดอาการเมื่อยขบ ที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นกิจกรรมครบวงจรที่สามารถดึงให้นักท่องเที่ยวเข้ามาทำกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนั้นยังได้เริ่มจัดสวนสร้างสมุนไพรตามภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่จะเป็นประโยชน์ทั้งในแง่ของการท่องเที่ยว(นวดประคบ/หาความรู้) และประโยชน์ต่อชุมชนในการอนุรักษ์และสืบทอดความรู้ดังกล่าวให้สืบต่อไป โดยรูปแบบที่เกิดขึ้นจะครอบคลุมกิจกรรม ดังนี้

- การให้บริการที่พักแก่นักท่องเที่ยว โดยสร้างที่พักขึ้นใหม่ภายในหมู่บ้าน และบริการที่พักแบบพักกับชาวบ้าน (home stay)
- การจัดทำสวนสมุนไพรบริการความรู้แก่ชาวบ้านและบริการอบ/รักษาโรคตามตำรายาพื้นบ้าน
- การบริการนวดแผนโบราณให้แก่ักท่องเที่ยว

โดยการดำเนินการได้ลงแขกแรงงานในชุมชน จัดสร้างที่พักแบบกระเบื้องเพื่อบริการนักท่องเที่ยวจำนวน 2 หลัง ส่วนการบริการที่พักแบบพักกับชาวบ้าน (home stay) ใช้บ้านของครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการ ทั้งหมด 10 ครัวเรือน รับผิดชอบเครื่องนอนและการประกอบอาหารแก่นักท่องเที่ยวขณะที่เข้าพัก

ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่วางแผนไว้ ได้แก่ กิจกรรมเดินป่าดูนกและศึกษาเส้นทางธรรมชาติ ตามเส้นทางแนวกันไฟป่ารอบหมู่บ้านที่ชาวบ้านทำขึ้นในช่วงหน้าแล้ง โดยไกด์ท้องถิ่นที่ผ่านการอบรมเรื่องการดูนกมาแล้ว จำนวน 7 คน เป็นผู้นำทาง

สำหรับการบริการนวดแผนโบราณให้แก่นักท่องเที่ยว ที่เมื่อเย็นหลังจากการเดินป่าดูนก มีการถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ท้องถิ่นที่เชี่ยวชาญเรื่องดังกล่าว ส่วนการจัดเตรียมสวนสมุนไพร จะช่วยกันดูแลและนำสมุนไพรต้นพ้อ/แม่พันธุ์ จากบริเวณหมู่บ้านและป่าใช้สอยของหมู่บ้านมาเพาะขยายพันธุ์ โดยในกิจกรรมนี้ ชาวบ้านเห็นว่าชุมชนยังขาดประสบการณ์และความรู้เรื่องการนวดคลายกล้ามเนื้อที่ ถูกวิธี ซึ่งชาวบ้านต้องการเข้าอบรมความรู้ด้านนี้เพิ่มเติมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ซึ่งการเก็บค่าบริการที่ชุมชนได้จัดทำรายละเอียดไว้ คือ

1. ค่าบริการเดินป่า กลุ่มละ 800 บาท/รอบ (ไม่เกิน 8 คน/ชมรม)

คนละ 100 บาท/รอบ

โดยค่าบริการรวมค่าอาหาร 1 มื้อ ขณะการเดินป่า

2. ค่านำเดินป่าดูนก นักท่องเที่ยวชาวไทย รอบละ 480 บาท

นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ รอบละ 500 บาท

การบริหารรายได้จากการให้บริการ จะแบ่งให้ไกด์หรือผู้รับผิดชอบกิจกรรมนั้นๆ ร้อยละ 90 และหักคืนเป็นเงินกองกลางในหมู่บ้าน ร้อยละ 10

จากการกำหนดรูปแบบของแต่ละกลุ่มบ้านจะสังเกตได้ว่าจะมีความคล้ายคลึงกัน ทั้งนี้อาจ เนื่องจากช่วงเวลากำหนดค้นหาอาจจำกัด และประสบการณ์ความรู้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความสามารถ การประยุกต์ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยวยังมีไม่มากเท่าที่ควร ที่อาจจำเป็นต้องอาศัยเวลาในการพัฒนาและการส่งเสริมประสบการณ์การเรียนรู้จากปัญหาอุปสรรค เพื่อใช้เป็นบทเรียนการปรับปรุงรูปแบบต่อไปในอนาคต

3) การกำหนดกฎข้อห้ามสำหรับการท่องเที่ยว

สำหรับการกำหนดกฎข้อห้ามสำหรับนักท่องเที่ยวที่จะมาทำกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน มีเป้าหมายเพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยว มิให้ล่วงล้ำความเชื่อขนบธรรมเนียม ประเพณีดั้งเดิมของชุมชน ได้กำหนดไว้เป็นแนวทางทั้ง 4 กลุ่มบ้านใช้ร่วมกัน โดยการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และแจ้งให้นักท่องเที่ยวทราบก่อนจะเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ ดังนี้

1. ต้องให้ความเคารพ ไม่ลบหลู่ดูถูกกฎระเบียบประเพณีความเชื่อของหมู่บ้าน

Don't disparage community rule and villager spiritual.

2. ต้องช่วยกันดูแลรักษา ไม่ทำลายสิ่งสาธารณประโยชน์ในชุมชน

Take care the nature and community's property.

3. ห้ามกระทำการใดๆ หรือนำสิ่งเสพติดเข้ามาภายในหมู่บ้าน

Don't do anything about drug or carry it to village.

4. ห้ามประพฤติไปทางชู้สาวและกระทำการอนาจาร

Don't act the love behavior or make something obscene at the opening place in the village.

5. ผู้ที่จะเข้ามาใช้พื้นที่ท่องเที่ยวต้องแต่งกายให้มิดชิด

Please wear the entirely cloth, don't wear stimulating sex or indecently.

6. ห้ามส่งเสียงดังรบกวนผู้อื่นในยามวิกาล

Don't make noisy all night

7. ห้ามเล่นการพนันภายในหมู่บ้าน

Don't gamble to anything in the village

8. ต้องรักษาความสะอาด ทั้งขณะในที่พัก ทั้งในบริเวณหมู่บ้านและพื้นที่ท่องเที่ยวทั้งหมด

Please keep clean on widely of tourism area

ภาพที่ 1.8 แสดงรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบวิลเลจ สเตย์
ในบริเวณบ้านแม่กลางหลวง

ภาพที่ 1.9 แสดงรูปแบบกิจกรรมการเดินป่าดูนกของบ้านผาหมอน

ภาพที่ 1.10 แสดงรูปแบบการจัดบริการที่พักแบบโฮม สเตย์ ของบ้านอังกาโน่

ภาพที่ 1.11 แสดงการจัดบริการเต็นท์และถุนอนให้นักท่องเที่ยวเข้า
รวมทั้งการบริการพื้นที่บริการหมู่บ้านสำหรับกางเต็นท์

ภาพที่ 1.12 แสดงลักษณะพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านที่ชาวบ้านแม่กลางหลวงร่วมกันสร้างขึ้นไว้ สำหรับแสดงวัฒนธรรมภูมิปัญญาดั้งเดิมของชนเผ่าและการบริการนักท่องเที่ยว แสดงการจัดวางสิ่งของภายในศูนย์วัฒนธรรมปกากะญอที่บ้านหนองหล่ม(อยู่ระหว่างดำเนินการ)

6.2 การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว

จากผลการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นของแต่ละชมรมการท่องเที่ยวในแง่ของความสำเร็จในเชิงธุรกิจ ที่มีเป้าหมายเรื่องความคุ้มค่าแล้ว ในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวงเป็นชมรมเดียวที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวเข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ในจำนวนที่สามารถสร้างรายได้ให้เห็นเด่นชัดที่สุด อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาสถานการณ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมาประกอบ บ้านแม่กลางหลวงอาจตกอยู่ในสภาวะเดียวกันกับเพื่อนบ้านกลุ่มอื่น เนื่องจากความสำเร็จที่เกิดขึ้นเป็นเพียงการแอบแฝงเข้ากับการดำเนินการของกลุ่มสหกรณ์ฯ ที่มีอยู่เดิม ซึ่งได้รับการวางรากฐานการตลาดไว้แล้วอย่างมั่นคง

ดังนั้น จากโอกาสที่บ้านแม่กลางหลวงมีมากกว่าหย่อมบ้านอื่น ประกอบกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ชมรมการท่องเที่ยวทั้ง 4 กลุ่ม จึงได้ประชุมกันเพื่อร่วมแก้ไขและสร้างทางเลือกให้ตนเอง โดยการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวปกากะญอขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ตลอดจนร่วมใช้โอกาสที่กลุ่มแม่กลางหลวงมีอยู่เป็นทุนเดิม

โดยการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวปกากะญอ ได้แยกเป็น 2 เครือข่ายย่อยตามพื้นที่ตั้งกลุ่มบ้าน คือ กลุ่มบ้านแม่กลางหลวงและบ้านอ่าก้าน้อย และกลุ่มบ้านผาหมอนและบ้านหนองหล่ม ซึ่งในการตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวสามารถแบ่งเป็นขั้นตอน ดังนี้

1) จัดการประชุมแกนนำชมรมการท่องเที่ยวทั้ง 4 กลุ่ม เพื่อกำหนดพันธะสัญญาและหน้าที่ของเครือข่าย คือ

- ร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนให้เกิดความยั่งยืนต่อทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและชุมชนท้องถิ่น
- ให้ความรู้ แก้ไขปัญหา และพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่ชาวบ้านปกากะญอ ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่
- กำหนดมาตรฐานการบริการและประสานงานการท่องเที่ยวในพื้นที่หมู่บ้านปกากะญอ ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่
- สนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและวัฒนธรรมท้องถิ่นภายในชุมชนที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและชุมชน

2) เลือกตั้งกรรมการเครือข่ายเพื่อรับผิดชอบการดำเนินงาน โดยกำหนดให้แต่ละชมรมส่งตัวแทนเข้าร่วมเป็นกรรมการเครือข่าย จำนวนชมรมฯ ละ 3 ราย และเลือกผู้ประสานงานเครือข่าย เพื่อรับผิดชอบการประสานงาน ส่งข่าวการท่องเที่ยวและกระจายนักท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ท่องเที่ยวแต่ละชมรมฯ ตามความต้องการของนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งกำหนดที่ทำการศูนย์การท่องเที่ยว

(สหกรณ์) บริเวณบ้านแม่กลางหลวงเป็นที่ทำการเครือข่ายฯ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางที่นักท่องเที่ยวเข้าถึงและกำหนดให้มีการประชุมเครือข่าย อย่างน้อย 1 ครั้ง/เดือน พร้อมการประชุมสมาชิกสหกรณ์การท่องเที่ยวเดิม

3) กำหนดมาตรฐานราคาค่าบริการการท่องเที่ยวของทุกชมรมฯ ให้อยู่ในอัตราเดียวกัน เพื่อป้องกันการตัดราคาและเพิ่มการกระจายนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งตีตราประกาศเป็นลายลักษณ์อักษรให้แต่ละชมรมฯ ถือปฏิบัติร่วมกัน ดังนี้

กิจกรรม	ค่าบริการ	หมายเหตุ
ค่าบำรุงสถานที่	20 บาท /คน	
ที่พักแบบโฮมสเตย์	100 บาท/คน	
ค่านำเดินป่า	250 บาท/กลุ่ม	กลุ่มละไม่เกิน 5 คน
ค่านำเดินป่าและดูนก	300 บาท/กลุ่ม	กลุ่มละไม่เกิน 5 คน
ค่าเข้าชมพิพิธภัณฑ์	100 บาท/กลุ่ม	กลุ่มละไม่เกิน 5 คน
ค่าเข้าชมศูนย์วัฒนธรรม	100 บาท/กลุ่ม	กลุ่มละไม่เกิน 5 คน
ค่าร่วมชมการแสดงการรำดาบ	100 บาท/กลุ่ม	กลุ่มละไม่เกิน 5 คน
ค่าร่วมชมพิธีการอ้อทา	100 บาท/กลุ่ม	กลุ่มละไม่เกิน 5 คน
ค่าร่วมชมการแสดงเตหน่า	100 บาท/กลุ่ม	กลุ่มละไม่เกิน 5 คน
ค่าอาหารระหว่างร่วมกิจกรรม	50 บาท/มื้อ/คน	อาหาร 3 อย่างพร้อมข้าว
ค่าบริการรถโดยสาร	800 บาท/กลุ่ม/วัน	กลุ่มละไม่เกิน 5 คน จากที่ทำการเครือข่ายฯ – ยอดดอยอินทนนท์ – อ่างกา – ก๊วยแม่ปาน – พระสถูปเจดีย์ – โครงการหลวง - เรือนประทับ และสวนหลวงสิริภูมิ

กิจกรรม	ค่าบริการ	หมายเหตุ
Place maintenance	20 Baht /person	
Home stay	100 Baht/person	
Trekking tour	250 Baht/group	Not more than 5 persons/group
Bird watching	300 Baht/group	Not more than 5 persons/group
Museum tour	100 Baht/group	Not more than 5 persons/group
Cultural center tour	100 Baht/group	Not more than 5 persons/group
Seeing sword dance	100 Baht/group	Not more than 5 persons/group
Seeing traditional ethnic music	100 Baht/group	Not more than 5 persons/group
Auditioning music by Tana (ethnic's musical instrument)	100 Baht/group	Not more than 5 persons/group
Meal cost	50 Baht/time/person	3 types of food with rice
Car service	800 Baht/group/day	Not more than 5 persons/group from here to the peak of Inthanon mountain – AngKha – Mae Pan constrict area – Stupa –Royal project station – Royal Palace and Siribhum Royal Garden

นอกจากนี้ยังได้สรุปกิจกรรมการบริการนักท่องเที่ยวของแต่ละชมรมฯ ให้เกิดความชัดเจน ในความสามารถที่จะรองรับนักท่องเที่ยวได้จริง เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของแต่ละชมรมฯ และการประชาสัมพันธ์พื้นที่ท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มบ้าน ที่มีผลต่อการกระจายนักท่องเที่ยวให้เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึง ดังนี้

กิจกรรมการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง

1. บริการที่พักแบบพักร่วมกับชาวบ้าน
Home stay service
2. ศึกษาวิถีชีวิตร่วมกับชาวบ้าน
Learning the indigenous cultural and agriculture system.
3. เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์หมู่บ้าน
Visiting ethnic museum.
4. ดื่มกาแฟสูตรกะเหรี่ยง ที่ท่านสามารถร่วมคั่วและบดได้ด้วยตนเอง
Tasting Karen Coffee that you can roast and grill by yourself.
5. ชมแปลงพืชผักและไม้เมืองหนาว เช่น ลิ้นี่ เยอร์บีร่า สตอร์เบอร์รี่ ชูกินี่
To enjoy the vegetable and flower garden (Lily strawberry pumkin etc.)
6. เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและผลผลิตทางการเกษตรจากแปลง
Purchasing the Local craft and fresh agricultural product from villager garden.
7. เดินป่าศึกษาเส้นทางธรรมชาติ
Learning the nature with the local guild by Trekking Tour.

กิจกรรมการท่องเที่ยวบ้านอังก้าน้อย

1. บริการที่พักแบบพักร่วมกับชาวบ้าน
Home stay service
2. ศึกษาวิถีชีวิตร่วมกับชาวบ้าน
Learning the indigenous cultural and agriculture system.
3. ชมแปลงพืชผักและไม้เมืองหนาว เช่น ลิ้นี่ เยอร์บีร่า สตอร์เบอร์รี่ ชูกินี่
To enjoy the vegetable and flower garden
4. เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและผลผลิตทางการเกษตรจากแปลง
Purchasing the Local craft and fresh agricultural product from villager garden.
5. เดินป่าศึกษาเส้นทางธรรมชาติ
Learning the nature with the local guild by Trekking Tour.

กิจกรรมการท่องเที่ยวบ้านหนองหล่ม

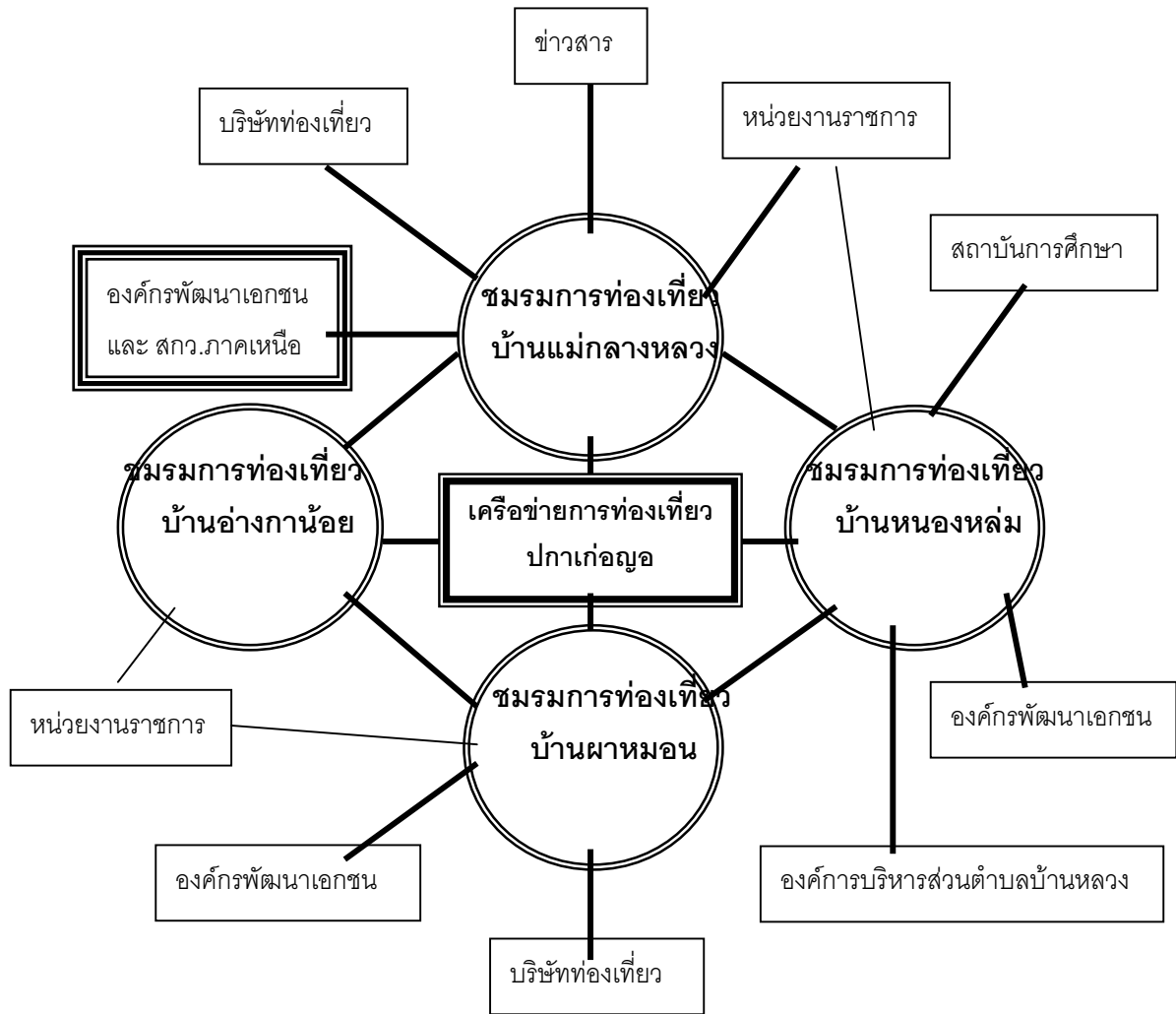
1. ศึกษาวิถีชีวิตร่วมกับชาวบ้าน
Learning the indigenous cultural and agriculture system.
2. เยี่ยมชมศูนย์วัฒนธรรมของหมู่บ้านชาวปกาเกอญอ และการสาธิตศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
Visiting the Karen village's cultural center and looking for arts and native living.
3. ชมแปลงพืชผักไม้เมืองหนาว และเลือกซื้อจากแปลงปลูก
To enjoy the vegetable and flower garden and purchase the fresh product from villager garden.
3. ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ผ้าทอมือลวดลายกะเหรี่ยง
Looking and purchasing the Local craft and Karen cloth weaving.
5. เดินป่าศึกษาเส้นทางธรรมชาติ
Learning the nature with the local guild by Trekking Tour.

กิจกรรมการท่องเที่ยวบ้านผาหมอน

4. บริการที่พักแบบพักร่วมกับชาวบ้าน
Home stay service
5. ศึกษาวิถีชีวิตร่วมกับชาวบ้าน
Learning the indigenous cultural and agriculture system.
6. เยี่ยมชมสวนสมุนไพรและสรรพคุณท้องถิ่น
Visiting herb garden and learning local utility.
7. ชมแปลงพืชผักและไม้เมืองหนาว เช่น ลิ้นี่ เยอร์บีร่า สตอเบอร์รี่ ชูกินี่
To enjoy the vegetable and flower garden (Lily strawberry pumpkin etc)
8. เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและผลผลิตทางการเกษตรจากแปลง
Purchasing the Local craft and fresh agricultural product from villager garden.
6. เดินป่าศึกษาเส้นทางธรรมชาติและดูนกประจำถิ่นที่สวยงาม
Learning the nature and Local bird watching with the local guild by Trekking Tour.
7. นวดแผนโบราณตามตำราชาวกะเหรี่ยง
Massage in Karen Tradition .

ซึ่งกิจกรรมที่ผ่านมาของเครือข่ายกปกาเกอญอมีความเกี่ยวข้องกับการจัดการ
ทรัพยากรในชุมชนให้เกิดความยั่งยืน โดยอาศัยการสร้างเสริมเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรให้ชุมชน
ผ่านการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในหมู่บ้าน ที่มีรูปแบบและขั้นตอนการพัฒนาอยู่ภายใต้
ขอบเขตของการนำไม่ทำลายสภาพสิ่งแวดล้อมเดิมในชุมชน ที่ชาวบ้านแต่ละกลุ่มบ้านร่วมพัฒนาและ
ดำเนินการเอง ส่งผลให้ชาวบ้านได้มีบทบาทและร่วมจัดการระบบการท่องเที่ยวและทรัพยากรในพื้นที่
ของตนเองได้อย่างถูกต้อง ตลอดจนมีความเข้าใจในความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร
ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ที่นำไปสู่การแสวงหาแนวทางการรักษาและป้องกันการ
สูญเสียทรัพยากรธรรมชาติให้ได้มากที่สุด

อย่างไรก็ตามเครือข่ายที่จัดตั้งขึ้นเป็นเพียงเครือข่ายภายในกลุ่มบ้านเท่านั้น แต่สำหรับการดำเนินเครือข่ายให้เอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีการติดต่อและประสานงานกับหน่วยงานและชุมชนภายนอกที่เกี่ยวข้องด้วย อาทิเช่น ที่ทำการอุทยานดอยอินทนนท์ มูลนิธิโครงการหลวง สำนักงานสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ พื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศอื่น บริษัทท่องเที่ยวต่าง ๆ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ดังปรากฏในแผนภาพต่อไปนี้

หมายเหตุ มีการติดต่อประสานงานกันอย่างชัดเจน
 ยังมีการติดต่อประสานงานกันไม่ชัดเจน

แผนภูมิที่ 5 แสดงความสัมพันธ์เครือข่ายการท่องเที่ยวปกาเกอญอระหว่างชุมชนทั้ง 4 กลุ่มบ้านและภายนอก

โดยผลของการดำเนินงานในรูปแบบเครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเครือข่าย ฯ โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาศักยภาพของชมรมฯ ได้แก่ การได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ระหว่างพื้นที่การท่องเที่ยวอื่นๆ การตลาดและการประชาสัมพันธ์ ตลอดจนการอบรมทักษะทางการท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ อาทิเช่น

การพัฒนาความรู้ด้านวิชาการ จากการสัมมนาและแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับพื้นที่การท่องเที่ยวอื่น

- การได้รับคัดเลือกให้เป็นพื้นที่ศึกษาในโครงการทักษะการทำงานและปัจจัยเงื่อนไขในการพัฒนาทักษะการทำงานของแรงงานภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในท้องถิ่น : การศึกษากลุ่มประชาคม(Civil group) ภาคเหนือตอนบน กรณีจังหวัดเชียงใหม่ โดยได้เข้าร่วมการสัมมนาวิชาการ เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสรุปรายงานการศึกษา
- การร่วมงานสัมมนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค
- ประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวฯ ได้รับคัดเลือกและเชิญเป็นวิทยากรบรรยายการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ให้แก่กลุ่มการท่องเที่ยวพื้นที่อื่นๆ

การอบรมทักษะการบริการการท่องเที่ยว

- ส่งตัวแทนชาวบ้านแต่ละชมรมร่วมอบรมไกด์ท้องถิ่น ของสถานีวิจัยโครงการหลวงดอยอินทนนท์ ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ส่งตัวแทนแม่บ้านในแต่ละชมรมร่วมอบรมทอผ้า ของสถานีวิจัยโครงการหลวงดอยอินทนนท์ เพื่อนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว
- ชาวบ้านผู้สนใจร่วมฝึกฝนภาษาอังกฤษพื้นฐานสำหรับการสื่อสารเพื่อการท่องเที่ยว โดยกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ(ecotourism and environmental concernvation)

การรับเงินทุนสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

- ชมรมการท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มบ้าน เสนอโครงการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากมูลนิธิโครงการหลวง ผ่านสถานีวิจัยโครงการหลวงดอยอินทนนท์ 3 โครงการ คือ
  - 1) โครงการปรับปรุงเส้นทางเดินป่า 3 เส้นทาง จำนวนเงิน 5,400.- บาท ได้แก่ บ้านอ่ากาน้อยถึงน้ำออกภู บ้านอ่ากาน้อยถึงผากาน้อย และบ้านผาหมอนถึงถ้ำผาหมอนใหม่
  - 2) โครงการตกแต่งพิพิธภัณฑสถานเก่าแก่ของบ้านแม่กลางหลวง จำนวน 6,100.- บาท
  - 3) โครงการตกแต่งศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้าน บ้านหนองหล่ม จำนวน 6,100.- บาท
- การได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากสโมสรโรตารีเชียงใหม่ และโครงการพัฒนาที่ราบสูงไทย – เยอรมัน เพื่อพัฒนาสิ่งก่อสร้างสาธารณะรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านหนองหล่ม
- การได้รับงบประมาณในการปรับปรุงสภาพถนนจากองค์การบริหารส่วน ตำบลบ้านหลวง

การเป็นพื้นที่ตัวอย่างรองรับการศึกษาดูงาน

- โดยเฉพาะในกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่อยู่ในการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ที่ได้เข้ามาใช้พื้นที่ชมรมการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวงเป็นพื้นที่ศึกษาวิธีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น กลุ่มการท่องเที่ยวบ้านแม่กำปอง กลุ่มชาวบ้านบ้านอู่มผางคี และกลุ่มชาวบ้านแม่แฮน้อย อำเภอแม่แจ่ม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคริสจักรความหวังใหม่ที่ได้อาศัยสถานที่บ้านแม่กลางหลวงเป็นสถานที่ศึกษาดูงานการพัฒนาการท่องเที่ยว

จากการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวปกาศาถอญอ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาที่เกิดขึ้นมีส่วนช่วยให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของพื้นที่ศึกษาเป็นที่รู้จักมากขึ้น โดยเฉพาะในแวดวงกลุ่มวิชาการและกลุ่มการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งถือเป็นการเชื่อมโยงที่เกิดขึ้นระหว่างเครือข่ายการท่องเที่ยวฯ กับภายนอกชุมชน ส่วนการประสานงานและช่วยเหลือกันเองในชมรมการท่องเที่ยวทั้ง 4 กลุ่ม พบว่าได้มีการพยายามประชาสัมพันธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวของชมรมการท่องเที่ยวกลุ่มบ้านอื่น ที่มีใช้ชมรมบ้านแม่กลางหลวง อีกทั้งยังได้จัดนักท่องเที่ยวกระจายไปยังพื้นที่บ้านอื่น แต่อย่างไรก็ตามผลที่ได้รับ

อาจไม่เป็นที่พอใจมากนัก เนื่องจากการเข้าพักของนักท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับความสมัครใจที่จะเลือกใช้พื้นที่ใด อีกทั้งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มักเลือกที่จะพักในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวง ถึงแม้ว่าเป็นการพักแบบโฮม สเตย์ ก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากเส้นทางการเดินทางเข้าหมู่บ้านอื่นค่อนข้างไกลจากถนนหลักและสัญจรได้ลำบากในช่วงฝน และยังพบปัญหาบ้านที่เปิดบริการที่พักมีจำนวนหลังไม่เพียงพอกับความ ต้องการเข้าพัก เช่น กรณีการออกค่ายของนักศึกษา เป็นต้น ส่วนกิจกรรมอื่นๆ เช่น การเดินป่า ดูนก ของกลุ่มบ้านอื่น ได้มีนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้าร่วม โดยเป็นทางเลือกที่หลากหลายขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

ภาพที่ 1.14 แสดงการสอนภาษาอังกฤษสำหรับสื่อสารกับนักท่องเที่ยว โดยกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (TEC)

6.3 สถานการณ์การดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

การดำเนินงานของชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแต่ละกลุ่มบ้านปัจจุบันยังอยู่ระหว่างการทดลองปฏิบัติการ ตามแนวทางและรูปแบบการท่องเที่ยวที่แตกต่างกันตามศักยภาพของพื้นที่และความพร้อมของชาวบ้าน ที่สามารถวิเคราะห์ผลการดำเนินการจากแผนที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้า เมื่อการพัฒนาได้ผ่านไปเป็นเวลา 1 ปี หรือ 1 รอบของฤดูกาลท่องเที่ยวในพื้นที่โดยอินทนนท์ ดังนี้

1. บ้านแม่กลางหลวง

ในช่วงที่ผ่านมากลุ่มบ้านแม่กลางหลวงมีข้อได้เปรียบทางการตลาดที่สุด เนื่องจากได้เริ่มพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจนเป็นที่รู้จักมาก่อนกลุ่มบ้านอื่น อีกทั้งยังมีความคุ้นเคยกับการเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว จึงก่อให้เกิดการร่วมมือกันของชาวบ้านได้โดยง่าย ถึงแม้ว่าการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์จะเกิดขึ้นล่าช้ากว่าที่กำหนดไว้ก็ตาม

สำหรับการดำเนินการจัดตั้ง ได้มีการจัดประชุมชาวบ้านเพื่อกำหนดพื้นที่การก่อสร้างและรูปแบบอาคารพิพิธภัณฑ์ โดยการก่อสร้างอาศัยวิธีการลงแขก รวมทั้งช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของและความรู้ที่จะนำมาจัดแสดงได้จากการบริจาค หยิบยืม หรือประดิษฐ์ขึ้นใหม่ตามรูปแบบเดิม จากความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชน

ส่วนการเปิดแสดงให้นักท่องเที่ยวเข้าชม จะเปิดต้อนรับบริจาคแทนการจัดเก็บค่าเข้าชมตามที่กำหนดไว้ เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าชุมชนยังไม่มีความพร้อมในการจัดอาสาสมัครเข้าบรรยายและประจำอยู่ในพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งต้องการสังเกตท่าทีของนักท่องเที่ยวเพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ปรับปรุงการดำเนินงาน ซึ่งจากการเปิดแสดงมีกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้าชมบ้างตามจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้าพักในบริเวณสหกรณ์การท่องเที่ยวเดิม นอกจากนี้ยังมีผู้ขอเช่าสิ่งของที่จัดแสดงเพื่อนำไปใช้ในการถ่ายภาพยนต์ ส่งผลให้ชุมชนได้รับรายได้อีกทางหนึ่ง ที่ถือได้ว่าการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในกลุ่มบ้านแม่กลางหลวงประสบผลสำเร็จทั้งในด้านการร่วมมือของชุมชน การเกิดกระบวนการเรียนรู้ในวิธีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

อย่างไรก็ตามชมรมฯ ได้พบกับปัญหาเรื่องของที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ที่อยู่ห่างจากที่พักมากเกินไป จึงไม่ดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวเท่าที่ควรและยังยากแก่การเดินทางเข้าชมในช่วงฤดูฝน ซึ่งการแก้ไขปัญหาดังกล่าวชมรมที่นำโดยนายสมศักดิ์ ศิริภูมิทอง ที่เริ่มมีความสนใจในธุรกิจกาแฟ อันเป็นพืชที่ชาวบ้านนิยมปลูกแซมไว้ตามสวนบริเวณบ้านที่อาศัย มาใช้เป็น

สินค้าดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยได้ทดลองผลิตเป็นกาแฟสดจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวบริเวณที่ทำการชมรมฯ(สหกรณ์การท่องเที่ยวเดิม) จึงได้ตัดสินใจสร้างศาลากาแฟในบริเวณใกล้ๆ พิพิธภัณฑ์ เพื่อเสริมความน่าสนใจของพื้นที่ให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเดินแวะขึ้นมาในบริเวณดังกล่าว ซึ่งถือได้ว่าเป็นการพัฒนาศักยภาพของชมรมให้สามารถแก้ไขปัญหาและพึ่งพาตนเองโดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. บ้านอังก้าน้อย

สำหรับการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในกลุ่มบ้านอังก้าน้อยหลังการพัฒนาตามขั้นตอน

- สำรวจอาสาสมัครที่ต้องการรับนักท่องเที่ยวเข้าพักในบ้าน
- จัดเตรียมครัวเรือน โดยเตรียมที่นอน ห้องน้ำ ความสะอาดในบ้านเรือน และการให้ความรู้ด้านบริการและอาหาร
- จัดซื้อเต็นท์และถุนอน โดยใช้เงินของหมู่บ้าน
- บริการให้เช่าที่พักในอัตรา 150 บาท/คน ค่าอาหาร 50 บาท/คน/มื้อ

แต่เนื่องจากการเดินทางเข้าหมู่บ้านในฤดูฝนไม่สะดวก ทำให้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่นิยมเลือกพักในบ้านอังก้าน้อย เมื่อมาติดต่อในจุดบริการนักท่องเที่ยวหรือที่ทำการชมรมการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง ที่ใช้เป็นศูนย์ประสานงานและจ่ายนักท่องเที่ยวตามความต้องการพักของนักท่องเที่ยวเอง ประกอบกับสภาพแวดล้อมที่ไม่แตกต่างจากบ้านแม่กลางหลวง นักท่องเที่ยวจึงเลือกที่จะพักแรมในจุดบ้านแม่กลางหลวงซึ่งเป็นที่รู้จักมากกว่า

ดังนั้น การเปิดให้บริการนักท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านอังก้าน้อย จึงยังไม่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปค้างแรม จะพบได้แต่ลักษณะของการเดินสำรวจธรรมชาติท่องเที่ยวตามเส้นทางเดินป่าเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากบ้านแม่กลางหลวงและบ้านอังก้าน้อยเป็นกลุ่มบ้านที่ใกล้ชิดกัน เห็นได้จากชาวบ้านอังก้าน้อยหลายรายที่เข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์การท่องเที่ยวเดิมและยังปฏิบัติหน้าที่อยู่ การแก้ไขปัญหาที่เกิดกับชมรมการท่องเที่ยวของบ้านอังก้าน้อยได้แก้ไขโดยการนำอุปกรณ์การพักแรม เช่น เต็นท์ มาฝากบริการให้นักท่องเที่ยวเช่าซึ่งปรากฏผลดีขึ้นกว่าเดิม ทางชมรมการท่องเที่ยวบ้านอังก้าน้อยจึงได้ระดมทุนเพิ่มจากชาวบ้าน เพื่อนำไปจัดซื้อเต็นท์เพิ่มเพื่อนำมาให้บริการนักท่องเที่ยวในบริเวณบ้านแม่กลางหลวงแทน

3. บ้านผาหมอน

การดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในบ้านผาหมอนมีขั้นตอน ดังนี้

- จัดเตรียมเครื่องนอนสำหรับนักท่องเที่ยว ให้แก่ครอบครัวที่เข้ามาชมรมฯ จำนวน 10 ครอบครัว ๆ ละ 2 ชุด โดยชมรมฯและเจ้าบ้านรับผิดชอบค่าใช้จ่ายฝ่ายละ 1 ชุด
- จัดซื้อเต็นท์ จำนวน 5 หลัง พร้อมมุ้งนอน จำนวน 10 ชุด รวมทั้งปรับปรุงภูมิทัศน์สถานที่กางเต็นท์ในบริเวณหมู่บ้าน (อยู่ระหว่างดำเนินการ)
- จัดประชุมสมาชิกเพื่อถ่ายทอดความรู้เรื่องการบริหารและการรักษาความสะอาดในบริเวณบ้านเรือนและชุมชน
- เปิดให้บริการที่พักแบบโฮม สเตย์ โดยรายได้ที่ได้รับจากการเข้าพักแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ เจ้าบ้าน 80% ศูนย์เด็กเล็ก 10% และชมรมฯ 10%
- ส่วนรายได้จากการเช่าเต็นท์ แบ่งออกเป็น 3 ส่วนเช่นกัน คือ ศูนย์เด็กเล็ก 80% ชาวบ้านผู้ดูแลและให้บริการ 25 % และชมรมฯ 25%

สำหรับการดำเนินการบริการนักท่องเที่ยวในช่วงที่ผ่านมา มีกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาพักแรมในชุมชนเป็นครั้งคราว ในลักษณะกลุ่มทัวร์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเดินป่าดูนก ที่เคยเข้ามาท่องเที่ยวแล้วในปีท่องเที่ยวที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตามการเข้าพักยังไม่กระจายออกจากกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับการพัฒนาทักษะนำเดินป่าดูนกตาม “โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในเขตภาคเหนือ เรื่อง รูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของนกของ ปกาเกอญอ ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์” ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสาขาภาคเหนือ เมื่อปี พ.ศ. 2542 เนื่องจากหลังจากการเดินป่าดูนกที่ถือเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ผู้นำทางดูนกมักนำชาวบ้านพักค้างแรมในรูปแบบโฮมสเตย์ที่บ้านพักของตน และไม่ได้นำรายได้ที่ได้รับแบ่งให้แก่ชุมชนดังข้อตกลงที่ทางชมรมฯ ได้กำหนดไว้

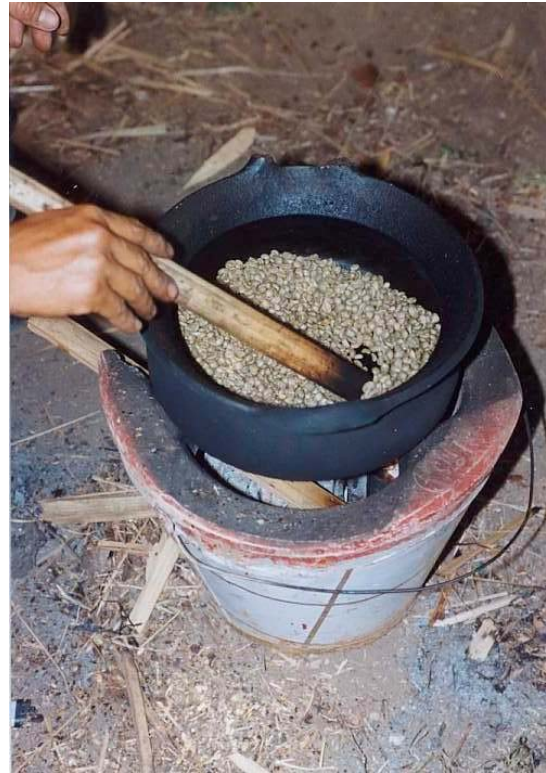
เหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในบ้านผาหมอน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นหมู่บ้านใหญ่ การร่วมมือทำกิจกรรมใดๆ จึงเกิดขึ้นอย่างตัวใครตัวมันมากกว่าการดำเนินการเพื่อส่วนรวม นอกจากนั้นชาวบ้านบางส่วนยังไม่มั่นใจต่อการร่วมมือพัฒนาการท่องเที่ยว เนื่องจากที่ผ่านมานักท่องเที่ยวที่เข้ามาเดินป่าดูนกได้นำสารเสพติดเข้ามาเสพในหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านเสื่อมเสียชื่อเสียงและถูกมองว่าเป็นหมู่บ้านที่ไม่ปลอดภัยจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นชนเผ่าเดียวกันหรือทำให้หมู่บ้านเกิดความรู้สึกแปลกแยกจากหมู่บ้านอื่นนั่นเอง

4. บ้านหนองหล่ม

บ้านหนองหล่มได้ดำเนินการจัดสร้างศูนย์วัฒนธรรมชนเผ่า ซึ่งประสบปัญหาการดำเนินงานทุกระยะ เนื่องจากรูปแบบของอาคารที่ชาวบ้านต้องการ จำเป็นต้องใช้วัสดุการก่อสร้างที่ซื้อหาได้เฉพาะในเมือง ที่ต้องมีการขออนุญาตขนย้ายขึ้นมาก่อสร้างในหมู่บ้าน ที่ทำให้เกิดการล่าช้า และยังต้องใช้ต้นทุนในการก่อสร้างที่สูงกว่าเงินออมที่ชาวบ้านรวบรวมได้ ถึงแม้ว่าการก่อสร้างจะเป็นการลงแขกที่ไม่ต้องจ่ายค่าจ้างแรงงานก็ตาม ซึ่งปัญหาดังกล่าวส่งผลให้ทางชมรมฯ จำเป็นต้องทำโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ การก่อสร้างจึงสำเร็จได้ โดยในขณะนี้อยู่ในระหว่างการรวบรวม จัดหาอุปกรณ์และสิ่งของตามวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อนำมาจัดแสดง ตลอดจนเตรียมข้อมูลและบุคลากรเพื่อดูแลศูนย์ ดังกล่าว ที่ชมรมฯ ได้วางแผนหมายไว้ให้เป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิต

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าศูนย์วัฒนธรรมจะไม่ได้เปิดบริการนักท่องเที่ยวในช่วงการท่องเที่ยวที่ผ่านมา แต่ชุมชนก็ได้เปิดบริการที่พักให้แก่นักท่องเที่ยวที่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักเรียนที่เข้ามาพักแรม ตามกำหนดเวลาซึ่งชุมชนได้ต้อนรับเป็นประจำทุกปี

จากการดำเนินการท่องเที่ยวในช่วงเริ่มต้นเห็นได้ว่ามีชมรมบ้านแม่กลางหลวงเท่านั้นที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้เนื่องจากประวัติทางการท่องเที่ยวดังกล่าวมาแล้ว ตลอดจนในกลุ่มบ้านอื่น ยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นของการพัฒนาที่ยังมีความพร้อมทั้งในด้านสถานที่และการประชาสัมพันธ์ไม่มากเท่าที่ควร แต่สำหรับในการดำเนินการโดยอาศัยองค์ความรู้ที่ได้รับจากการพัฒนาการท่องเที่ยว และการร่วมมือกันของชาวบ้านต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ถือได้ว่ามีความสำเร็จในระดับหนึ่ง

ภาพที่ 1.15 แสดงความก้าวหน้าทางการท่องเที่ยวในบ้านแม่กลางหลวงที่มีการผลิตกาแฟสูตรกะเหรี่ยงขึ้นโดยใช้ผลผลิตในชุมชนเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้าน

6.4 การประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน

สำหรับการประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่โครงการ หลังการนำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติ โดยแยกดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มบ้าน ได้จัดแบ่งการประเมินออกเป็น 3 กลุ่ม ตามกลุ่มผู้รับการประเมิน ได้แก่

1. กลุ่มแกนนำในชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

โดยประเมินความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ได้รับจากการพัฒนาโครงการ ความสามารถในการบริหารจัดการด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องภายหลังสิ้นสุดโครงการ ความสามารถในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และความสามารถในการพัฒนาและปรับปรุงโครงการให้มีศักยภาพ อันนำไปสู่ความยั่งยืนของการท่องเที่ยวในพื้นที่ รวมทั้งการนำความรู้ทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไปประยุกต์ใช้รักษาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งในการประเมินได้อาศัยการออกติดตามการจัดการท่องเที่ยวของแต่ละชมรมฯ เป็นระยะ ๆ ประกอบการจัดกิจกรรมประชุมกลุ่มย่อยในกลุ่มแกนนำทั้ง 4 กลุ่มบ้าน เพื่อประเมินการดำเนินงานของกลุ่มแกนนำโดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานความคิดเห็น รวมทั้งการสัมภาษณ์ภายใต้โครงสร้างคำถามการประเมินที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งครอบคลุมองค์ประกอบ คือ

- 1.1 การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน ทั้งในลักษณะของการเข้าร่วมด้วยตนเองของแกนนำและการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการจัดการ โดยไม่ใช้ความคิดของกลุ่มแกนนำครอบงำความคิดของชาวบ้าน ซึ่งจากการประเมินสามารถสรุปได้ว่า แกนนำในทุกชมรมมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในชมรมของตนเองอย่างชัดเจนในทุกขั้นตอน โดยอาศัยการประชุมคณะกรรมการชมรมฯ เพื่อค้นหาข้อสรุปในการดำเนินการใดๆ ส่วนการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมในการจัดการนั้น ชมรมการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง มีการดำเนินงานที่มีลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนมากที่สุดในทุกขั้นตอน ทั้งในการตัดสินใจเลือกรูปแบบการพัฒนา วางแผนการดำเนินงาน และการร่วมกันก่อสร้างและจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งการร่วมรับรู้และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับรายได้ที่รับจากการบริการทั้งหมดก็จะเก็บไว้เป็นกองทุนในหมู่บ้าน ที่ต่างจากในกลุ่มบ้านอื่นที่กลุ่มแกนนำจะมีบทบาทเหนือกว่าชาวบ้านอย่างชัดเจน แต่ทั้งนี้มิใช่สาเหตุเนื่องจากความลังเลและไม่แน่ใจต่อการร่วมลงทุนพัฒนาการท่องเที่ยว ประกอบกับรูปแบบของการท่องเที่ยวมีลักษณะได้ผลประโยชน์ที่จัดสรรแก่

เจ้าบ้านที่ร่วมกิจกรรมเป็นรายบุคคล ดังนั้นโอกาสการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน จึงกระจุกอยู่ในส่วนของสมาชิกชมรมฯ และกลุ่มแกนนำ เห็นได้จากชาวบ้านที่มีบทบาทชมรมฯ ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกชมรมไม่ใช่ชุมชนทั้งหมด ดังนั้นการพัฒนาที่เกิดขึ้นชาวบ้านจึงมีเพียงส่วนร่วมรับรู้และยอมรับในรูปแบบที่ถูกพัฒนาขึ้น แต่ไม่ได้มีส่วนในการวางแผน จัดการ ลงทุนหรือรับผลประโยชน์อย่างแท้จริง

1.2 องค์ความรู้ใหม่ของแกนนำที่ได้จากการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน ความรู้และทัศนคติที่แกนนำมีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ว่ามีความชัดเจนและสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานหรือไม่อย่างไร จากการสัมภาษณ์และแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ กลุ่มแกนนำทุกคนมีความรู้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ถูกต้องสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐาน และสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ใช้เป็นแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนให้เกิดความยั่งยืนต่อชุมชน แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากการยอมรับระบบตลาดและผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยว ส่งผลให้กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวแต่ละชุมชนเริ่มมีเป้าหมายเพื่อรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น โดยละเลยการรักษาสถานการณ์การท่องเที่ยวให้สามารถปกป้องสภาพวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งในระบบนิเวศและการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ถูกพัฒนาจึงมีลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ดั้งเดิม เพื่อลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา

1.3 ศักยภาพของแกนนำในการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการพัฒนาไปปฏิบัติและความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน ภายหลังจากการพัฒนาการท่องเที่ยวสิ้นสุดสัญญา หรือการไม่ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกชุมชนใด ๆ จากความสามารถในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินการ พบว่าชมรมการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวงและชมรมบ้านอังก้าน้อย สามารถแก้ไขปัญหานักท่องเที่ยวไม่เข้าใช้บริการได้ และยังได้มีการพัฒนาต่อยอดเพิ่มจากการวางแผนไว้เดิม จึงมีแนวโน้มว่าจะสามารถดำเนินการท่องเที่ยวต่อไปได้ภายหลังจากสิ้นสุดโครงการ โดยเฉพาะชมรมบ้านแม่กลางหลวงที่มีการพัฒนากิจกรรมบริการและผลิตภัณฑ์ได้จากวัตถุดิบใน

ชุมชน เช่น การสร้างซุ้มกาแฟสดและผลิตกาแฟสดจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว ส่วนชมรมการท่องเที่ยวบ้านหนองหล่มและบ้านผาหมอน ที่เกิดปัญหานักท่องเที่ยว เช่นกันนั้น พบว่าทั้งสองชมรมฯ ไม่ได้มีการแก้ไข้ปัญหา และเกิดความไม่มั่นใจต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวว่าจะสามารถเกิดขึ้นได้จริง

2. ชาวบ้านทั่วไปในชุมชน

การประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนจากความรู้ความเข้าใจที่ได้รับจากการพัฒนาโครงการ ทัดสินคดีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน โดยอาศัยการสำรวจจากแบบสอบถามแสดงได้ ดังนี้

2.1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการสำรวจชาวบ้านทั้ง 4 กลุ่มบ้าน พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการเที่ยวชมธรรมชาติและเป็นการท่องเที่ยวที่มีผลประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ จำนวนร้อยละ 66.00 , 56.10 และ 52.00 ตามลำดับ ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงสรุปได้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

นอกจากนั้นชาวบ้านร้อยละ 67.2 เห็นว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้นมีส่วนช่วยให้ตนเองได้รับความรู้เชิงนิเวศเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มบ้านแม่กลางหลวง บ้านอังก้าน้อย และบ้านหนองหล่ม มีชาวบ้านที่ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นในจำนวนที่สูงกว่าครึ่ง คือร้อยละ 90.70 86.80 และ 76.80 ตามลำดับ ยกเว้นในกลุ่มบ้านผาหมอนที่มีชาวบ้านเพียงร้อยละ 33.33 เท่านั้นที่ได้รับความรู้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ น่าจะเกิดจากการสามารถในการขยายผลของแกนนำและความสนใจของชาวบ้านอยู่ในระดับต่ำ อีกทั้งพื้นฐานการท่องเที่ยวที่ยังปรากฏความขัดแย้งให้เห็นอย่างชัดเจน โดยชาวบ้านที่ได้รับความรู้อยู่ร้อยละ 38.10 ทราบจากการเข้าร่วมประชุมหมู่บ้าน ร้อยละ 26.20 ทราบจากการพูดคุยกันในครอบครัวและเพื่อนบ้าน ร้อยละ 19.00 ทราบจากการเข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการฯ และจำนวนร้อยละ 14.30 ทราบจากการขยายผลของแกนนำ ซึ่งจะเห็นได้ว่าจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการฯ มีจำนวนมากกว่าผู้ที่ได้ข้อมูลจากการขยายผลของแกนนำ ที่ชี้ได้ว่าผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมบางส่วนไม่ได้นำความรู้และข้อมูลที่ได้รับจากโครงการฯ ไปถ่ายทอดและขยายผลแก่ชาวบ้าน

แต่อย่างไรก็ตามสำหรับในภาพรวมทั้ง 4 กลุ่มบ้านแล้ว ชาวบ้านจะได้รับความรู้จากการร่วมประชุมหมู่บ้านและการเข้าร่วมกิจกรรมกับทางโครงการฯ รวมทั้งจากการขยายผลของแกนนำในจำนวนร้อยละ 57.40 , 36.90 และ 32.40 ตามลำดับ โดยบ้านแม่กลางหลวงและบ้านอังก้าน้อย เป็นกลุ่มบ้านที่

ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ข้อมูลความรู้จากการประชุมหมู่บ้านและการขยายผลของแกนนำ ที่แสดงให้เห็นบทบาทของแกนนำต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวได้ชัดเจน ส่วนบ้านหนองหล่มชาวบ้านทราบข้อมูลจากการประชุมหมู่บ้านและการร่วมกิจกรรมกับโครงการ พบเพียงบางส่วนที่ทราบข้อมูลจากการขยายผลของแกนนำเช่นเดียวกับบ้านผาหมอน

2.2 การมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าชาวบ้านร้อยละ 67.20 ทราบว่าได้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในหมู่บ้าน โดยการสนับสนุนของ สกว. ในโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งบ้านแม่กลางหลวง บ้านอ่ากาน้อยและบ้านผาหมอน ชาวบ้านร้อยละ 90.70 82.70 และ 92.60 ทราบถึงการพัฒนาโครงการ ยกเว้นในกลุ่มบ้านผาหมอนที่มีชาวบ้านเพียง ร้อยละ 47.40 เท่านั้นที่ทราบว่ามีการพัฒนา ในพื้นที่หมู่บ้านของตนเอง

โดยในภาพรวมของทั้ง 4 กลุ่มบ้าน ชาวบ้านร้อยละ 60.90 ทราบรายละเอียดของโครงการ (บ้านแม่กลางหลวง ร้อยละ 76.70 บ้านอ่ากาน้อย ร้อยละ 75.50 บ้านหนองหล่ม ร้อยละ 76.80 และบ้านผาหมอน 28.20) และจำนวนร้อยละ 85.80 เห็นด้วยกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน โดยชาวบ้านที่พร้อมจะให้ความร่วมมือเมื่อกลุ่มแกนนำต้องการความช่วยเหลือในการพัฒนา มีจำนวนร้อยละ 89.50 (บ้านแม่กลางหลวง ร้อยละ 95.10 บ้านอ่ากาน้อยทั้งหมด บ้านหนองหล่ม ร้อยละ 89.90 และบ้านผาหมอน 62.20) ซึ่งจากการวิเคราะห์ข้อคิดเห็นสาเหตุการเข้าร่วมโครงการของชาวบ้านสรุปได้ 5 ประเด็น คือ

- 1) เล็งผลประโยชน์ในด้านรายได้และอาชีพจากการท่องเที่ยว
- 2) ต้องการเรียนรู้และหาประสบการณ์ใหม่ๆ
- 3) เป็นเรื่องของชุมชนส่วนรวม
- 4) อยากให้นักท่องเที่ยว/คนภายนอกได้เรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างถูกต้อง
- 5) ถูกปิดกั้นการทำมาหากินจนต้องหาอาชีพใหม่ทดแทนการทำไร่หมุนเวียน

นอกจากนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะในบ้านแม่กลางหลวงและบ้านอ่ากาน้อยยังทราบความเคลื่อนไหวของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชน และเห็นด้วยต่อการพัฒนาที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งเต็มใจให้ความสนับสนุนหากมีโอกาส ส่วนข้อมูลที่ได้จากบ้านหนองหล่มและผาหมอนสามารถวิเคราะห์ได้ว่าภายในชุมชนมีความขัดแย้งกันระหว่างแกนนำชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการและลูกบ้าน

เนื่องจากชาวบ้านจำนวนมากที่ไม่ต้องการให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยว และยังไม่เต็มใจเข้าร่วมโครงการ โดยให้เหตุผลไว้ ดังนี้

- ยังไม่รู้วัตถุประสงค์โครงการที่ชัดเจน
- การท่องเที่ยวอาจส่งผลเสียต่อชุมชน(ขยะเพิ่มขึ้นและวัฒนธรรมเปลี่ยนไป)
- ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่กระจายในชุมชนอย่างทั่วถึง
- การท่องเที่ยวรบกวนความเป็นส่วนตัวของชาวบ้าน
- ยังไม่มีความพร้อมเรื่องเวลา

สอดคล้องกับข้อมูลการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของโครงการฯ จากการสำรวจมีชาวบ้านเพียงร้อยละ 31.30 เท่านั้นที่เคยร่วมกิจกรรมอบรมและศึกษาดูงานกับโครงการฯ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการเข้าร่วมกิจกรรมอบรมและศึกษาดูงานส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มแกนนำและชาวบ้านที่มีความสนใจอย่างแท้จริงเท่านั้น เห็นได้ชัดในกลุ่มบ้านหนองหล่มที่มีผู้เคยร่วมกิจกรรมนี้กับโครงการฯ เพียงร้อยละ 7.50 เท่านั้น เช่นเดียวกันกับการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาในโครงการฯ ที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น การจัดการประชุมกลุ่ม ซึ่งพบว่ามีชาวบ้านถึงจำนวนร้อยละ 50.80 ที่ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมเลย ส่วนที่เข้าร่วม 1-2 ครั้ง , 3-4 ครั้ง และ 5 ครั้งขึ้นไป พบเพียงร้อยละ 39.2 , 7.5 และ 2.5 เท่านั้น สำหรับผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นบิดาในครอบครัวนั้นๆ คิดเป็นร้อยละ 70.42

โดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนร่วมกับแกนนำชาวบ้าน พบว่าชาวบ้านในแต่ละกลุ่มบ้านมีส่วนร่วมในลักษณะที่แตกต่างกัน

- บ้านแม่กลางหลวง จำนวนร้อยละ 29.50 และ 23.20 เป็นแรงงานการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์และร่วมบริจาคสิ่งของเครื่องใช้สำหรับแสดง ตามลำดับ
- บ้านอ่ากาน้อย จำนวนร้อยละ 26.80 และ 19.70 เป็นแรงงานการก่อสร้างพัฒนาสถานที่และบริการอาหารระหว่างการดำเนินการพัฒนา ตามลำดับ
- บ้านหนองหล่ม จำนวนร้อยละ 49.20 และ 32.80 เป็นแรงงานการก่อสร้างศูนย์วัฒนธรรมและร่วมบริจาคสิ่งของเครื่องใช้สำหรับแสดง ตามลำดับ
- บ้านผาหมอน จำนวนร้อยละ 36.00 และ 16.30 ให้คำปรึกษาแนะนำในการดำเนินการและเป็นตัวแทนชาวบ้านร่วมกิจกรรมอื่นในโครงการฯ แทนแกนนำ ตามลำดับ

ซึ่งบทบาทที่ปรากฏจะสอดคล้องกับรูปแบบกิจกรรมที่แต่ละบ้านได้กำหนดไว้ อีกทั้งยังบ่งบอกลักษณะการดำเนินงานในลักษณะกลุ่มของแต่ละบ้านได้ รวมทั้งบทบาทการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการพัฒนา

3. นักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการในโครงการ

โดยการประเมินในประเด็นของลักษณะการเข้าถึงโครงการฯ ความพึงพอใจในการเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่และการร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน ตลอดจนการได้รับความรู้ความเข้าใจในระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติและประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่สื่อให้ทราบถึงการได้รับความรู้เชิงนิเวศจากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ที่แยกได้ ดังนี้

3.1 ลักษณะของนักท่องเที่ยว

พบว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่โครงการฯ มีความรู้ความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่แล้วเป็นพื้นฐาน และมีความต้องการ/คาดหวังในพื้นที่ว่าจะสามารถตอบสนองของความเป็นส่วนตัว ตลอดจนสภาพธรรมชาติและทรัพยากรที่สมบูรณ์ รวมทั้งสภาพวัฒนธรรมภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชุมชนในลักษณะที่สอดคล้องกับระบบนิเวศรอบๆ ชุมชน

3.2 ลักษณะการเข้าถึงพื้นที่โครงการ

ในการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโครงการฯ จะได้รับผ่านสื่อต่าง ๆ คือ จากคู่มือหรือนิตยสารท่องเที่ยว การบอกเล่าจากเพื่อน/คนรู้จัก จากคำแนะนำของที่ทำการอุทยานฯ ดอยอินทนนท์หรือจากป้ายประชาสัมพันธ์ สื่อประชาสัมพันธ์อื่นๆและมักคุเทศก์ ในจำนวนร้อยละ 34.38 , 21.38 , 15.63 , 9.38 และ 3.13 ตามลำดับ ซึ่งจากการรวบรวมข้อมูลการเข้าถึงและข้อเสนอแนะของนักท่องเที่ยว พบว่าโครงการฯ ยังมีข้อบกพร่องในด้านการประชาสัมพันธ์ โดยนักท่องเที่ยวแนะนำให้มีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลให้ทั่วถึง เฉพาะอย่างยิ่งในจุดด้านตรวจบริเวณทางขึ้นที่ทำการอุทยานฯ

ส่วนสาเหตุจูงใจที่ทำให้ให้นักท่องเที่ยวเลือกเข้ามาท่องเที่ยวในโครงการฯ คือ สภาพธรรมชาติที่สวยงามสมบูรณ์ของพื้นที่ ภูมิอากาศที่บริสุทธิ์และสดชื่น ความเป็นมิตรของชาวบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะ ตามลำดับ ที่สังเกตได้ว่าเป็นสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ ดังนั้นลักษณะพื้นที่ท่องเที่ยวจึงสามารถรองรับประเภทของนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการได้ให้อยู่ในกลุ่มผู้ที่มีความสนใจในทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นพิเศษ

3.3 ความพึงพอใจต่อการบริการ

จากการสำรวจพบว่ากิจกรรมการเดินป่าและการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวประทับใจมากที่สุดตามลำดับ โดยประสบการณ์การท่องเที่ยวที่ได้รับ ได้แก่ การได้ความเป็นมิตรจากชาวบ้าน การได้พบปะชาวบ้านเรียนรู้วัฒนธรรมที่แตกต่างกันและวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน และการได้รับคำแนะนำ/ความช่วยเหลือจากชาวบ้าน ส่วนความพึงพอใจต่อการบริการส่วนใหญ่อยู่ในระดับพึงพอใจปานกลางถึงมาก ยกเว้นในเรื่องรสชาติและคุณภาพของอาหาร การบริการ

ข้อมูล ความสะอาด กิจกรรมการบริการและสภาพวัฒนธรรม ที่มีผลการประเมินความพึงพอใจอยู่ในระดับไม่ดี แต่ก็พบได้ในนักท่องเที่ยวส่วนน้อย ทั้งนี้เนื่องจากเป็นนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจนอกเหนือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม จึงมีความต้องการมากกว่าการบริการพื้นฐานที่โครงการฯ ได้จัดไว้

นอกจากนั้นจากการสำรวจโดยให้นักท่องเที่ยวแสดงความคิดเห็น พบว่านักท่องเที่ยวไม่ต้องการให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ไปในทิศทางที่ทำลายธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ทั้งนี้เนื่องจากส่วนใหญ่มีความคาดหวังต่อความสวยงามทางธรรมชาติและความสะดวกสบายของวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนชาวเขา ตลอดจนมีความต้องการกลับมาเที่ยวในพื้นที่โครงการฯ อีกแต่อย่างไรก็ตามนักท่องเที่ยวได้ให้ข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงข้อบกพร่องไว้ ได้แก่ ด้านการประชาสัมพันธ์ข้อมูลของโครงการฯ ที่พบค่อนข้างน้อย และพบเฉพาะการประชาสัมพันธ์ในภาษาไทยเท่านั้น การรักษาความสะอาดในพื้นที่โครงการ ควรมีการจัดที่ทิ้งขยะไว้ตามจุดต่าง ๆ เพื่อรองรับการขยายตัวของนักท่องเที่ยวที่อาจเพิ่มขึ้นในอนาคต

จึงสรุปได้ว่าการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเปิดบริการนักท่องเที่ยวในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบต่างๆ ที่ผ่านมา สามารถสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวสามารถรับความรู้ได้ประสบการณ์จากความแตกต่างด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ตลอดจนเกิดความประทับใจในสภาพธรรมชาติที่สมบูรณ์ของพื้นที่ และความเป็นมิตรของชุมชน

บทที่ 7

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหมู่บ้านปกากะญอในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ครอบคลุมพื้นที่ 4 กลุ่มบ้าน ได้แก่ บ้านแม่กลางหลวง บ้านอ่ากาน้อย บ้านหนองหล่ม และบ้านผาหมอน ตามโครงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการวิจัยเพื่อค้นหาคำตอบของปัญหาที่เกิดขึ้นและสร้างองค์ความรู้ สำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน ภายใต้กรอบความคิด "การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ" โดยการวิจัยสามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการที่ได้กำหนดไว้ใน 3 ประเด็นหลัก คือ

7.1 สถานการณ์การท่องเที่ยวของชุมชนในช่วงที่ผ่านมา

1) รูปแบบการท่องเที่ยวและบทบาทของชาวบ้าน

สำหรับสถานการณ์การท่องเที่ยวในช่วงที่ผ่านมา สรุปได้ว่ามีรูปแบบการท่องเที่ยวในลักษณะเดียวกัน โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติบริเวณหมู่บ้าน วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน ตลอดจนองค์ความรู้ในการอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าเป็นจุดสร้างความสนใจแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่พบ เช่น การเดินป่า ดูนก และการเที่ยวชมธรรมชาติบริเวณรอบหมู่บ้าน ส่วนการจัดการที่เกิดขึ้นเป็นการร่วมมือกันในลักษณะการรวมหุ้นแบบสหกรณ์ โดยใช้พื้นที่บริเวณบ้านแม่กลางหลวงเป็นจุดศูนย์กลางรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากที่ทำการอุทยานฯ ดอยอินทนนท์ ในเรื่องการตลาด การประชาสัมพันธ์และให้คำปรึกษาในการจัดการ ส่งผลให้พื้นที่บ้านแม่กลางหลวงเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว มีผู้มาใช้บริการการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ และชาวบ้านเกิดความคุ้นเคยและมีโอกาสเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวมากกว่ากลุ่มบ้านอื่น

โดยบทบาทของชาวบ้านนอกจากจะอยู่ในฐานะผู้ประกอบการที่จัดการแบบสหกรณ์แล้ว ชาวบ้านยังตกอยู่ในฐานะผู้ถูกท่องเที่ยว จากการนำเที่ยวของบริษัทท่องเที่ยวภายนอกชุมชนและการมาท่องเที่ยวเองตามลำพังของนักท่องเที่ยว (walk in) ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มักไม่ได้รับผลประโยชน์ใด ๆ ตอบแทน แต่อาจมีชาวบ้านบางส่วนมีบทบาทในการประสานงาน และจัดที่พักแบบโฮม สเตย์ไว้รองรับนักท่องเที่ยวที่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวกรณีนี้ ซึ่งส่งผลให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เอื้อประโยชน์เฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น

ดังนั้นประสบการณ์ของชาวบ้านต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้นในพื้นที่หมู่บ้าน จึงมีทั้งในรูปของผู้ประกอบการที่ได้รับผลประโยชน์ และผู้ถูกท่องเที่ยวที่เป็นผู้เสียประโยชน์ ส่วนการจัดการท่องเที่ยวพบได้ทั้งการร่วมมือแบบสหกรณ์ที่มีการขายหุ้นเพื่อปันผลประโยชน์ที่ได้ และการจัดการในลักษณะบุคคล ซึ่งไม่ว่ากรณีใดก็ตามรูปแบบการท่องเที่ยวจะอยู่ในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประกอบกันเสมอ

2) ปัญหาและผลกระทบจากการท่องเที่ยว

ปัญหาการขาดความรู้และความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชาวบ้าน เป็นปัญหาพื้นฐานที่ทำให้ชาวบ้านปิดกั้นตัวเองและไม่ให้ความร่วมมือใดๆ หากมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชน และยังนำไปสู่การมีทัศนคติในเชิงลบต่อการท่องเที่ยว รวมทั้งพฤติกรรมต่อต้านการพัฒนาการท่องเที่ยวในที่สุด ส่วนปัญหาการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมา พบว่าเกิดจากความขัดแย้งเรื่องผลตอบแทนจากการลงหุ้นสหกรณ์ การขาดความรู้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและระบบบัญชีของชาวบ้าน ที่ส่งผลให้ชาวบ้านทยอยถอนหุ้นคืน และเกิดความวุ่นวายในการจัดการท่องเที่ยวในที่สุด สำหรับปัญหาที่พบในกรณีการจัดการในรูปธุรกิจส่วนตัว เกิดจากการปฏิบัติโดยไม่ผ่านความเห็นชอบของชุมชนส่วนรวม ทำให้ไม่สามารถควบคุมการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยวได้ ที่นำไปสู่ความขัดแย้งและส่งผลให้ชาวบ้านมีทัศนคติในเชิงลบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

สำหรับผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่ผ่านมา พบได้ทั้งในเชิงลบและบวก ได้แก่ การสะสมของขยะมูลฝอยที่ขาดการจัดการที่มีประสิทธิภาพ การยอมรับวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เข้ามาแก่นักท่องเที่ยวของชาวบ้าน ที่ทำให้วัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตดั้งเดิมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เช่นเดียวกันผลกระทบจากการท่องเที่ยวในชุมชนตามพื้นที่ป่าผืนอื่นๆ ส่วนผลกระทบในเชิงบวกมักเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยจะมีความชัดเจนเฉพาะในกลุ่มชาวบ้านที่มีส่วนร่วมจัดการท่องเที่ยวเท่านั้น

7.2 ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชน

จากการพิจารณาศักยภาพของชุมชนพบว่ามีความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยสรุปได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1) องค์ประกอบด้านพื้นที่

การเป็นหมู่บ้านที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณีเฉพาะถิ่นอันเกิดจากองค์ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยมีปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่สืบทอดกลมเกลียวให้คงอยู่และสืบทอด ที่ก่อให้เกิดการ

เรียนรู้ได้ในกิจกรรมการท่องเที่ยว นอกจากนั้นในบริเวณหมู่บ้านยังมีสภาพทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์

2) องค์ประกอบด้านชุมชน

จากการศึกษาสรุปได้ว่าชุมชนจำเป็นต้องมี *ความพร้อมในเรื่องของความรู้เชิงนิเวศ เวลา และทุนทรัพย์สำหรับการลงทุน รวมทั้งการมีเป้าหมายการจัดการที่สอดคล้องเป็นแนวทางเดียวกันของชุมชน* เนื่องจากในกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นกลไกในการจัดการ ส่วนสภาพสังคมที่ถือเป็นเงื่อนไขภายในชุมชน และมีอิทธิพลต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่า *ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างแกนนำชาวบ้านและลูกบ้าน จะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจเข้าร่วมกระบวนการจัดการ โดยความสัมพันธ์ที่พบในพื้นที่จะมีลักษณะต่างตอบแทน แต่เนื่องจากบางจุดเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่และประกอบอาชีพพึ่งพาระบบตลาดภายนอก ความสัมพันธ์เดิมจึงอาจจืดจางไปได้และง่ายต่อการเกิดความขัดแย้ง ที่มีผลให้เกิดการแบ่งขั้วความคิดและส่งผลต่อการร่วมมือในกิจกรรมที่อีกฝ่ายดำเนินการจนเป็นอคติต่อกันในที่สุด*

นอกจากนั้นชุมชนยังจำเป็นต้องมี *แกนนำชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สามารถประสานและทำความเข้าใจกับชาวบ้าน รวมทั้งสร้างความเชื่อมั่นในการจัดการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้น* ที่จะส่งผลให้ชาวบ้านสามารถตัดสินใจเข้าร่วมกระบวนการท่องเที่ยวได้ในที่สุด ดังนั้นลักษณะของผู้นำชุมชนจึงจำเป็นต้องมีภาวะความเป็นผู้นำสูง มีความรู้และไหวพริบ ที่สามารถสร้างความเชื่อถือ การยอมรับและความมั่นใจให้ชาวบ้านได้

3) องค์ประกอบภายนอกพื้นที่

สำหรับองค์ประกอบภายนอกพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ การสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ที่ทำการอุทยานฯ โดยใช้บ้านแม่กลางหลวงเป็นพื้นที่นำร่องการท่องเที่ยว ในอุทยานฯ ดอยอินทนนท์ หรือการได้รับการสนับสนุนเรื่องเงินทุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของบ้านหนองหล่ม หรือการได้รับการสนับสนุนด้านความรู้และทักษะการจัดการจากสถานีวิจัยโครงการหลวง ที่มีผลให้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเกิดขึ้นได้อย่างเต็มรูปแบบและสามารถสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวบ้าน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินงานบางส่วนที่ชาวบ้านไม่สามารถดำเนินการเองได้ โดยเฉพาะในส่วนที่ต้องประสานงานนอกพื้นที่ เช่น การประชาสัมพันธ์และการตลาด เป็นต้น ดังนั้นการมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับหน่วยงานภายนอกจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเช่นกัน

7.3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน

จากการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพชุมชน และให้สามารถแก้ไขปัญหาจากการท่องเที่ยวในอดีต โดยการอาศัยวิธีการส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ซึ่งในการวางแผนการจัดการได้ข้อสรุปว่าแต่ละชุมชนต้องการจัดการท่องเที่ยวแยกออกจากสหกรณ์การท่องเที่ยวที่เคยจัดการร่วมกัน ตามรูปแบบการจัดการแบบกลุ่มที่มีแกนนำเป็นผู้จัดการตามมติความเห็นชอบของชุมชน ที่สามารถสรุปรูปแบบการจัดการตามการแบ่งปีนรายได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1) *กลุ่มบ้านแม่กลางหลวงและบ้านหนองหล่ม* มีรูปแบบการจัดการที่มีลักษณะเป็นกิจการของชุมชนโดยรวม ได้แก่ พิพิธภัณฑ์และศูนย์วัฒนธรรมชนเผ่า ซึ่งรายได้จากการบริการจะถูกใช้เงินทุนสำรองของหมู่บ้าน ที่ทำให้ชาวบ้านต่างได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน เช่นเดียวกันกับการมีส่วนร่วมในการจัดการที่ทั้งชุมชนจะร่วมกันวางแผน ร่วมกันดูแล ร่วมกันให้บริการ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

2) *กลุ่มบ้านอ่ากาน้อยและบ้านผาหมอน* มีรูปแบบการจัดการในลักษณะของบุคคล ได้แก่ การบริการที่พักแบบโฮม สเตย์ บริการนำเที่ยวเดินป่า ดูนก โดยรายได้จากการบริการเกือบทั้งหมดจะเป็นของผู้ดำเนินกิจกรรม โดยมีบางส่วนที่หักให้แก่ชุมชนเพื่อจ่ายเป็นทุนของหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านผู้บริการจะต้องลงทุนทั้งตัวเงินและแรงงาน รายได้ที่เกิดจึงจำเป็นต้องจ่ายกลับให้แก่ผู้ลงทุน ทำให้ผลประโยชน์ในรูปตัวเงินที่ชุมชนได้รับไม่มีความชัดเจนเท่าที่ควร และจากเหตุผลดังกล่าวทำให้บทบาทการมีส่วนร่วมจัดการของชาวบ้านลดหล่นกันตามผลตอบแทนที่ตนได้รับ

ส่วนสหกรณ์การท่องเที่ยวที่ประสบกับปัญหาการจัดการ ได้มีการแก้ไขปรับปรุงระบบการจัดการและเปิดโอกาสให้กลุ่มชาวบ้านเข้ามาดำเนินการตามลำพัง ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งเจ้าหน้าที่อุทยานฯ และเจ้าหน้าที่โครงการวิจัย จะเป็นเพียงที่ปรึกษาให้คำแนะนำเท่านั้น โดยเริ่มจากการคืนหุ้นให้แก่สมาชิกจากรายได้ในฤดูกาลท่องเที่ยวที่ผ่านมา และเปิดให้มีการลงหุ้นใหม่เพื่อคัดชาวบ้านเฉพาะที่มีความรู้และเข้าใจธรรมชาติของการท่องเที่ยว รวมทั้งมีความต้องการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างแท้จริง เพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งในเรื่องของการปันผลรายได้เช่นในกรณีที่เคยเกิดขึ้น ซึ่งพบว่าชาวบ้านในประเด็นนี้ส่วนใหญ่มักมีความต้องการผลตอบแทนในรูปผลกำไรจากการจัดการ

สำหรับการดำเนินการจะมีกรรมการสหกรณ์ที่คัดเลือกจากสมาชิกเข้ามาบริหารและจัดการภายใต้ความเห็นชอบของสมาชิกสหกรณ์และชาวบ้านที่ไม่เป็นสมาชิก โดยบทบาทของชาวบ้านที่ไม่เป็น

สมาชิกจะไม่เกี่ยวข้องกับรายได้ของสหกรณ์ หากแต่จะเกี่ยวกับการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ที่จำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรในหมู่บ้านเป็นพื้นฐานการจัดการ ชุมชนจึงจำเป็นต้องมีส่วนร่วมดูแลและควบคุมมิให้กิจกรรมการท่องเที่ยวของสหกรณ์มีผลกระทบใดๆ ต่อวัฒนธรรมและทรัพยากรดั้งเดิม ถึงแม้ว่าสหกรณ์ได้มีการหักรายได้ส่วนหนึ่งเพื่อบำรุงรักษาทรัพยากรและหมู่บ้านแล้วก็ตาม

แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบการจัดการที่เกิดขึ้นของทุกหมู่บ้านและสหกรณ์ฯ ยังคงเกิดจากการลงมติและการยินยอมของที่ประชุมหมู่บ้าน ซึ่งอาจไม่ใช่ชาวบ้านทั้งหมดในหมู่บ้านแต่เป็นบางส่วนที่เข้าร่วมประชุม ที่อาจก่อให้เกิดกรณีความขัดแย้งขึ้นได้ในภายหลัง ส่วนรูปแบบการท่องเที่ยวโดยรวมยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบนิเวศ ที่มีจุดมุ่งหมายประการหนึ่งเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพให้มีความยั่งยืน ดังนั้นจึงสรุปได้ว่ารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชน จำเป็นต้องไม่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ร่วมมือกันจัดการ โดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ตลอดจนมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาสภาพแวดล้อม ไม่นำไปใช้ประโยชน์จนมากเกินไป อันจะก่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนและระบบนิเวศได้ในที่สุด

องค์ความรู้ทางการท่องเที่ยว

กระบวนการเรียนรู้ทางการท่องเที่ยวของชุมชน เกิดจากการมีส่วนร่วมดำเนินการพัฒนาตามขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2) ขั้นตอนการวิเคราะห์ศักยภาพทางการท่องเที่ยวและกำหนดแผนงานแนวทางการพัฒนา 3) ขั้นตอนการสร้างความพร้อมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ชุมชน 4) ขั้นตอนการดำเนินการพัฒนา 5) ขั้นตอนการติดตามประเมินผลการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน 6) ขั้นตอนการแก้ไขปรับปรุงและพัฒนา ที่แต่ละขั้นตอนมีลักษณะเป็นวงจรการพัฒนาเพื่อปรับปรุงและแก้ไขให้สอดคล้องกับสภาพเหตุการณ์การท่องเที่ยวในแต่ละชุมชน ซึ่งหลังจากสิ้นสุดโครงการ พบว่าในแต่ละชุมชนชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ถูกต้องมากขึ้น โดยเรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์และหลีกเลี่ยงการได้รับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว รวมทั้งเรียนรู้ที่จะรักษาวิถีการดำรงชีวิตให้คงอยู่ ตลอดจนนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม เพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนและสภาพทรัพยากรธรรมชาติ อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนทั้งของชุมชนเองและการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น โดยการกำหนดกฎระเบียบหรือกรอบปฏิบัติเพื่อใช้เป็นแนวทางการท่องเที่ยว ดังนั้นจึงสรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน เกิดจากการได้ร่วมอยู่ในเหตุการณ์การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น และได้ร่วมปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของ

ผู้ดำเนินการ โดยมีโครงการฯ เป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นวิธีการที่มีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการท่องเที่ยวที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้ต่อไป

โดยปัจจัยที่ผลักดันให้ชาวบ้านแต่ละบุคคลตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรม อันถือเป็นพื้นฐานของการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนเองนั้น ได้แก่ การที่ชาวบ้านมีความรู้ และความเข้าใจที่ถูกต้องในเชิงนิเวศ รวมทั้งมีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ส่งผลให้เกิดการยอมรับให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง และเข้ามามีบทบาทด้านจัดการ นอกจากนี้ปัจจัยด้านเงินทุนและผลตอบแทนก็มีความสำคัญต่อการตัดสินใจของชาวบ้านเช่นกัน เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนเกษตร จึงไม่พร้อมต่อการลงทุนที่เห็นผลกำไรไม่ชัดเจน และไม่สามารถอาศัยเป็นรายได้หลักให้ครอบครัวได้

บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม

ที่มวิจัยหลัก

จากที่มวิจัยเป็นนักวิจัยใหม่ที่มีประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชนค่อนข้างน้อย ดังนั้นในการร่วมกิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวกับชุมชนในสถานการณ์จริงทำให้ที่มวิจัยได้เรียนรู้และทราบถึงข้อจำกัดของชุมชนต่อการทำกิจกรรม รวมทั้งได้เรียนรู้เงื่อนไข ปัญหาและการแก้ไข ปรับเปลี่ยนให้เกิดความสอดคล้องเหมาะสมกับชุมชน ที่สามารถสรุปได้ ดังนี้

- เนื่องจากกรณีพื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนขนาดเล็กที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบ เครือญาติ และพึ่งพาอาศัยกันในลักษณะต่างตอบแทน ส่งผลให้การเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านแต่ละรายมีความชัดเจนแตกต่างกันไปตามบทบาทหน้าที่ทางสังคม ในชุมชน โดยแกนนำจะมีบทบาทที่ชัดเจนกว่าลูกบ้านเนื่องจากโครงสร้างการ ปกครองของชุมชน แกนนำจะทำหน้าที่ประสานงานและติดต่อกับสังคมภายนอก ในที่นี้ ได้แก่ การพัฒนาจากหน่วยงานภายนอกและนำมาขยายผลให้แก่ลูกบ้าน เพื่อการตัดสินใจร่วมกัน
- การทำงานร่วมกับชาวบ้าน จำเป็นต้องศึกษาเงื่อนไขทางสังคมของชุมชนในทุกด้าน เช่น การกำหนดการจัดกิจกรรมควรสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและความสะดวกที่จะเข้าร่วมกิจกรรมได้ของชาวบ้าน รวมทั้งช่วงเวลาที่ใช้จัดกิจกรรมต้องไม่นานหรือสั้นเกินไป ที่อาจมีผลให้ชาวบ้านออกจากกิจกรรมไปกลางคันหรือออกไปหลังมื้ออาหาร(ที่จัดเลี้ยง)

เช่นเดียวกับการเลือกสถานที่จัดกิจกรรม เพื่อป้องกันการเข้าออกของชาวบ้านตามอำเภอใจ จึงควรเลือกสถานที่ที่ไกลจากหมู่บ้านพอสมควรและมีลักษณะเป็นทางการ และให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมอย่างสนุกสนาน โดยอาจมี กิจกรรม workshop แทน

- จากการจัดกิจกรรมในช่วงที่ 1 พบว่ากลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นสมาชิก สหกรณ์ การท่องเที่ยวในชุมชน เนื่องจากมีผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยวในพื้นที่และความเข้าใจผิดของชาวบ้านที่ไม่เป็นสมาชิก ว่าเป็นโครงการแก้ไขปัญหาของสหกรณ์การท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิม รวมทั้งในช่วงต่อมาชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมทั้งไม่เฉพาะกลุ่มบ้านแม่กลางหลวง ประกอบกับการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านไม่มีความต่อเนื่องในแต่ละบุคคล จึงทำให้ทราบว่าการอธิบายวัตถุประสงค์และข้อมูลของโครงการอย่างละเอียด และการกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในแง่ของการอนุรักษ์พื้นที่ชุมชนมากกว่าผลประโยชน์ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งศักยภาพและความรับผิดชอบแก่นำชาวบ้านยังมีส่วนสำคัญในการขยายผลข้อมูลของโครงการ ยังมีความสำคัญต่อความสำเร็จต่อการกระจายบทบาทการมีส่วนร่วมของชาวบ้านการดำเนินกิจกรรมด้วยเช่นกัน
- สำหรับการทำวิจัยในลักษณะ action research ที่เน้นการจัดกิจกรรมให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมคิดและพัฒนาที่นำมาใช้ในโครงการ พบว่าจากการที่ชุมชนมีข้อถ้อยในด้านการสื่อสารที่ยังคงใช้ภาษาถิ่นเป็นหลัก ส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีความมั่นใจที่จะแสดงความคิดเห็น และร่วมใช้ความคิดเพื่อประมวลผลข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของ กิจกรรม ดังนั้นจึงอาศัยวิธีการชี้แนะเข้าช่วยให้ขั้นตอนการคิดสั้นลง แต่สำหรับการจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยที่แบ่งกลุ่มชาวบ้านให้มีขนาดเล็กกลงแล้วจึงระดมสมอง จะสามารถกระตุ้นให้ชาวบ้านคิด/ทำได้ดีขึ้น เนื่องจากการแบ่งกลุ่มสามารถแบ่งบทบาท/การมีส่วนร่วมให้กระจาย ตลอดจนเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้จัดการกลุ่มของตนเอง ก่อนประมวลและส่วนตัวแทนมานำเสนอ เช่นเดียวกับการเก็บแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ ถึงแม้ว่าจะมีลักษณะไม่เป็นทางการและให้ความรู้สึกเป็นเพียงการสนทนาพูดคุย แต่ยังมีผลให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนเช่นกัน
- กระบวนการเรียนรู้ของโครงการฯ จะมีความต่อเนื่องกันของข้อมูล โดยมักใช้ข้อมูลจากกิจกรรมที่ผ่านมา เป็นพื้นฐานในการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป ดังนั้นถ้าการรวบรวมข้อมูลจากกิจกรรมข้างต้นสามารถบรรลุเป้าหมาย ก็จะสามารถลดปัญหาเรื่องแนวทางและข้อมูลในการดำเนินกิจกรรมถัดมาได้ แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมมักสลับผลัดเปลี่ยนกันไปตามสถานการณ์และโอกาส ทำให้ความต่อเนื่องของระบบคิดของชาวบ้านเกิดขึ้น

ไม่เต็มที ดังนั้นจึงเป็นบทเรียนได้ว่าการจัด กิจกรรมในลักษณะนี้อาจมีข้อเสียสำหรับผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่ไม่มาเป็นประจำ

- รูปแบบการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมในชุมชนได้ ควรอยู่ในลักษณะของการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง (learning by doing) ซึ่งที่วิจัยควรปฏิบัติในฐานะของผู้แนะนำให้ คำปรึกษาและสนับสนุนการพัฒนาเท่านั้น
- องค์ประกอบด้านชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้การท่องเที่ยวเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะ
  - สภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชน
  - สภาพประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - สภาพความสัมพันธ์ทางสังคม
  - ภาวะการเป็นผู้นำ ความเข้มแข็งของแกนนำชุมชน
  - ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวบ้าน

นอกจากนั้นการรวมกลุ่มการพัฒนาก็เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการดำเนินการพัฒนาด้วยเช่นกัน โดยองค์ประกอบของการรวมกลุ่ม นอกจากจะเกี่ยวข้องกับสภาพของชุมชนแล้ว แรงจูงใจหรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการร่วมมือก็มีผลด้วยเช่นกัน

ที่วิจัยชุมชนและชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง

สำหรับบทเรียนที่แกนนำได้รับจากการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวตลอดระยะเวลาในโครงการพัฒนาฯ นั้น สามารถสรุปจากบทบาทการเข้าร่วมกิจกรรม ดังนี้

- ได้รับความรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวและประสบการณ์ที่เพิ่มมากขึ้น จนสามารถนำมาใช้ในการบริหารจัดการ ตลอดจนแก้ไขปัญหาจากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดการพัฒนาความรู้โดยการปรับปรุงและพัฒนาความรู้ที่ได้รับให้เกิดความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของตนเอง โดยจะนำมาซึ่งการเรียนรู้เทคนิควิธีการจัดการที่เหมาะสมกับสภาพสังคมของชุมชนมากขึ้นได้ในที่สุด
- ชาวบ้านเกิดความมั่นใจในการพัฒนาหลังจากช่วงเวลาการดำเนินการผ่านไป ระยะเวลาหนึ่ง เนื่องจากมีผลของกิจกรรมเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้สามารถขจัดความขัดแย้งทาง

ความคิดที่เคยเกิดขึ้นและสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติทางลบที่ ชาวบ้านบางรายมีต่อการ พัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในอดีต

- ชาวบ้านทั่วไปมีข้อมูลที่เกิดขึ้นในสภาพจริง ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานในการตัดสินใจให้ความร่วมมือ พัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนที่จะเกิดขึ้นต่อไปได้อย่างไม่ลังเล นอกจากนี้ชาวบ้านที่มีความเข้าใจในรายละเอียดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ไม่ถูกต้อง ยังได้รับความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านที่อยู่ระหว่างการตัดสินใจร่วมกิจกรรมปรับเปลี่ยนทัศนคติและมีแนวทางการตัดสินใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น
- เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เคยดำเนินกิจกรรม การท่องเที่ยวมาก่อนและมีปัญหาจากการจัดการจนไม่สามารถดำเนินการต่อไปนั้น ซึ่งผลปรากฏ หลังจากการดำเนินโครงการฯ ว่าชาวบ้านสามารถแก้ไขปัญหา และปรับปรุงระบบการทำงาน การแบ่งปันผลประโยชน์ รวมทั้งกำหนดแผนการทำงาน เช่น ช่วงการปรับปรุงอาคารที่พัก ช่วงฟื้นฟูสวนไม้ดอก และบริเวณรอบๆบริเวณ ที่แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วยการทดลองและฝึกหัดปฏิบัติ นอกจากนี้ยังทำให้ทราบข้อบกพร่องของการทำงานในช่วงที่ผ่านมา ตลอดจน แนวทางแก้ไขและหลีกเลี่ยงปัญหาเหล่านั้น
- สำหรับการเตรียมการการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจเลือกและดำเนินการ ด้วยตนเอง ทั้งด้านการประสานงาน การกำหนดกฎระเบียบ การวางแผน และการลงทุนแบ่งปันผลประโยชน์ นั้น ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับบทเรียนในการทำงานแบบกลุ่มและการตัดสินใจร่วมกัน ที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จในระดับที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มบ้าน
- เนื่องจากในการดำเนินการมีกลุ่มบ้านร่วมโครงการฯ ทั้งสิ้น 4 กลุ่ม ซึ่งมีประสบการณ์การท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ดังนั้นบทเรียนของชาวบ้านในแต่ละกลุ่มบ้านจึงแตกต่างกัน โดยเฉพาะในกลุ่มที่ในอดีตมีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวไม่ชัดเจนจะเกิดการเรียนรู้ ศักยภาพและความเป็นไปได้ของการพัฒนา รวมถึงข้อดีของการดำเนินการที่เกิดขึ้นที่สามารถนำมาใช้วางแผนการจัดการในฤดูกาลท่องเที่ยวถัดไป
- จากการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน ตลอดจนความสำเร็จที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ชุมชนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอื่นๆ ให้ความสนใจเข้าศึกษาดูงานอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และก่อให้เกิดชุมชนมั่นใจในแนวทางการพัฒนาจากแรงสนับสนุน ของชุมชนอื่น ตลอดจนได้รับบทเรียนในบทบาทของการเป็นผู้ขยายผลความรู้ ประสบการณ์ของตนเอง

ปัญหา อุปสรรคระหว่างการดำเนินงาน

1) ปัญหาด้านพื้นที่ เนื่องจากโครงการในระยะที่ 2 ได้ขยายการดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่ 4 หมู่บ้าน จากโครงการระยะที่ 1 ที่ดำเนินการเก็บข้อมูลไว้เฉพาะในบ้านแม่กลางหลวง ทำให้ต้องเริ่มเก็บข้อมูลและทำการศึกษาใหม่ในชุมชนที่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ต้องใช้เวลาในการปฏิบัติที่มากขึ้นกว่าเดิม แต่เนื่องจากระยะเวลาของโครงการมีอยู่อย่างจำกัด ข้อมูลที่ได้บางส่วนอาจไม่มีความสมบูรณ์เท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากกรณีของบ้านผาหมอนที่มีผลการประเมินเกี่ยวกับความรู้เรื่องโครงการฯ อยู่ในระดับต่ำ

2) ปัญหาการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้าน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าชาวบ้านบางส่วนไม่ได้มีความตั้งใจเข้าร่วมกิจกรรมอย่างแท้จริง โดยจะออกจากกิจกรรมหลังจากร่วมรับประทานอาหาร ชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมช่วงเริ่มต้นจึงมีจำนวนมากกว่าชาวบ้านที่ร่วมกิจกรรมจนสิ้นสุดอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากประสบการณ์ในการร่วมจัดการการท่องเที่ยวในช่วงที่ผ่านมาล้มเหลว ผนวกกับปัญหาความไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการตามที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่นเดียวกับช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมซึ่งกำหนดไว้ทั้งวันเสาร์และอาทิตย์ แต่สภาพความเป็นจริงชาวบ้านจะสะดวกเข้าร่วมกิจกรรมเฉพาะวันอาทิตย์ช่วงกลางวันเท่านั้น เนื่องจากเป็นวันพักผ่อนจากการทำงาน รวมทั้งช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมอาจยาวเกินไป จึงมีปัญหาให้ชาวบ้านบางส่วนออกจากกิจกรรมไปกลางคันหรือออกไปหลังมื้ออาหาร

3) ปัญหาความขัดแย้งทางความคิดระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง ในประเด็นของการร่วมเป็นสมาชิกสหกรณ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมา ซึ่งแบ่งชาวบ้านออก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เป็นสมาชิกสหกรณ์และกลุ่มที่ไม่เป็นสมาชิก/ถอนหุ้นคืน ดังนั้นเมื่อมีการอภิปรายในกิจกรรม ชาวบ้านกลุ่มหลังมักไม่กล้าแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับกลุ่มแรก เนื่องจากกลุ่มแรกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้นำชุมชน และยังมีลักษณะกล้าคิดกล้าทำ กล้าแสดงออก ข้อมูล ส่วนใหญ่ที่ได้จึงเป็นความคิดเห็นจากชาวบ้านกลุ่มแรก โดยเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมา

4) ปัญหาความไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการ เนื่องจากชุมชนมีความขัดแย้งกับอุทยานฯ ในประเด็นของป่าไม้และที่ดินอยู่ก่อน ประกอบกับชาวบ้านบางส่วนมีความไม่เชื่อใจเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ซึ่งเข้ามาพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในช่วงที่ผ่านมา ตามโครงการของรัฐ ทำให้การมีเจ้าหน้าที่อุทยานฯ (คนเดิม) เข้าร่วมเป็นที่วิพากษ์ให้แก่โครงการ มีผลต่อความเชื่อมั่นและความต้องการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้าน ซึ่งถึงแม้ว่าได้พยายามชี้แจงให้แก่ชาวบ้านแล้วก็ตาม ชาวบ้านโดยเฉพาะที่ไม่ร่วมเป็นสมาชิกสหกรณ์การท่องเที่ยวหรือที่ถอนหุ้นคืน ก็ยังเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นไม่มากเท่าที่ควร ทำให้การมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นกระจุกอยู่ในเฉพาะกลุ่มสมาชิกสหกรณ์ จึงจำเป็นต้องอธิบายวัตถุประสงค์ของโครงการอย่าง

ละเอียดและกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักใน ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในแง่ของการอนุรักษ์ พื้นที่ชุมชนมากกว่าผลประโยชน์เฉพาะด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้ชาวบ้านทั้งหมดได้เข้ามาจับบทบาทและมีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างเท่าๆกัน

5) เนื่องจากในการร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ของชาวบ้าน ขึ้นกับความสนใจ เวลาและความพร้อมของครอบครัว ทำให้มีปัญหาขาดความต่อเนื่องของการเรียนรู้ ดังนั้นการจัดกิจกรรมตามแผนที่กำหนดในแต่ละวัตถุประสงค์ จะเก็บข้อมูลจากระดับหยากก่อนแล้วจึงจัดกิจกรรมซ้ำเพิ่มเติม สรุปและตรวจสอบข้อมูลที่รวบรวมได้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายกระจายและครบถ้วนสมบูรณ์

นอกจากนั้นการเก็บข้อมูลพื้นฐานสำหรับการจัดกิจกรรม โดยเป็นข้อมูลที่ต่อเนื่องมาจากกิจกรรมที่ผ่านมา จะสามารถลดปัญหาเรื่องแนวทางและข้อมูลในการดำเนินกิจกรรมถัดมาได้ และยังมี ความเหมาะสมในแง่ของความต่อเนื่องของระบบคิดของชาวบ้าน เพราะข้อมูลเก่าที่นำมาใช้เป็นข้อมูลที่ชาวบ้านเสนอความคิดเห็นเอง แต่อย่างไรก็ตาม ขั้นตอนดังกล่าวจะมีข้อเสียสำหรับผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่ไม่มาเป็นประจำในทุกกิจกรรมจะมีปัญหาการคิดที่ขาดความต่อเนื่อง

6) ปัญหาเรื่องความสามารถในการสื่อสารของชาวบ้าน ซึ่งมีผลต่อการเลือกเครื่องมือที่ใช้ในกิจกรรม โดยเฉพาะเครื่องมือที่ต้องอาศัยการแสดงความคิดเห็นลงในบัตรคำ การวาดภาพประกอบ คำบรรยาย หรือ การอธิบายด้วยการสนทนา ที่ชาวบ้านมักไม่สามารถเรียบเรียงคำพูดอย่างที่ตนต้องการ สื่อ ซึ่งอาจทำให้ข้อมูลผิดไปจากความเป็นจริงได้ หรืออาศัยวิธีการชี้นำเข้าช่วยให้ขั้นตอนการคิดสั้นลง แต่สำหรับการจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยที่แบ่งกลุ่มชาวบ้านให้มีขนาดเล็กลงแล้วจึงระดมสมอง จะสามารถกระตุ้นให้ชาวบ้านคิด/ทำได้ดีขึ้น เนื่องจากการแบ่งกลุ่มสามารถแบ่งบทบาท/การมีส่วนร่วมให้กระจาย ส่วนเครื่องมืออื่น เช่น การเก็บแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ อาจใช้ได้ดีกว่าเนื่องจากมีลักษณะไม่เป็นทางการและชาวบ้านจะรู้สึกเป็นเพียงการสนทนาพูดคุย แต่อย่างไรก็ตามก็จะใช้ได้ดีเฉพาะในกลุ่มชาวบ้านที่สามารถพูดคุยภาษากลางรู้เรื่องเท่านั้น

7) ปัญหาความพร้อมของแกนนำชุมชนเนื่องจากกิจกรรมในชุมชนมีความถี่สูง จากสาเหตุที่เป็นหมู่บ้านบนพื้นที่สูง ที่เป็นตัวอย่างในโครงการต่างๆ และยังเป็นหมู่บ้านในพื้นที่อุทยานฯ จึงมีกิจกรรมที่จำเป็นต้องให้ความร่วมมือบ่อยครั้ง เช่น กิจกรรมการตรวจสอบที่ดิน กิจกรรมเตรียมการรับเสด็จ ประกอบกับธรรมชาติของชาวกะเหรี่ยงมักผลกระทบที่ต้องมีการติดต่อกับสังคมภายนอกให้แก่แกนนำ ทำให้แกนนำมีภาระกิจเกินความสามารถและเวลาที่มี การประสานงานและการดำเนินโครงการ

ข้อเสนอแนะ

1) การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้พัฒนาตามแนวทางที่ต้องการ จะส่งผลให้ชุมชนมีส่วนร่วมคิดและวางแผนงาน ดังนั้นวิธีการที่เหมาะสมต่อโครงการให้มีประสิทธิภาพและตรงตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง จึงควรให้ชุมชนได้มีบทบาทกำหนดแนวทางวางแผน และปฏิบัติด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม (Participatory Working Approach) โดยมีทีมวิจัยเป็นผู้สรุปข้อมูลในแต่ละขั้นตอนจากการปฏิบัติดังกล่าว

2) การให้ความรู้ความเข้าใจในหลักการและแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศผ่านกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนา เสริมสร้างศักยภาพในการตัดสินใจในทุกกระบวนการของการพัฒนาการท่องเที่ยว

3) ความสำเร็จของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการร่วมมือในระดับบุคคลและการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจประกอบกัน

4) การกระจายรายได้และการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม จะสามารถก่อให้เกิดการร่วมมือกันของชาวบ้านต่อการจัดการการท่องเที่ยว

5) การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการการท่องเที่ยวและการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง เป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

6) ปัจจัยด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

7) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ที่สามารถเพิ่มพูนความรู้ ความตระหนักและส่งเสริมประสบการณ์ให้แก่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชน

บรรณานุกรม

- งานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2536). **สรุปปัญหาและการป้องกันแก้ไขผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสิ่งแวดล้อม.**
- จักร กินสี, สาโรจน์ แวมณี, ฉันทสิทธิ์ บุญยสาระน้อยและกุลวจิต เผ่าเจริญ. (2543). **รายงานฉบับสมบูรณ์ ชุดโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในเขตภาคเหนือ เรื่อง รูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของนกของป่าเกาะญอ ในเขตอุทยานแห่งชาติดอย อินทนนท์.** สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสาขาภาคเหนือ. เชียงใหม่.
- จิรพร ศรีวัฒนากุลกิจ. (2544). **การท่องเที่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวเขา.** สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชยันต์ วรรณะภูติ และชยันต์ ผลโภาค, บรรณาธิการ. (2530). **รายงานการสัมมนา เรื่องผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่.** ใน เอกสารชุดวัฒนธรรมกับการพัฒนา ลำดับที่ 2 ,วันที่ 25 – 26 เมษายน 2530 ณ สมาคม วาย เอ็ม ซี เอ เชียงใหม่. โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ดารารัตน์การพิมพ์ จังหวัดเชียงใหม่ .
- ชิตีพัทธ์ โพธิ์รักษา. (2543). **รายงานเบื้องต้น การดำเนินงานจัดตั้งพื้นที่ตัวอย่างทดลองเพื่อฝึกปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบครบวงจรบ้านแม่กลางหลวง ในอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่. ช่วงระยะเวลา 6 เดือนแรก (ตุลาคม 2542 – มีนาคม 2543).** ฝ่ายนันทนาการและสื่อความหมาย อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่.
- ทวีป ศิริรัศมี. (2544). **การวางแผนพัฒนาและประเมินโครงการ.** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).
- นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2543). **การวางแผนกลยุทธ์ธุรกิจชุมชนในสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.** คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538). **บทความและการอภิปรายทางวิชาการ เรื่อง เวทีผู้ถูกท่องเที่ยว : วัฒนธรรมชุมชนกับการท่องเที่ยว.** ใน ชยันต์ วรรณะภูติ (บก.). **เวทีผู้ถูกท่องเที่ยว.** สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2538). **บทความและการอภิปรายทางวิชาการ เรื่อง เวย์ที่ถูกท่องเที่ยว : ทัวร์ป่า**. ใน ชัยนนต์ วรรณระภูติ (บก.). เวย์ที่ถูกท่องเที่ยว. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ระพีพรรณ ทองหล่อและคณะ.(2545). **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เป็นผลจากการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาจังหวัดน่าน**. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อภิชาติ ชาวสอาดและคณะ. (2540). **แผนการจัดการอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ระยะที่ 2 (พ.ศ.2541-2550)**. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย.

สมยศ นาวิการ. (2538). **การบริหารเชิงกลยุทธ์และนโยบายธุรกิจ**. สำนักพิมพ์ผู้จัดการ. กรุงเทพฯ.

สายสอางค์ แก้วเกษตรภรณ์. (2535). **สูตรสำเร็จ...การเป็นวิทยากร**. สวัสดิการสำนักงาน ก.พ. สำนักงาน ก.พ. ถนนพิษณุโลก กรุงเทพมหานคร .

สุวณี ทรัพย์พิบูลย์ผล. (2544). **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนป่าเกะฮุย(กะเหรี่ยง) บ้านแม่กลางหลวง และบ้านอังก้าน้อย อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่**. การค้นคว้าแบบอิสระศิลป - ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิต - วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักงานมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย.(2545). **ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง “ชุดวิชาการวิจัยชุมชน”**. หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและการประเมินโครงการ ตามโครงการเพิ่มประสิทธิภาพบริหารจัดการ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง พ.ศ.2545.

สำนักงานมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). **ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง “ชุดวิชาการประเมินเพื่อพัฒนา”**. หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและการประเมินโครงการ ตามโครงการเพิ่มประสิทธิภาพบริหารจัดการ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง พ.ศ.2545.

อนุชาติ พวงลำลี(มปป). **พลิกฟื้นเศรษฐกิจสร้างชุมชนยามวิกฤติ**.

Hutanuwatr, N.(1998). *Strategy Formulation through SWOT Analysis: A Case Study of Three Rural People Business Organisations in Northern Thailand*, Ph.D. Dissertation. Bangkok: Asian Institute of Technology.

ภาคผนวก

รายชื่อสมาชิกชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแต่ละหมู่บ้าน

1. **บ้านแม่กลางหลวง** เนื่องจากเป็นกลุ่มบ้านที่มีผู้นำชุมชนที่ค่อนข้างเข้มแข็งและมีความเสียสละ การจัดกิจกรรมส่วนใหญ่ของชุมชนมักมอบให้กลุ่มแกนนำเป็นผู้ดำเนินการหลังจากผ่านการลง ความเห็นของสมาชิกชุมชน เช่นเดียวกันกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่เป็นการดำเนินการ ร่วมกันทั้งหมู่บ้าน โดยตั้งคณะกรรมการขึ้นมาบริหารจัดการดูแล และถือว่าโครงการดังกล่าว เป็นสมบัติของหมู่บ้านที่ต้องร่วมกันดำเนินการ โดยไม่มีการจัดตั้งกลุ่มสนใจ แต่จะมีกลุ่มแกนนำ ทำหน้าที่นำร่องการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มแกนนำหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ที่มีฐานะและเป็นที่ยอมรับของชุมชน รวมทั้งผู้ที่มี ความรู้และความสามารถและหลังจากการจัดตั้งกลุ่มในรูปแบบของชมรมการท่องเที่ยวบ้านแม่กลาง หลวง ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการชมรมฯ ตามรายชื่อต่อไปนี้

นายสมศักดิ์	ศิริภูมิทอง	เป็นประธานกลุ่ม
นายพงษ์ฑู	เชื้อสุจริตไพบูลย์	เป็นรองประธานกลุ่ม
นายโยแล	กิจจรูญชัย	เป็นเหรัญญิกกลุ่ม
นายพงษ์ทรัพย์	อาลัยไพโรสณธ์	เป็นเลขานุการกลุ่ม
นายพะหน่อปือ	อนุรักษ์ไพโรวัลย์	เป็นกรรมการกลุ่ม
นายจำลุกี้	อนุรักษ์พินัย	เป็นกรรมการกลุ่ม
นายดอยโพ	รุกษ์อนุรักษ์	เป็นกรรมการกลุ่ม
นายชนะ	ไฝกุลชลอภิชน	เป็นกรรมการกลุ่ม
นายวิญญา	พิทักษ์ทศพร	เป็นกรรมการกลุ่ม
นายจอล่าคา	สันธานดำรง	เป็นกรรมการกลุ่ม

2. **บ้านอ่ากาน้อย** มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนำร่อง จำนวน 15 ครอบครัว ได้แก่

1. นายดวงจันทร์ เมฆวิชัยวงศ์
2. นายคำจัน หรรษาพนาไพร
3. นายฤทธิกร วนาลัยนิเวศน์
4. นายทวี สว่างธรรมกุล
5. นายชาลี สว่างธรรมกุล
6. นายศรีบุตร ชัยปองชู
7. นายชอดี ศรีงามบริสุทธิ์
8. นายคะดูย พนาไพรศิลป์
9. นายกุแสบ สว่างธรรมกุล
10. นายบุญจู สามารทธิศิลป์

11. นายสุรสิทธิ์ สว่างธรรมกุล
12. นายดอยมู วนาลัยนิเวศน์
13. นายกัมพล พนาไพรศิลป์
14. นายเจอะมู เจ๊ะแปแด
15. นายกาดี พนาลัยนิเวศน์

และหลังจากการจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวบ้านอ่างก้าน้อย รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการชมรม ดังนี้

นายดวงจันทร์	เมฆวิชัยวงศ์	เป็นประธานกลุ่ม
นายคำจัน	หรรษาพนาไพร	เป็นรองประธานกลุ่ม
นายฤทธิกร	วนาลัยนิเวศน์	เป็นเหรัญญิกกลุ่ม
นายทวี	สว่างธรรมกุล	เป็นเลขานุการกลุ่ม
นายชาติ	สว่างธรรมกุล	เป็นกรรมการกลุ่ม
นายศรีบุตร	ชัยปองชู	เป็นกรรมการกลุ่ม
นายชอดี	ศรีงามบริสุทธิ์	เป็นกรรมการกลุ่ม

3. **บ้านผาหมอน** มีจำนวนชาวบ้านร่วมโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนำร่องทั้งสิ้น 20 ครอบครัว ได้แก่

1. นายโดปอย พนาลัยสัมพันธ์
2. นายอนุสรณ์ บรรพตศิริไพร
3. นายดีดี พนากำเนิดสกุล
4. นายบุญไท เกสรเสาวคนธ์
5. นายมนตรี ไพเรเจริญสุข
6. นางบัวแก้ว เรืองกิจฉายา
7. นายสันติ พนาลัยสีทอง
8. นายเนะหน่อ ดลใจไพรวัลย์
9. นายโกหว่า ขจิวไลลักษณ์
10. นายสุรเดช เรืองกิจฉายา
11. นายพิทักษ์ ศุภลักษณ์พิทักษ์
12. นายจะแซวโพ สมบูรณ์พูนเพิ่ม
13. นางกัญโพ สร้อยทองวิไล
14. นางจันทร์ดี ดำรงไพรสุข
15. นางบัวพิน ไหมขาวสะอาด
16. นางปู้คำ ดิถีนาลัย

17. นางสมพร ขจิวไลลักษณ์
18. นางปอยิ คำหล้า
19. นางแช่เจ๊ะ ประกาสสังเกต
20. นายบุญทา พุกษาฉิมพลี

โดยหลังจากการจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวบ้านผาหมอนขึ้นรองรับการจัดการท่องเที่ยวใน หมู่บ้าน ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการชมรม ดังรายชื่อต่อไปนี้

นายโคปอย พนาลัยสัมพันธ์	เป็นประธานกลุ่ม
นายอนุสรณ์ บรรพตศิรีไพร	เป็นรองประธานกลุ่ม
นายดีดี พนากำเนตสกุล	เป็นเหรัญญิกกลุ่ม
นายบุญไท เกสรเสาวคนธ์	เป็นเลขานุการกลุ่ม
นายมนตรี ไพรเจริญสุข	เป็นกรรมการกลุ่ม
นางบัวแก้ว เรืองกิจฉายา	เป็นกรรมการกลุ่ม
นายสันติ พนาลัยสีทอง	เป็นกรรมการกลุ่ม

4.บ้านหนองหล่ม มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนำร่องทั้งสิ้น 26 ครอบครัว ได้แก่

1. นายธีระ เจริญส่งเสริม
2. นายก่อชิ เพชรไพรพนาวัลย์
3. นายสุขุม เพียรกิจพงษ์ไพร
4. นายเกียรติศักดิ์ จิตรพัฒนา
5. นายสมชาติ บุญทา
7. นายวัชรินทร์
8. นายบุญทอง ขจิวงศ์วิไล
10. นายเสรี พนาลัยสัมพันธ์
11. นายสิงห์คำ เนาพนาลัย
12. นายพะแอ่ทุ จิตรพัฒนา
14. นายมั่ง
15. นายประสิทธิ์ คำหล้า
17. นายพะห่อทุ จิตรพัฒนา
18. นายสุดา พนาไพรศรี
19. นายเหนอะชิ
20. นายนิยม

21. นายบุญเรือง บุตรดีะ
22. นายสุขแก้ว ละสุป้อ
23. นายจิตติพันธ์ ประทีปโกสมภ
24. นายไพศาล
26. นายเสาร์แก้ว สกุลเจริญไพร

โดยหลังจากการจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวบ้านหนองหล่ม รองรับการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ได้แต่งตั้งคณะกรรมการจากการคัดเลือกมาปฏิบัติงาน ในแนวทางและรูปแบบการท่องเที่ยวที่จะได้กำหนดขึ้น ได้แก่

นายธีระ	เจริญสงเสริม	เป็นประธานกลุ่ม
นายก่อชิ	เพชรไพรพนาวัลย์	เป็นรองประธานกลุ่ม
นายเกียรติศักดิ์	จิตรพนาไพร	เป็นเหรัญญิกกลุ่ม
นายสุขุม	เพียรกิจพงษ์ไพร	เป็นเลขานุการกลุ่ม
นางสมชาติ	บุญทา	เป็นกรรมการกลุ่ม
นายวัชรินทร์		เป็นกรรมการกลุ่ม
นายบุญทอง	ขวัญศิริไล	เป็นกรรมการกลุ่ม

ข้อตกลงของการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน(Code of Conduct)

1. ต้องให้ความเคารพ ไม่ลบหลู่ดูถูกกฎระเบียบประเพณีความเชื่อของหมู่บ้าน
Don't disparage community rule and villager spiritual.
2. ต้องช่วยกันดูแลรักษา ไม่ทำลายสิ่งสาธารณประโยชน์ในชุมชน
Take care the nature and community's property.
3. ห้ามกระทำการใดๆ หรือนำสิ่งเสพติดเข้ามาภายในหมู่บ้าน
Don't do anything about drug or carry it to village.
4. ห้ามประพฤติไปทางชั่วสาวและกระทำการอนาจาร
Don't act the love behavior or make something obscene at the opening place in the village.
5. ผู้ที่จะเข้ามาใช้พื้นที่ท่องเที่ยวต้องแต่งกายให้มิดชิด
Please wear the entirely cloth, don't wear stimulating sex or indecently.
6. ห้ามส่งเสียงดังรบกวนผู้อื่นในยามวิกาล
Don't make noisy all night

7. ห้ามเล่นการพนันภายในหมู่บ้าน
Don't gamble to anything in the village
8. ต้องรักษาความสะอาด ทั่วๆไปในที่ที่ ทั้งในบริเวณหมู่บ้านและ
พื้นที่ท่องเที่ยวทั้งหมด
Please keep clean on widely of tourism area

สรุปการประเมินการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชาวบ้าน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม

บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน	รวม
69 (28.4)	53 (21.8)	43 (17.7)	78 (32.1)	243 (100.0)

2. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จำนวนสมาชิก	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
1-3 คน	9 (13.4)	2 (4.2)	4 (9.8)	6 (7.7)
4-6 คน	50 (74.6)	41 (85.4)	34 (82.9)	51 (65.4)
7-9 คน	8 (11.9)	2 (4.2)	3 (7.3)	15 (19.2)
มากกว่า 9	-	3 (6.2)	-	6 (7.7)

3. สมาชิกในครอบครัวของท่านเป็นสมาชิกกลุ่มใดบ้าง

สมาชิกกลุ่ม	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
กลุ่มแม่บ้าน	37 (47.4)	43 (76.8)	37 (61.7)	66 (54.5)
กลุ่มเยาวชน	40 (51.3)	10 (17.8)	20 (33.3)	45 (37.2)
กลุ่มผู้นำลักษณะต่างๆ	1 (1.3)	3 (5.4)	3 (5.0)	10 (8.3)

4. เดิมครอบครัวของท่านย้ายมาจากที่ใดหรือไม่

	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
ย้าย	2(2.9)	3(5.8)	1 (2.3)	2 (2.6)
ไม่ย้าย	67(97.1)	49(94.2)	42 (97.7)	76 (67.4)

5. เพศ

เพศ	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
ชาย	43 (63.2)	32 (65.3)	21 (50.0)	49 (62.8)
หญิง	25 (36.8)	17 (34.7)	21 (50.0)	29 (37.2)

6. อายุ

ช่วงอายุ	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
ต่ำกว่า 21	6 (8.8)	4 (7.7)	11 (26.2)	15 (19.2)
21-30 ปี	9 (13.2)	21 (40.4)	11 (26.2)	22 (28.2)
31-40 ปี	19 (27.9)	14 (26.9)	13 (31.0)	16 (20.5)
41-50 ปี	20 (29.4)	10 (19.2)	4 (9.5)	19 (24.4)
51-60 ปี	6 (8.8)	2 (13.8)	3 (7.1)	5 (6.4)
มากกว่า 60 ปี	8 (11.8)	1 (1.9)	-	1 (1.3)

7. อาชีพครอบครัวนอกจากการทำงาน

อาชีพ	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
ทำสวนดอกไม้/ผัก	23 (37.7)	23 (50.0)	15 (36.6)	61 (83.6)
ทอผ้า	6 (9.8)	2 (4.3)	-	2 (2.7)
รับจ้าง	32 (52.4)	21 (45.7)	24 (58.5)	7 (9.6)
รับราชการ	-	-	-	2 (2.7)
ค้าขาย	-	-	2 (4.9)	1 (1.4)

จากการประเมินการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน ได้รวบรวมข้อมูลโดยแบบสอบถามในกลุ่มบ้าน ทั้ง 4 กลุ่มบ้าน รวมจำนวนชาวบ้านทั้งหมด 243 ราย แยกเป็นบ้านหนองหล่ม 69 ราย บ้านอังก้าน้อย 53 ราย บ้านแม่กลางหลวง 43 รายและบ้านผาหมอน 78 ราย ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่อาศัยเป็นครอบครัวขนาดกลางมีสมาชิกระหว่าง 4-6 ราย ทำอาชีพการเกษตรหรืออาชีพอิสระ โดยแต่ละครอบครัวมีบทบาทในสังคมในรูปของการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชนหรือกลุ่มผู้นำอื่นๆ และเป็นครอบครัวดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านโดยไม่ได้อพยพโยกย้ายมาจากที่ทำการอื่น

ส่วนผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นเพศชายมีอัตราส่วนมากกว่าเพศหญิง เนื่องจากสภาพสังคมของชุมชนเพศชายจะเป็นผู้นำครอบครัว มีบทบาทในสังคมโดยเฉพาะการติดต่อกับบุคคลภายนอกชุมชนชัดเจนกว่าเพศหญิง โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีอายุอยู่ในช่วงวัยกลางคน ระหว่าง 21 – 50 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มวัยทำงานของครอบครัวอันถือเป็นหัวหน้าครอบครัวนั่นเอง

ส่วนที่ 2 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ความรู้เรื่อง	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
1. การท่องเที่ยวที่ให้ความบันเทิงพักผ่อนหย่อนใจ	4 (2.3)	40 (11.3)	24 (18.8)	14 (7.7)
2. การท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม	43 (24.6)	48 (13.5)	30 (23.4)	39 (21.3)
3. การท่องเที่ยวที่เน้นธรรมชาติ	43 (24.6)	45 (12.7)	16 (12.5)	32 (17.5)
4. การท่องเที่ยวที่เน้นวัฒนธรรมชนเผ่า	14 (8.0)	47 (13.2)	6 (4.7)	29 (15.9)
5. การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจะได้ความรู้จากการท่องเที่ยว	13 (7.4)	42 (11.8)	17 (13.3)	18 (9.8)
6. การท่องเที่ยวที่ชาวบ้านได้ช่วยวางแผน ตัดสินใจ และดำเนินงาน	8 (4.6)	48 (13.5)	15 (11.7)	10 (5.5)
7. การท่องเที่ยวที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกพร้อมบริการนักท่องเที่ยว	-	24 (6.8)	6 (4.7)	5 (2.7)
8. การท่องเที่ยวที่เจ้าของพื้นที่จะมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย	4 (2.3)	15 (4.2)	1 (0.7)	14 (7.6)
9. การท่องเที่ยวที่มีผลประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่	46 (26.3)	46 (13.0)	13 (10.2)	22 (12.0)

2. หลังจากมีโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ของ สกว. เกิดขึ้น ท่านรู้จัก/มีความรู้เรื่องการท่องเที่ยว

	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
มี	53 (76.8)	46 (86.8)	39 (90.7)	26 (33.3)
ไม่มี	16 (23.2)	7 (13.2)	4 (9.3)	52 (66.7)

3. ความรู้ที่ท่านได้เพิ่มขึ้นท่านได้จาก

	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
การขยายผลความรู้ของแกนนำ	15 (12.8)	33 (22.1)	26 (36.1)	6 (14.3)
การประชุมหมู่บ้าน	49 (41.9)	45 (30.2)	29 (40.3)	16 (38.1)
การประชุมโครงการร่วมกับ สกว.	39 (33.3)	34 (22.8)	9 (12.5)	8 (19.0)
พูดคุยกันเองในกลุ่มชาวบ้าน/ในครอบครัว	7 (6.0)	33 (22.1)	7 (9.7)	11 (26.2)
ครอบครัว	5 (4.3)	-	-	-
การคาดเดา/สังเกต อื่นๆ	2 (1.7)	4 (2.7)	1 (1.4)	1 (2.4)

สำหรับการประเมินความรู้ความเข้าใจของชาวบ้านหลังจากดำเนินโครงการ สามารถสรุปได้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ถูกต้อง โดยได้รับความรู้จากการประชุมหมู่บ้าน การขยายผลของแกนนำและการเข้าร่วมกิจกรรมของ สกว. ตามลำดับ ทั้งนี้ชาวบ้านให้ความเห็นว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนของ สกว. มีผลให้ตนเองได้รับความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพิ่มขึ้น ยกเว้นในกลุ่มบ้านผาหมอนที่ชาวบ้านเพียงร้อยละ 33.3 เท่านั้นที่ไม่เห็นด้วย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเป็นกลุ่มบ้านที่มีขนาดใหญ่ มีลักษณะภูมิประเทศที่การตั้งถิ่นฐานแยกออกเป็น 2 ส่วน มีการพึ่งพาระบบเศรษฐกิจภายนอกสูงกว่ากลุ่มบ้านอื่น รวมทั้งสภาพทางสังคมที่มีพื้นฐานการขัดแย้งค่อนข้างชัดเจน

ส่วนที่ 3 กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว

1. ท่านทราบหรือไม่ว่าในช่วงที่ผ่านมา สกว. ได้เข้ามาดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน

	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
ทราบ	63 (92.6)	43 (82.7)	39 (90.7)	37 (47.4)
ไม่ทราบ	5 (7.4)	9 (17.3)	4 (9.3)	41 (52.6)

2. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวได้ร่วมการอบรม/ศึกษาดูงาน ตามที่โครงการฯ จัดให้ชาวบ้านหรือไม่

	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
เข้าร่วม	5 (7.5)	30 (56.6)	21 (50.0)	19 (24.4)
ไม่เข้าร่วม	62 (92.5)	23 (43.4)	21 (50.0)	59 (75.6)

3. ส่วนใหญ่จะเป็นใครในครอบครัวที่เข้าร่วม

	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
บิดา	3 (75.0)	10 (66.7)	14 (70.0)	14 (70.0)
มารดา	-	-	3 (15.0)	2 (10.0)
บุตร	1 (25.0)	5 (33.3)	3 (15.0)	4 (20.0)

ส่วนผลการรวบรวมข้อมูลเพื่อประเมินการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าชาวบ้านร้อยละ 67.20 ทราบว่าได้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในหมู่บ้าน โดยการสนับสนุนของ สกว. ในโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ.แม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ยกเว้นในกลุ่มบ้านผาหมอนที่มีชาวบ้านเพียง ร้อยละ 47.40 เท่านั้นที่ทราบว่ามีการฯ ในพื้นที่หมู่บ้านของตนเอง ซึ่งมีเหตุผลดังได้กล่าวมาแล้วในส่วนที่ผ่านมา

ในการเข้าร่วมกิจกรรมกับทางโครงการฯ พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากกลุ่มแกนนำเท่านั้นที่จะมีส่วนร่วมที่ชัดเจนและต่อเนื่อง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าชาวบ้านทั่วไปอาจไม่ได้เข้าร่วมอบรม/ศึกษาดูงานตามกิจกรรมการพัฒนาของโครงการฯ ถึงแม้ว่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่เกิดขึ้นก็ตาม ซึ่งหากมีการร่วมกิจกรรมเกิดขึ้น แต่ละครอบครัวมักให้สมาชิกที่เป็นเพศชายเข้าร่วมมากกว่าเพศหญิง ที่อาจจะจะเป็นบิดาหรือบุตรก็ได้

4. ท่านได้ช่วยเหลือกลุ่มแกนนำในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนที่เกิดขึ้นหรือไม่ อย่างไร

กิจกรรม	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
1. เป็นตัวแทนชาวบ้านร่วมกิจกรรมกับ สกว. แทนกลุ่มแกนนำ	1 (0.8)	14 (11.0)	9 (9.5)	14 (16.3)
2. ช่วยเลือกรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว	3 (2.3)	15 (11.8)	4 (4.2)	10 (11.6)
3. ช่วยเป็นแรงงานในการก่อสร้าง	63 (49.2)	34 (26.8)	28 (29.5)	7 (8.1)
4. ช่วยเลือกสถานที่จัดกิจกรรม	12 (9.4)	13 (10.2)	13 (13.7)	11 (12.8)
5. ช่วยเลือกประเภทอุปกรณ์ที่ต้องซื้อ	2 (1.6)	5 (3.9)	5 (5.3)	5 (5.8)
6. ช่วยบริจาคสิ่งของประกอบกิจกรรม	42 (32.8)	13 (10.2)	22 (23.2)	1 (1.2)
7. ให้คำแนะนำในการดำเนินการ	2 (1.6)	8 (6.3)	3 (3.1)	31 (36.0)
8. ช่วยเหลือด้านอาหารระหว่างดำเนินการก่อสร้าง/เตรียมการ	3 (2.3)	25 (19.7)	11 (11.5)	7 (8.1)

5. ท่านมีความคิดเห็นและความรู้สึกอย่างไรกับโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน

ความคิดเห็น	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
เห็นด้วย	62 (89.9)	49 (100.0)	39 (95.1)	46 (62.2)
ไม่เห็นด้วย	7 (10.1)	-	3 (4.9)	28 (37.8)

6. ท่านรู้จัก สกว. และทราบรายละเอียดของโครงการการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนของท่านหรือไม่

	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
รู้จัก	53 (76.8)	40 (75.5)	33 (76.7)	22 (28.2)
ไม่รู้จัก	16 (23.2)	13 (24.5)	10 (23.3)	56 (71.8)

7. ท่านเคยเข้าร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่ สกว.หรือไม่ ประมาณกี่ครั้ง

จำนวน	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
ไม่เคย	20 (30.0)	17 (34.7)	28 (65.1)	57 (73.0)
1 ครั้ง	8 (11.6)	14 (28.6)	9 (20.9)	9 (11.5)
2-3 ครั้ง	41 (59.4)	16 (32.7)	5 (11.6)	8 (10.3)
4-5 ครั้ง	-	1 (2.0)	-	2 (2.6)
มากกว่า 5 ครั้ง	-	1 (2.0)	1 (2.3)	2 (2.6)

8. ท่านยินดีให้ความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนของท่านหรือไม่ หากแกนนำขอความร่วมมือจากท่าน

ความคิดเห็น	บ้านหนองหล่ม	บ้านอังก้าน้อย	บ.แม่กลางหลวง	บ้านผาหมอน
ยินดีช่วยเหลือ	65 (95.6)	49 (100.0)	41 (100.0)	48 (63.2)
ไม่ยินดีช่วยเหลือ	3 (4.4)	-	-	28 (36.8)

โดยในภาพรวมของทั้ง 4 กลุ่มบ้าน ชาวบ้านร้อยละ 60.90 ทราบรายละเอียดของโครงการฯ และจำนวนร้อยละ 85.80 เห็นด้วยกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน โดยพร้อมจะให้ความร่วมมือเมื่อกลุ่มแกนนำต้องการความช่วยเหลือในการพัฒนา จำนวนร้อยละ 89.50 ซึ่งจากการวิเคราะห์ข้อคิดเห็นสาเหตุการเข้าร่วมโครงการของชาวบ้านสรุปได้ 5 ประเด็น คือ

- 1) เล็งผลประโยชน์ในด้านรายได้และอาชีพจากการท่องเที่ยว
- 2) ต้องการเรียนรู้และหาประสบการณ์ใหม่ๆ
- 3) เป็นเรื่องของชุมชนส่วนรวม
- 4) อยากให้นักท่องเที่ยว/คนภายนอกได้เรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างถูกต้อง
- 5) ถูกปิดกั้นการทำมาหากินจนต้องหาอาชีพใหม่ทดแทนการทำไร่หมุนเวียน

นอกจากนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ทราบความเคลื่อนไหวของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชน และเห็นด้วยต่อการพัฒนา พร้อมทั้งเต็มใจให้ความสนับสนุนหากมีโอกาส โดยเฉพาะกลุ่มบ้านแม่กลางหลวงและบ้านอ่าวกาน้อย ส่วนในกลุ่มบ้านหนองหล่มและผาหมอนที่จำนวนชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยยังปรากฏให้เห็นอยู่ในจำนวนมาก ที่สามารถวิเคราะห์ได้ว่าภายในชุมชนมีความขัดแย้งกันระหว่างแกนนำชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการและลูกบ้าน เนื่องจากชาวบ้านจำนวนมากที่ไม่ต้องการให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยว และยังไม่เต็มใจเข้าร่วมโครงการ โดยให้เหตุผลไว้ ดังนี้

- ยังไม่รู้วัตถุประสงค์โครงการที่ชัดเจน
- การท่องเที่ยวอาจส่งผลเสียต่อชุมชน(ขยะเพิ่มขึ้นและวัฒนธรรมเปลี่ยนไป)
- ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่กระจายในชุมชนอย่างทั่วถึง
- การท่องเที่ยวรบกวนความเป็นส่วนตัวของชาวบ้าน
- ยังไม่มีความพร้อมเรื่องเวลา

ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของโครงการฯ ของกลุ่มบ้าน ผาหมอน ที่จากการสำรวจพบชาวบ้านเพียงร้อยละ 31.30 เท่านั้นที่เข้าร่วมกิจกรรมอบรมและศึกษา ดูงานกับโครงการฯ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากการเข้าร่วมกิจกรรมอบรมและศึกษาดูงานส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มแกนนำและชาวบ้านที่มีความสนใจอย่างแท้จริงเท่านั้น เห็นได้ชัดในกลุ่มบ้านหนองหล่มที่มีผู้เข้าร่วม กิจกรรมกับโครงการฯ เพียงร้อยละ 7.50 เท่านั้น เช่นเดียวกับการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาใน โครงการฯ ที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น การจัดการประชุมกลุ่ม ซึ่งพบว่ามีชาวบ้านถึงจำนวนร้อยละ 50.80 ที่ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมเลย ส่วนที่เข้าร่วม 1-2 ครั้ง , 3-4 ครั้ง และ 5 ครั้งขึ้นไป พบเพียงร้อยละ 39.2 , 7.5 และ 2.5 เท่านั้น สำหรับผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นบิดาในครอบครัวนั้นๆ คิดเป็นร้อยละ 70.42

โดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนร่วมกับแกนนำชาวบ้าน พบว่าชาวบ้านในแต่ละกลุ่มบ้านได้มีส่วนร่วมในลักษณะที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับรูปแบบกิจกรรมที่แต่ละบ้านได้กำหนดไว้

- กลุ่มบ้านแม่กลางหลวง จำนวนร้อยละ 29.50 และ 23.20 เป็นแรงงานการก่อสร้างพิพิธภัณฑสถานและร่วมบริจาคสิ่งของเครื่องใช้สำหรับแสดง ตามลำดับ
- บ้านอ่าวกาน้อย จำนวนร้อยละ 26.80 และ 19.70 เป็นแรงงานการก่อสร้างพัฒนาสถานที่และบริการอาหารระหว่างการดำเนินการพัฒนา ตามลำดับ

- บ้านหนองหล่ม จำนวนร้อยละ 49.20 และ 32.80 เป็นแรงงานการก่อสร้าง ศูนย์วัฒนธรรมและร่วมบริจาคสิ่งของเครื่องใช้สำหรับแสดง ตามลำดับ
- บ้านผาหมอน จำนวนร้อยละ 36.00 และ 16.30 ให้คำปรึกษาแนะนำการดำเนินการและเป็นตัวแทนชาวบ้านร่วมกิจกรรมอื่นในโครงการฯ แทนแกนนำ ตามลำดับ

จึงประเมินได้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการในระดับที่แตกต่างกันตามบทบาททางสังคม โดยจะมีความชัดเจนมากเฉพาะในกลุ่มแกนนำและผู้ที่มีความสนใจ ที่จะมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น

สรุปผลการสำรวจผลการจัดการท่องเที่ยวจากนักท่องเที่ยว

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยว

1) อายุของนักท่องเที่ยว

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
15-25 ปี	14	56.00
26-35 ปี	6	24.00
36-45 ปี	1	4.00
46-55 ปี	3	12.00
มากกว่า 55 ปี ขึ้นไป	1	4.00

2) รูปแบบการเดินทาง

รูปแบบ	เป็นกลุ่ม	มาเองตามลำพัง
จำนวน	8	16
ร้อยละ	33.33	66.67

3) ประเภทนักท่องเที่ยว

ประเภท	ต่างชาติ	ชาวไทย
จำนวน	19	6
ร้อยละ	76.00	24.00

4) อาชีพนักท่องเที่ยว

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
นักศึกษา	4	18.18
ธุรกิจต่างๆ	7	31.82
ครู	3	13.64
นักวิชาการ	3	13.64
Ngos	3	13.64
อื่นๆ	2	9.09

5) ลักษณะการเดินทางมายังโครงการฯ

การเดินทาง	จำนวน	ร้อยละ
-บริษัทนำเที่ยว	0	0.00
-รถเช่าพร้อมคนขับ	17	68.00
-รถเช่าขับเอง	2	8.00
-รถประจำทาง	6	24.00
-อื่นๆ	0	0.00

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการเข้าถึงโครงการฯ ของนักท่องเที่ยว

1) ระยะเวลาในการเข้าพัก

จำนวนวันที่เข้าพัก	1 วัน	2 วัน	3 วัน	ไม่พัก
จำนวน(คน)	9	9	1	0
ร้อยละ	47.37	47.37	5.26	0.00

2) รูปแบบการเข้าพัก

ที่พัก	วิลเลจ สเตย์	โฮมสเตย์
จำนวน	26	5
ร้อยละ	83.87	16.13

3) สื่อที่นักท่องเที่ยวได้ทราบข้อมูลโครงการฯ

แหล่งข้อมูล	จำนวน	ร้อยละ
นิตยสารท่องเที่ยว	11	34.38
เพื่อน	7	21.38
อุทยานฯ	5	15.63
สื่อประชาสัมพันธ์	3	9.38
ป้ายข้างทาง	5	15.63
ไกด์	1	3.13

ส่วนที่ 3 การทำกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่

1) สาเหตุการเลือกพักในโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่ละกลุ่มบ้าน

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
-สภาพธรรมชาติของพื้นที่	8	19.51
-ความเป็นมิตรของชาวบ้าน	7	17.07
-วัฒนธรรมท้องถิ่นดึงดูดใจ	7	17.00
-ภูมิอากาศสดชื่นและบริสุทธิ์	6	17.07
-สาเหตุทางธุรกิจ	5	12.20
-โปรแกรมการศึกษา	1	2.44
-ราคาการใช้บริการต่ำ	4	9.76
-พิสูจน์ชื่อเสียงที่ได้รับมา	3	7.32

2) รูปแบบการบริการการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวประทับใจ

กิจกรรม	จำนวน	ร้อยละ
-เดินป่า	20	51.28
-ดูนก	4	10.26
-เที่ยวชมพิพิธภัณฑ์ชาวบ้าน	2	5.13
-นวดแผนโบราณ	1	2.56
-ศึกษาวัฒนธรรมในชุมชน	9	23.08
-ศึกษาสมุนไพร	2	5.13
- อื่น ๆ เช่น ถ่ายภาพ	1	2.56

3) ประสพการณ์ที่ได้จากการให้บริการการท่องเที่ยวในโครงการฯ

ประสพการณ์	จำนวน	ร้อยละ
- ได้พบปะชาวบ้าน	22	13.25
- ได้ร่วมกิจกรรมชุมชน	13	7.83
- ได้รับความเป็นมิตรจากชาวบ้าน	24	14.46
- ทราบความแตกต่างของวัฒนธรรม	23	13.86
- ได้รับคำแนะนำ/ช่วยเหลือจากชาวบ้าน	20	12.05
- รู้จักกับชาวบ้านและจะติดต่อกันต่อไปในอนาคต	15	9.04
- เรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน	22	13.25
- รู้ปัญหาการสื่อสารกับชาวบ้าน	12	7.23
- สิ่งแวดล้อมเป็นไปตามที่คาดหวังไว้	15	9.04

3) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการบริการ

กิจกรรมการบริการ	ดีมาก	ดี	ปานกลาง	ไม่ดี
-สถานที่	5	7	3	
-ความสะอาดสวยงาม	11	8	4	
-รสชาติอาหาร	7	5	8	1
-คุณภาพอาหาร	7	5	8	1
-ราคาผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน	4	8	6	
-การบริการ	11	8	3	
-ความเป็นมิตร	16	6	1	
-การจัดการ	7	8	5	
-ความปลอดภัย	9	6	2	
-การบริการด้านข้อมูล	5	5	4	1
-ความสะอาด	6	6	4	1

3) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการบริการ (ต่อ)

กิจกรรมการบริการ	ดีมาก	ดี	ปานกลาง	ไม่ดี
-กิจกรรมการบริการ	6	4	3	1
-สภาพวัฒนธรรม	10	7	3	1
-สิ่งก่อสร้าง	9	3	4	
-ค่าใช้จ่ายกิจกรรม/ไกด์	4	6	5	
-การช่วยเหลือเอาใจใส่	10	5		
-การได้รับความรู้ใหม่	8	5	1	
-การสื่อสารแปลความหมาย	6	6	2	

แบบสอบถามนักท่องเที่ยว

แบบสอบถามฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยตามโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ เพื่อค้นหารูปแบบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนสำหรับชุมชน 4 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านแม่กลางหลวง บ้านอ่ากาน้อย บ้านผาหมอน และบ้านหนองหล่ม พร้อมทั้งใช้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

กรุณากรอกแบบสอบถามเพื่อนำคำตอบไปใช้ในการประเมินผลสำเร็จของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของชาวบ้านทั้ง 4 ชุมชน และนำข้อมูลที่ได้ไปใช้เป็นพื้นฐานในการปรับปรุงและแก้ไขกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยข้อมูลที่ได้จากท่านจะไม่ถูกเปิดเผยหากไม่ได้รับการอนุญาตจากท่านก่อน

1. ระยะเวลาในการเข้าพัก ดอยอินทนนท์.....วัน หมู่บ้านในโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.....วัน

2. คุณเลือกพักที่ใด บ้านแม่กลางหลวง บ้านอ่ากาน้อย บ้านผาหมอน

3. เหตุผลที่คุณเลือกพักในหมู่บ้านในโครงการ .....

4. ท่านชอบทำกิจกรรมใดมากที่สุดขณะมาพักผ่อนที่นี่ ?

เดินป่า   ดูนก   เข้าชมพิพิธภัณฑ์ชาวบ้าน   นวดแผนโบราณ
ศึกษาสมุนไพร   เยี่ยมชมหมู่บ้านชาวเขา   อื่นๆ (โปรดระบุ).....

5. อะไรเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจท่านให้มาเที่ยวที่ดอยอินทนนท์ ?

.....

6. ท่านเดินทางมาดอยอินทนนท์โดยวิธีการใด ?

บริษัทนำเที่ยว   รถเช่าพร้อมคนขับ   รถเช่าขับเอง
รถประจำทาง   อื่นๆ (โปรดระบุ).....

7. ท่านเดินทางมาในลักษณะใด ?

มาเป็นกลุ่ม

มาตามลำพัง

-2-

8. ท่านได้รับประสบการณ์อะไรบ้างจากหมู่บ้านในโครงการฯ

คำถาม	ใช่	ไม่ใช่
1. ได้ติดต่อ พบปะกับชาวบ้าน		
2. ได้ร่วมในกิจกรรม/ วัฒนธรรมพื้นบ้าน		
3. ได้รับการต้อนรับด้วยท่าทีที่เป็นมิตรจากชาวบ้าน		
4. ได้ทราบความแตกต่างของวัฒนธรรมชาวบ้าน		
5. ได้รับคำแนะนำ หรือช่วยเหลือจากชาวบ้าน		
6. ได้รู้จักกับชาวบ้านและคิดว่าจะติดต่อติดต่อกันต่อไปในอนาคต		
7. ได้เรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน		
8. ได้รู้ถึงความยากลำบากในติดต่อสื่อสารกับชาวบ้าน		
9. สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเป็นไปตามที่ท่านคาดหวัง		

9. กรุณาอธิบายลักษณะของที่พักรัก(Home-stay) และพิพิธภัณฑ์ชาวบ้านตามความคิดของท่าน

อาคารและสิ่งก่อสร้าง.....

สภาพแวดล้อม.....

การบริการ.....

ความสะดวก.....

ระบบรักษาความปลอดภัย.....

การอำนวยความสะดวก.....

สิ่งอำนวยความสะดวก.....

ค่าใช้จ่ายในการใช้บริการ.....

การให้ความรู้.....

ผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน/ของที่ระลึก.....

สิ่งอื่นๆ ที่ท่านต้องการให้มี.....

-3-

10. กรุณาจัดลำดับความพอใจตามที่ท่านได้รับจากการเข้ารับบริการจากหมู่บ้านในโครงการฯ.

	ดีมาก 5	ดี 4	ปานกลาง 3	ไม่ดี 2	แย่มาก 1
1. การจัดสถานที่					
2. ความสะอาดสวยงาม					
3. รสชาติอาหาร					
4. คุณภาพอาหาร					
5. ราคาผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน					
6. การให้บริการ					
7. ความเป็นมิตรของชาวบ้าน					
8. การจัดการ					
9. ความปลอดภัย					
10. . การบริการด้านข้อมูล					
11.ความสะอาดถูกสุขอนามัย					
12. กิจกรรมที่มีบริการนักท่องเที่ยว					
13.สภาพวัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชน					
14. สิ่งก่อสร้างในชุมชน					
15. ค่าใช้จ่ายในการร่วมกิจกรรมท่องเที่ยว					
ไกด์ท้องถิ่น/ชาวบ้านผู้ให้คำอธิบาย					
16. ความเป็นมิตร					
17. การช่วยเหลือเอาใจใส่					
18. พื้นฐานความรู้การศึกษา					
19. การสื่อสารและแปลความหมาย					

11. ท่านอยากกลับมาเที่ยวหมู่บ้านในโครงการนี้อีกหรือไม่?

ไม่อยาก เพราะ.....

อยาก เพราะ.....

- กิจกรรมใดของหมู่บ้านในโครงการที่ท่านต้องการรวมมากที่สุดในการเดินทางมาครั้งหน้า ?

.....
.....

12. กรุณาระบุสิ่งที่ท่านประทับใจมากที่สุด 3 สิ่ง ระหว่างการมาพักผ่อนในหมู่บ้านในโครงการ

การพัฒนาการท่องเที่ยว ?

1.....

.....

2.....

.....

3.....

.....

12. กรุณาระบุสิ่งที่ท่านผิดหวังมากที่สุด 3 สิ่ง ระหว่างการมาพักผ่อนในหมู่บ้านในโครงการการพัฒนาการท่องเที่ยว ?

1.....

.....

2.....

.....

3.....

.....

13. ท่านมีอายุอยู่ระหว่าง

15-25	26-35	36-45
46-55	above 55	

14. เพศ

Male	Female
------	--------

15. ภูมิลำเนา.....

16. อาชีพ.....

17. ท่านเป็นนักท่องเที่ยวกลุ่มใด

มาท่องเที่ยวตามลำพัง	มาท่องเที่ยวกับครอบครัว	มาท่องเที่ยวกับกลุ่มที่ไม่ใช่ครอบครัว
มาท่องเที่ยวเพื่อการทัศนศึกษา	อื่นๆ (โปรดระบุ).....	

18. ท่านมีความสนใจสิ่งใดเป็นพิเศษ?

.....
.....
.....

19. ท่านเคยมาเที่ยว/ร่วมกิจกรรมในหมู่บ้านตามโครงการการพัฒนาการท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร ?

ไม่เคย   เคย ก็ครั้ง.....

20. หากท่านเคยมาเที่ยวในหมู่บ้านกิจกรรมใดที่ท่านเคยเข้าร่วม.....
.....

21. ท่านรู้จักหมู่บ้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามโครงการการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ได้อย่างไร?

โฆษณา   มัคคุเทศก์   เพื่อน
แผ่นพับ/ใบปลิว   แหล่งอื่นๆ (โปรดระบุ).....

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง
ในการให้ข้อมูลซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยต่อไปใน
อนาคต
โครงการการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่
01-8856577 , 01 -7834204 , 01-8817346

VISITOR SURVEY FORM

This survey is part of research work being sponsored by the Thailand Research Fund on Eco-tourism Development in Northern Thailand. The research aims to use eco-tourism as an instrument to empower the community of 4 villages<Ban Mae Klang Luang,Ban Nong Loom , Ban Pa mon and Ban Ang ka noi>, which will be developed to an example of eco-tourism destination in Northern Thailand. The successful strategy will possibly be implemented elsewhere in Northern Thailand.

Please fill in the questions below. This will provide useful information about the characteristic, activities and motivations of people who visit Doi-Inthanon and the ecotour village project including the strength and weaknesses of the place. Any information received will be treated in strict confidence.

---

1. How long are you staying in... Doi Inthanon.....days
Home stay in ecotour village project .....days
2. Where you choose to stay in ecotour village project?
Ban Mae Klang Laung   Ban Pa Mon   Ban Ang Ka Noi
3. What the reason about the resident choice you choose to stay during visit this place ?
.....
4. What would you like to do most in this place?
Trekking   Bird watching   Sight seeing museum
Massage   Visiting the indigenous villages   Herb service
Others (Please specify).....
5. What attractions or places do you visit during your stay in this place?
.....
6. How do you travel to destinations in this place?
Travel agency   Car rent with driver   Car rent without driver
Public transport   Others (Please specify).....
7. What is the type of your holiday?
In a group   Independently

8. Have you experienced the following in this plac, including 4 villages?

Questions	Yes	No
1. Have you had any contact with local people?		
2. Have you participated in local cultural events?		
3. Did the local make you feel welcome?		
4. Is the local culture different from your own?		
5. Have you asked the local people for help or advice?		
6. Have you met any local people with whom you intend to keep contact in the future?		
7. Have you had the opportunity to observe local people and their life?		
8. Is it hard to make contact with local people?		
9. Is the condition of natural environment the way you expected?		

9. Please describe your ideal ecotourism village?

Building.....

Environmental.....

Service.....

Cleanliness.....

Security.....

Convenience.....

Facillities.....

Price.....

Knowleage.....

Local product.....

10. Please indicate your level of satisfaction with following in relation to the ecotour village project .

	Very good 5	Good 4	Neutral 3	Poor 2	Very poor 1
1. Local accommodation					
2. Convience					
3. Cultural food(Taste)					
4. Cultural food(Quality)					
5. Price of local products					
6. Service in the destination					
7. The friendliness of the local people					
8. Management					
9. Security					
10. Information service					
11. Hygienic/Cleanliness					
12. Tourist activities					
13. Indigenous cultural environment					
14. Physical environment					
15. Cost of the trip					
Local guide					
16. Friendliness					
17. helpful					
18. Communication / Interpertation					
19. Education / Information					

11. Would you like to come back to the ecoture village project ?

No- Why not.....

Yes- Why.....

- What would you like to do most when you come next time?

.....

12. What are the 3 best thing you have experienced during your visit to the ecotour village project?

1.....

.....

2.....

.....

3.....

.....

13. What are the 3 worse things you have experienced during your visit to the ecotour village project?

1.....

.....

2.....

.....

3.....

.....

14. Age

15-25

26-35

36-45

46-55

above 55

15. Sex

Male

Female

16. Country of resident.....

17. Profession.....

18. Type of tourist

Independent tourist

Family tourist

Group tourist

Educational tourist

Others (Please specify).....

19. What is your special interest?

.....
.....

20. Have you been to the ecotour village project?

No   Yes- How many times.....

21. If you have been to the ecotour village, what did the activity you join?

.....

22. Where did you get the information of the ecotour village project?

Advertisement   Guide   Friends   Leaflet   etc.....

THANK YOU FOR YOUR HELP

"Ecotourism Development in Ban Mae Klang Laung <Network> Doi Inthanon Chaingmai"
01-7834204,01-8856577,01-8817346

แบบประเมินการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชาวบ้าน

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย / หรือ กรอกรายชื่อ ลงในช่องที่ตรงกับข้อเท็จจริงหรือความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. บ้านเลขที่..... หมู่บ้าน .....
2. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวน.....คน
3. สมาชิกในครอบครัวของท่านเป็นสมาชิกในกลุ่มใดต่อไปนี้บ้าง
  - กลุ่มแม่บ้าน
  - กลุ่มเยาวชน
  - กลุ่มผู้นำชุมชนลักษณะต่างๆ โปรดระบุ.....
3. เดิมครอบครัวของท่านย้ายมาจากที่ใดหรือไม่ ย้าย มาจาก..... ไม่ย้าย
3. เพศผู้ตอบ ชาย หญิง
4. อายุ.....ปี
5. อาชีพของครอบครัวนอกจากการทำนา.....

ส่วนที่ 2 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหมายความว่าความถึงข้อใดบ้างต่อไปนี้
  - การท่องเที่ยวที่ให้ความบันเทิง พักผ่อน หย่อนใจ
  - การท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
  - การท่องเที่ยวที่เน้นการท่องเที่ยวชมธรรมชาติ
  - การท่องเที่ยวที่เน้นวัฒนธรรมของชนเผ่า
  - การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจะได้ความรู้จากการท่องเที่ยว
  - การท่องเที่ยวที่ชาวบ้านในชุมชนได้ช่วยวางแผน ตัดสินใจ และช่วยดำเนินงาน
  - การท่องเที่ยวที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกพร้อมสำหรับการบริการนักท่องเที่ยว
  - การท่องเที่ยวที่เจ้าของพื้นที่จะมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย
  - การท่องเที่ยวที่มีผลประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่

2. หลังจากมีโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ ของ สกว. เกิดขึ้น ท่านรู้จัก/มีความรู้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพิ่มขึ้น หรือไม่
- มี ไม่มี
3. ความรู้ที่ได้เพิ่มขึ้นท่านได้จาก
- การขยายผลความรู้ของแกนนำ
  - การประชุมหมู่บ้าน
  - การประชุมโครงการร่วมกับ สกว.
  - พุดคุยกันเองในกลุ่มชาวบ้าน / ในครอบครัว
  - การคาดเดา/สังเกต
  - อื่นๆ ระบุ .....

ส่วนที่ 3 กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว

1. ท่านทราบหรือไม่ว่าในช่วงที่ผ่านมา สกว. ได้เข้ามาดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน
- ทราบ ไม่ทราบ
2. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวได้ร่วมการอบรม/ศึกษาดูงาน ตามที่โครงการฯ จัดให้ชาวบ้านหรือไม่
- เข้าร่วม ไม่ได้เข้าร่วม
3. จากข้อ 3 ถ้าเข้าร่วม ส่วนใหญ่จะเป็นใครในครอบครัวที่เข้าร่วม.....
เข้าร่วมเพราะ.....
.....
4. ท่านได้ช่วยเหลือกลุ่มแกนนำในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนที่เกิดขึ้นหรือไม่ อย่างไร
- เป็นตัวแทนชาวบ้านร่วมกิจกรรมกับ สกว. แทนกลุ่มแกนนำ
  - ช่วยเลือกรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว
  - ช่วยเป็นแรงงานในการก่อสร้าง
  - ช่วยเลือกสถานที่จัดกิจกรรม
  - ช่วยเลือกประเภทอุปกรณ์ที่ต้องจัดซื้อ
  - ช่วยบริจาคสิ่งของประกอบกิจกรรม
  - ให้คำแนะนำในการดำเนินการ
  - ช่วยเหลือด้านอาหารระหว่างดำเนินการก่อสร้าง/เตรียมการ

5. ท่านมีความคิดเห็นและความรู้สึกอย่างไรกับโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน

เห็นด้วยเพราะ.....

.....

ไม่เห็นด้วย เพราะ.....

.....

6. ท่านรู้จัก สกว. และทราบรายละเอียดของโครงการการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนของท่านหรือไม่

รู้จัก

ไม่รู้จัก

7. ท่านเคยเข้าร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่ สกว. หรือไม่ ประมาณกี่ครั้ง

ไม่เคย

เคย .....ครั้ง

8. ท่านยินดีให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนของท่านหรือไม่ หากกลุ่มแกนนำขอความร่วมมือจากท่าน

ยินดีช่วยเหลือ เนื่องจาก.....

.....

ไม่ยินดีช่วยเหลือ เนื่องจาก.....

.....

9. ถ้าท่านยังไม่เข้าร่วมโครงการการท่องเที่ยว เหตุใดท่านยังไม่เข้าร่วมโครงการกับกลุ่มแกนนำ

.....

.....

.....

.....

.....

10. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะสำหรับโครงการการพัฒนาการท่องเที่ยว.....

.....

.....

.....

.....

.....